

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

XIX. YÜZYILDA FRANSA'NIN OSMANLI-ARAP
COĞRAFYASI'NDAKİ FAALİYETLERİ VE
SONUÇLARI: LÜBNAN ÖRNEĞİ

Selçuk SUNAY

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GENÇ

İZMİR-2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*XIX. Yüzyılda Fransa'nın Osmanlı-Arap Coğrafyası'ndaki Faaliyetleri ve Sonuçları: Lübnan Örneği*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../2019

Selçuk SUNAY

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

XIX. Yüzyılda Fransa'nın Osmanlı-Arap Coğrafyası'ndaki Faaliyetleri ve
Sonuçları: Lübnan Örneği

Selçuk SUNAY

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

İslam Tarihi ve Sanatları Programı

Bilindiği gibi Avrupa'da yaşanan sanayileşmeyle birlikte üretilen malların satımı gündeme geldi ve dolayısıyla sömürgecilik faaliyetleri kapsamında pazar arayışı başladı, ticaretin önemi arttı. İşte bu bağlamda, çalışmamızda 19. asrın başlarından itibaren İngiltere ile sömürge rekabetine giren Fransa'nın Orta Doğu Osmanlı Arap coğrafyasında izlediği politikalar Lübnan özelinde incelenmektedir. Zira bir Avrupa ülkesi ve devleti olan Fransa, gerek siyasi, gerek ticari, gerek dini ve gerekse daha başka sebep ve maksatlarla, o dönemde Osmanlı hakimiyetinde olan ve adeta Orta Doğu Arap coğrafyasına giriş kapısı sayılabilecek durumdaki Lübnan'da birtakım siyasi ve kültürel faaliyet ve politikalar yürütmeye başlamıştır. Tezimizde Fransa'nın bu politikaları ve sonuçları değerlendirilmektedir.

Yine aynı çerçevede tezimizde; Fransa'nın bölgedeki bu nevi faaliyetleriyle yakından ilgili olduğu görülen 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin iç siyaseti çerçevesinde uygulanan Tanzimat Dönemi reformlarıyla, gayrimüslimlere tanınan hakların genişletilmesiyle birlikte, bölgede şartlar ve dinamikler değiştirdi. İşte bu bağlamda yine tezimizde Lübnan'daki Maruniler ve diğer unsurların durumları da analiz edilmeye çalışılmıştır. Çünkü Fransa, Marunileri mensup oldukları dinin de etkisiyle doğal bir müttefik olarak görmüş ve bölgedeki etkisini artırabilmek için karşılıklı çıkar temelinde onlar ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır.

Çalışmamızda, bu ilişkilerin siyasi, kültürel ve eğitim boyutları anlatılarak Fransa'nın Maruniler üzerinde kurduğu etki ve bu etkinin sonuçları analiz edilmiştir. Netice itibariyle Marunilerin bölgede güçlü bir unsur olarak ortaya çıkmasında ve 20. yüzyılda Lübnan'da yaşanan iç savaşlarda Fransa'nın söz konusu politikalarının çok önemli etkisinin olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl'da Lübnan, Fransız etkisi, Sömürge Rekabeti, Maruniler.

ABSTRACT

Masters Thesis

**The Activities of France and Their Results in the Ottoman-Arab Region in the
19th Century: The Case of Lebanon**

Selçuk SUNAY

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts

Program of Islamic History and Arts

As it is known, with the industrialization experienced in Europe, the sale of the goods came to the agenda and thus the search for a market started within the scope of colonialism activities and the importance of trade increased. In this context, in this study, the policies followed by France, which entered into colonial rivalry with England since the beginning of the 19th century, in the Ottoman-Arab geography are examined in the context of Lebanon. France, which is a European country, started to implement a number of political and cultural activities in Lebanon, which was under Ottoman rule at the time and could be considered as the gateway to the Middle East and Arab region, for political, commercial, religious and other reasons and purposes. These policies of France and their results are evaluated in our thesis.

Again in the same framework; with the developments in the internal politics of the Ottoman Empire, the rights granted to the minorities and the expansion of these rights through the reforms of the Tanzimat Period, the changing dynamics in the region and the situation of the Maronites and other elements in Lebanon were also analyzed. Because France saw the Maronites as a natural ally under the influence of the religion they belonged to and aimed to develop their relations with them on the basis of mutual interest in order to increase their influence in the region.

In this study, political, cultural and educational dimensions of these relations are explained and the impact of France on the Maronites and the results of this impact are analyzed. In this thesis, it is argued that France has a

significant influence on the emergence of the Maronites as a powerful element in the region and the civil wars in the 20th century that took place in Lebanon.

Keywords: Lebanon in the 19th century, French influence, Colonial Competition, Maronites.

**XIX. YÜZYILDA FRANSA’NIN OSMANLI-ARAP COĞRAFYASI’NDAKİ
FAALİYETLERİ VE SONUÇLARI: LÜBNAN ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
EKLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI ÖNCESİNDE LÜBNAN**

1.1. OSMANLI ÖNCESİNDE LÜBNAN’IN SİYASİ DURUMU	15
1.2. LÜBNAN’IN SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUMU	19
1.3. LÜBNAN’IN DİNİ YAPISI	24
1.3.1. İslamiyet	24
1.3.2. Hıristiyanlık	25
1.3.3. Musevilik	26

**İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI HAKİMİYETİNDE LÜBNAN**

2.1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE LÜBNAN, İDARİ ALANDA YAPILAN REFORMLAR VE BU REFORMLARIN LÜBNAN’A YANSIMALARI	28
2.1.1. Lübnan’ın Osmanlı Devleti Hakimiyetine Girmesi ve Emirlikler Dönemi	28
2.1.2. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Dış Güçler ve Lübnan	34

2.1.3. Tanzimat Dönemi Reformları ve Bu Reformların Lübnan'a Yansımaları	39
2.1.4. Osmanlıcılık ve Lübnan	48
2.2. YAŞANAN İÇ GELİŞMELER VE LÜBNAN'IN İDARİ YAPISINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER	53
2.2.1. Lübnan'da Maruni ve Dürzi Gruplar Arasında Çıkan Çatışmalar	53
2.2.2. Mehmet Ali Paşa İdaresi'nin Sonu ve Yeni Döneme Hazırlık (1840-1845)	56
2.2.3. İstikrar ve Güven Ortamının Oluşmasına Yönelik Bir Girişim: Şekip Efendi Düzenlemesi	58
2.2.4. Çifte Kaymakamlık Sistemi: Çatışmaların Önünü Açan Düzenleme	60
2.2.5. 1860 Lübnan İç Savaşı	63
2.2.6. 1861 Lübnan Vilayet Nizamnamesi ve Mutasarrıflık Yönetimi	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'NIN SÖMÜRGEÇİLİK FAALİYETLERİNİN ORTA DOĞU-ARAP COĞRAFYASINA VE ÖZELLİKLE LÜBNAN'DAKİ ETKİLERİ

3.1. OSMANLI-FRANSA İLİŞKİLERİ VE FRANSA'NIN OSMANLI-ARAP COĞRAFYASINA YÖNELİK POLİTİKASININ TARİHİ SEYRİ	73
3.2. MİLLİYETÇİLİK FİKİRLERİ BAĞLAMINDA FRANSA'NIN FAALİYETLERİ VE BUNLARIN OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMALARI	84
3.3. MEHMET ALİ PAŞA'NIN MİSİR İSYANI VE FRANSA'NIN ETKİLERİ	85
3.4. FRANSA'NIN LÜBNAN'DAKİ FAALİYETLERİ	92
3.4.1. Fransa'nın Misyonerlik Faaliyetleri	95
3.4.2. Fransa'nın Kültür ve Eğitim Politikası	95
3.4.3. Fransa'nın Lübnan'daki Hıristiyanları Koruma Faaliyetleri	101
3.5. OSMANLI DEVLETİ'NİN ALDIĞI KARŞI ÖNLEMLER	107
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	115
EKLER	

KISALTMALAR

bkz. Bakınız

c. Cilt

çev. Çeviren

Ed. Editör

Haz. Hazırlayan

TDV Türkiye Diyanet Vakfı

s. Sayfa

haz. Hazırlayan

EKLER LİSTESİ

- Ek 1-** Çalışmamızda kullandığımız Cumhurbaşkanlığı Arşiv Belgelerinden Bazıları ek s. 1
- Ek 2-** Osmanlı Dönemi Lübnan'ından ve Önemli Şahsiyetlerden Bazı Görüntüler ek s. 6

GİRİŞ

Tez konumuz olan Lübnan'ın da içinde yer aldığı Orta Doğu¹ coğrafyası tarih boyunca eski uygarlıkların² ve dinlerin ortaya çıktığı bir bölge olması hasebiyle her dönemde güçlü devletlerin hakimiyet mücadelelerine sahne olmuştur.³ Bu durum özellikle Avrupalı sömürgeci⁴ güçlerin nüfuz ve egemenlik mücadelelerinin yoğun olduğu 19. yüzyılda artarak devam etmiştir.⁵

Nitekim bu bağlamda Avrupalı devletler görünürde Osmanlı idaresi altındaki gayrimüslim ahalinin haklarını teminat altına almak ve dolayısıyla onları himaye etmek bahanesiyle Orta Doğu Arap coğrafyasına yönelik faaliyetlerini artırmışlardır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra yönünü Doğu'ya⁶ çeviren Fransa ve İngiltere gibi devletler bu bölgede sömürge yarışına girmişlerdir. Çünkü ticaretin öneminin artmasıyla birlikte Doğu Akdeniz limanları bu devletlerin hakimiyet kurmaya çalıştıkları bir bölge olmuştur.⁷ Bu bağlamda, Lübnan ve çevresi coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle ön plana çıkmıştır. Öte yandan aynı dönemde zayıflamasından da yararlanan devletlerin kendisine yaptıkları baskıyla Osmanlı Devleti'nin uyguladığı bazı politikaların Lübnan'daki sözkonusu gelişmelere etki ettiği de muhakkaktır. Zira askeri ve mali açıdan zayıf bir durumda olan Osmanlı, bu yüzyılda dış güçlere karşı mücadelesini, ancak uyguladığı siyasi politikalarla ve diplomasi vasıtasıyla

¹ Orta Doğu, üç semavî dinin ve eski uygarlıkların doğduğu, Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının merkezinde bulunan stratejik bir bölgedir. Orta Doğu kavramı 20. yüzyılın başından itibaren kullanılmaya başlanmıştır ve sınırları değişiklik gösterse de genel olarak Arap Yarımadası, Mısır, İran ve Türkiye'yi içeren bölge için kullanılmaktadır. Gökhan Çetinsava, 'Orta Doğu', **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 33, 2007, ss. 403-407.

² Bu bölge, Mezopotamya ve Mısır gibi en eski medeniyetlerin ortaya çıktığı yer olmakla beraber yerleşik medeniyetlerin tarihi de burada başlamıştır.

³ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 1**, Çev.: Barış Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 130.

⁴ Sömürgecilik, bir devletin ya da milletin, başka bir devleti veya milleti kendi çıkarlarına yönelik kullanması ve onun kaynaklarından yararlanarak kendisine maddi ve manevi yarar sağlamasıdır. Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Gündüz, "Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler : Orta Doğu Örneği", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı: 25, 2016, ss. 763-784.

⁵ Osmanlı-Arap coğrafyasında Avrupalı Devletler'in mücadelesi Ali Akyıldız ve Zekeriya Kurşun'un '*Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*' adlı kitabının ilk bölümünde ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Bkz. Ali Akyıldız ve Zekeriya Kurşun, **Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

⁶ Sömürgeci devletler bu yüzyılda yönünü Doğu'ya çevirerek burada etkilerini artırmayı amaçlamışlardır. Mesela bu anlamda, İngiltere için Hindistan'a giden yolun önemli bir merkezi olan bu bölgenin kontrolünü sağlamak önemliydi. Fransa ise bölgede etkisini artırmak ve sömürge rekabetinde İngiltere'ye karşı üstünlük kurmayı amaçlamıştı.

⁷ A. H. Lybry, "Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları", **EÜEF. Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 3, ss. 140-156.

sürdürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim bilindiği gibi bu anlamda olmak üzere Osmanlı'nın Tanzimat Dönemi'nde uyguladığı reformlar, hakimiyeti altında yaşayan gayrimüslimlere eşit haklar getirmeyi amaçlamıştır. Bu reform hareketleri, toplumsal yapısı nedeniyle içinde birçok dini ve mezhebi barındıran Lübnan'ı önemli ölçüde etkilemiştir. Hatta bu nedenle Osmanlı Devleti, merkezileşme politikası çerçevesinde, Lübnan'da etkisini artırmayı amaçladıysa da bunda başarılı olamamıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki bu gelişmeler ve Avrupalı devletlerin söz konusu bölgedeki rekabeti genel olarak Doğu Sorunu⁸ (Şark Meselesi) olarak isimlendirilmiştir.⁹ Daha sonraki gelişmelere ve ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında, Doğu sorununun gündeme getirilmesinin esas amacının, önce Orta Doğu'da yaşayan gayrimüslimlere siyasi ve iktisadi ayrıcalıkların sağlanmasıyla onların etki altına alınması, nihai olarak da bu coğrafyanın paylaşılması olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰ İşte bu bağlamda sömürge yarışına giren Avrupa devletlerinin, Orta Doğu'ya ve Hindistan'a giden yollar üzerinde hakimiyet yarışına girdikleri görülmektedir. Başta İngiltere olmak üzere, üstünlüğü kaybetmek istemeyen Fransa ve Rusya arasında rekabet başlamıştır.¹¹

Osmanlı Devleti yönetimi altında yaşayan toplulukların milliyetini din belirliyordu. 14. yüzyıldan itibaren uygulanan "millet" sistemi vasıtasıyla her topluluk kendi varlıklarını sürdürmüştür.¹² Ancak 19. yüzyılın ortalarında, 1789'daki Fransız İhtilali'nin de etkisi ile güç kazanan bağımsızlık düşüncesinin ve ulus bilincinin, Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasına da yansımaları olmuştur. Söz

⁸ Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, Çev.: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, 2010. Araştırmacı adı geçen kitabında Doğu Sorunu konusunu ayrıntılı şekilde ele almaktadır.

⁹ Şark meselesi ilk olarak 1815 yılında düzenlenen Viyana Kongresi'nde Rus temsilciler tarafından dikkatlerin Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyan tebaanın üzerine çekilmesine yönelik çalışmaların tanımlanması amacıyla kullanılmıştır. Bu kongreden sonra sıklıkla kullanılan bu terim döneme göre anlam değiştirmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. V, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, ss. 203-204.

¹⁰ Kemal Beydilli, "Şark Meselesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, 2010, ss. 352-357. Edward Said, **The Eastern Question, 1774-1923**, Longman, London and New York, 1996.

¹¹ Ahmet Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Cilt: V, 1971, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1971, ss. 2747-2748.

¹² İlber Ortaylı, "Millet", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 30, 2005, ss. 66-70. Millet kelimesi İslami literatürde din ile eş anlamlıdır ve belirli bir dine mensup kişileri ifade eder. Millet de Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren belirli bir dini grubu ifade etmek için kullanılmıştır.

konusu İhtilal'in¹³ yarattığı etkiler ve Napolyon'un bu bölgeye yönelik politikası, başta Lübnan olmak üzere Arap coğrafyasında önemli gelişmelerin meydana gelmesine yol açmıştır. Bu coğrafyada ortaya çıkan ulusçuluğun temellerinin genellikle Arap halkının üzerinde yaşadığı müşterek bir toprak parçasına ve soy bakımından bir ortaklığa dayandığı görülmektedir.¹⁴

Çalışmamızın odağında bulunan Lübnan'da ise bu bölgedeki milliyetçilik düşüncesine ivme kazandıran farklı bir sosyal yapı mevcuttur. Nüfusunun önemli bir kısmı Hristiyanlardan oluşan Lübnan toplumu dini mensubiyetleri gereği kendilerini Osmanlı Devleti'nden ziyade Avrupa ülkelerine yakın hissetmişler ve bu durum da Lübnan'daki Hristiyanlar arasında bağımsızlık düşüncelerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.¹⁵

Lübnan toplumu farklı etnik ve dinî gruplardan müteşekkil olması sebebiyle parçalı bir görünüm arz etmektedir. Lübnan'da yaşayan cemaatler arasında birincil özdeşlik (primordial identity) bağları etkili ve belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır ve ülkenin geleceğini önemli ölçüde etkilemektedir.¹⁶ Ayrıca, Lübnan'da köklü aileler de siyaset sahnesinde etkili olmaktadır ve ülkenin geleceğine tesir eden önemli kararlar almaktadır. Bu ailelerin her biri farklı dini ve mezhepsel grupları temsil etmekte ve uzun süredir Lübnan siyasetinde etkili olmaktadır. Nitekim, söz konusu grupların-ailelerin Lübnan Devleti'nin ortaya çıkmasında yadsınamaz bir rolü bulunmaktadır.

Söz konusu gruplardan herhangi birinin diğer gruplara göre baskın bir konumda olmaması gruplar arası uzun süren çıkar çatışmalarını beraberinde getirmiş bu durum da Lübnan'da istikrarın sağlanmasına menfi şekilde etki etmiştir. Düzenli bir yapının olmaması ve karar mekanizmalarının bu ailelerin tekelinde olması,

¹³ Başta Avrupa olmak üzere diğer bölgeleri de etkileyen Fransız İhtilali 1789 yılında başlamış ve burada 1791 yılında kabul edilen anayasa ile parlamenter sistemin temeli atılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Osmanlı Mufassal Tarihi**, Güven Yayınevi, İstanbul, Cilt: V, 1971, s. 2751-2753.

¹⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, Cilt: I, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000, s.220.

¹⁵ Don Peretz "*The Middle East Today*" adlı kitabında bu hususla ilgili olarak şunları söylemektedir; kültürel ve ekonomik bakımdan Avrupa'ya yakın olan Lübnan Hristiyanlarının geleceği Arap Doğusu'nun içindedir. Bu bölgedeki Hristiyanlar her ne kadar ekonomik ve kültürel anlamda Avrupa'ya yaklaşmaya, oradan yardım almaya çalışsalar da, hinterlandı Müslüman Arap olan bir bölgede yaşamaktadırlar ve bu bölgede yaşanan gelişmeler ve dinamikler onların geleceğini etkilemektedir. Bu da ülke içerisinde onlar açısından ikilem yaratmakta ve ardı arkası kesilmeyen çatışmalara sebep olmaktadır. Don Peretz, **The Middle East Today**, Greenwood Publishing Group, 1994, ss. 20-21.

¹⁶ Oral Sander, s. 222.

Lübnan'ı birçok kez çatışmaya sürüklemiş, huzursuzluk yaratmış ve ülkeyi dış güçlerin müdahalesine açık bir hale getirmiştir.

Lübnan, özellikle 1830'lu yıllardan itibaren bölgeye ilgisi artan ve İngiltere ile sömürge rekabetine giren Fransa'nın etkisini artırdığı yıllara tanık olmuştur.¹⁷ Fransa, bölgede Marunileri¹⁸ destekleyerek çıkarlarını korumayı amaçlamış ve bu yönde bir politika izlemiştir. Dolayısıyla, bu dönemde Marunilerin güçlenmesini sağlayan ve koruyuculuğunu üstlenen en önemli aktörün Fransa olduğu söylenebilir. Fransa'nın Lübnan'daki amacının; kültürel ve siyasi alanda Marunilere destek vererek, onların güçlenmesini sağlamak ve böylece bölgedeki çıkarlarını korumak olmuştur.

Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde iç politikada yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimler, Hıristiyanlarda güven duygusunun oluşmasını sağlayarak üstünlük duygusu yaratmıştır. Bu dönemde milliyetçilik ilerici bir düşünce olarak görülmüştür. Avrupalı devletlerin misyonerlik faaliyetleri de bu grupların bir ulus hissi geliştirmesine katkı sağlamıştır.

Merkezi otoritenin zayıflaması, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bölgedeki denetiminin azalması sonucu, Fransa'nın bölgede nüfuz kazanmasıyla Lübnan'daki denge Maruni Hıristiyan nüfusun lehine değişmiştir. Güç dengesindeki bu değişikliğin, Marunilerin Lübnan'daki en büyük rakibi Dürziler aleyhine gerçekleşmiş olması söz konusu iki grup arasındaki anlaşmazlık ve çatışmaların şiddet kazanmasına yol açmıştır. Fransa'nın Marunilerin yanında yer alması İngiltere'yi bölgedeki çıkarlarını korumak adına Dürzileri desteklemeye sevk etmiş

¹⁷ Esasen Avrupalı devletlerin bölgeye ilgisi önceki yüzyıllardan itibaren artmıştı ve özellikle 18. yüzyıldan itibaren uygulanan politikalarda ticari ve eğitim alanlarında kendisini açık bir şekilde göstermişti. Bu yüzyılda Avrupalı devletlerin bölgedeki konsolosları ticari dokunulmazlık almak amacıyla Osmanlı Devleti yönetimine başvurarak Avrupalı yurttaşlık sertifikası (berat) almak istemişlerdir. Hukuki güvence sağlayan sertifikayı, Fransa en iyi şekilde değerlendirmiştir ve Katolik ve Hıristiyanların yaşadığı bölgelerde etkili bir şekilde kullanımını sağlamışlardır. Böylece Fransa 18. yüzyılın sonlarında Akdeniz'de zaten etkili bir ticari güç haline gelmişti. Ayrıca, Fransa'ya sağlanan kapitülasyonlar da bu etkisinin artmasına katkı sağlayan faktörlerden olmuştur ve Osmanlı Devleti'ni mali anlamda oldukça zorlamıştır. Kapitülasyonlar ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ertuğrul Acartürk ve Ramazan Kılıç, 'Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi', **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 29, Sayı 2, 2001, ss. 1-21. Ayrıca kapitülasyonlar ile ilgili daha fazla için bkz. Halil İnalçık, 'İmtiyâzât', **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 22, 2000, ss. 245-252.

¹⁸ Maruniler, Lübnan'da yaşayan Hıristiyan grubun adıdır. İsmi Aziz Marun'dan almaktadır ve V. yüzyıldan beri Lübnan'da ve çevresinde yaşamaktadırlar. İsmail Taşpınar, 'Maruniler', **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, ss. 71-72.

bu durum da Lübnan'ın sömürgeci devletlerin çıkar mücadelesi alanına dönüşmesine yol açmıştır.

İki grup arasındaki çatışmalar neticesinde Avrupalı devletlerin etkisiyle Lübnan'a uluslararası nitelikte bir statü verilmiş ve bölgede halihazırda zaten zayıflamış olan Osmanlı denetimi böylece oldukça sınırlanmıştır. Fransız kültürünün ve geleneğinin geliştiği bu yıllarda, Batı normları ve ulus hissinin gelişmesiyle gayrimüslim tebaa Osmanlı Devleti'nden kopmaya başlamıştır ve bu gelişmeler Marunilerin üstünlüğünün artmasına neden olmuştur. Özellikle Fransa Devleti'nin konsolosluklarının yürüttüğü propagandalar ile Osmanlı Devleti'ne karşı bir algı oluşturulmuştur. Fransa, kültürel ve ekonomik üstünlüğü sağlamak suretiyle Marunileri desteklemiş ve Lübnan'da ayrılıkçı düşüncelerin oluşmasına yönelik faaliyetlerini sürdürmüştür.

Ayrıca, Beyrut önemli bir ticari merkez haline gelmiş, nüfusu artmıştır. Lübnan'da bulunan Tripoli, Sayda ve Akka gibi şehirler ticaretin merkezi konumuna yerleşmiştir. Haçlı Seferleri'nden beri Fransa ile güçlü bağlara sahip olan Maruniler, güç dengesindeki değişim ile birlikte ekonomik anlamda da kuvvetlerini arttırmışlar ve böylece Lübnan siyasetinde daha etkin hale gelmişlerdir. Bu güç artışından Maruni Kilisesi de faydalanmış iktisadi gücünü arttırmıştır.

Bu faaliyetler sonucunda 19. yüzyılın sonlarında Lübnan'daki Hıristiyanlar, Osmanlı'da o dönemde egemen olan Pan-İslamizm düşüncesine karşı çıkmışlar; Suriye ve Lübnan'daki bütün Hıristiyanların ve Müslümanların birlik olmasını isteyerek Osmanlı idaresine karşı çıkmışlardır. 20. yüzyılda milliyetçilik düşüncesi Müslüman Araplar arasında da yayılmaya başlamış ve bölgedeki siyasi gelişmeleri etkilemiştir. Hıristiyanların ayrılıkçı eylemleri olarak başlayan hareket Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı hep birlikte bir mücadelesine dönüşmüştür. Ancak Hıristiyan Araplar, Müslümanların egemenliği altında kurulacak bir devlet istemediklerinden dolayı Fransa'ya yaklaşmışlar ve Fransa'dan bağımsız Lübnan Devleti'nin kurulmasını desteklemesini istemişlerdir. Nitekim, Sykes-Picot Anlaşması'na göre Lübnan'ın denetimi Fransa'ya bırakılmıştır ve Fransa'nın mandaterliği başlamıştır.

a. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi:

Bu çalışmamızda, Osmanlı-Arap coğrafyasına, Sanayi Devrimi ve sömürgecilik faaliyetlerinin artması gibi gelişmeler sonucunda ilgisi artan Fransa'nın, Lübnan'daki gelişmelere ne derece etkisi olduğu iç ve dış gelişmeler temel alınarak incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı Tanzimat Dönemi reformlarının Lübnan'a yansımaları analiz edilerek; bu dönemde Lübnan'da ortaya çıkan çatışmaların sonlandırılmasına yönelik uygulanan Çifte Kaymakamlık ve Mutasarrıflık yönetimleri ve sonuçları anlatılacaktır. Tanzimat Dönemi reformları çerçevesinde merkezileşmeyi sağlamaya yönelik politikalar izleyen Babiâli'nin çabaları, Osmanlı Devleti'nin etkisini artırmaya yaramamış ve Lübnan'da Maruni ve Dürzi gruplar arasında çıkan çatışmalar devam etmiştir. Dolayısıyla, Fransa, bölgedeki gelişmeleri yakından takip ederek; Marunilerin etkisini artırmaya yönelik siyasi ve kültürel politikalar izlemiştir. Bu bağlamda, Fransa'nın politikaları ve etkileri ve Lübnan'a yansımalarına değinilecektir.

Çalışmamız, Fransa'nın Osmanlı-Arap coğrafyasına yönelik politikalarını inceleyerek, bu politikanın sonuçlarını Lübnan bağlamında incelemeye çalışmaktadır. Fransa'nın sömürge rekabeti neticesinde bölgede etkinliğinin artması ve 19. yüzyılda uyguladığı politikaların Lübnan'da önemli sonuçlar doğurduğunu söyleyebiliriz.

Lübnan'da 20. yüzyıl boyunca yaşanan çatışmalar ve gerginlik ortamının temelleri bu dönemde atılmıştır. Lübnan, bağımsızlığını kazandığı 1943 yılından beri sürekli çatışmalara sahne olmuş; burada 1958 ve 1975-1990 yılları arasında iki İç Savaş dahi yaşanmıştır. Bu dönemde de bölgesel ve uluslararası güçlerin müdahaleleri ve üstünlük mücadelelerini görmekteyiz. Lübnan'ın sorunlu siyasi yapısı, mezhebe ve dine dayalı kurucu Milli Pakt'ı hasebiyle, burada sürekli bir kargaşa ortamı oluşmuştur. Bu bağlamda, Lübnan'ın Osmanlı Devleti'nden kopmaya başladığı bu dönemi incelemek ve ana aktörlerden olan Fransa'nın bölgedeki politikaları ve Fransa-Maruni işbirliğini analiz etmek, Lübnan'ın daha iyi anlaşılabilmesi için önemlidir.

Çalışmamız giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm, üçüncü bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. *Osmanlı Öncesinde Lübnan* adlı birinci bölümde, Osmanlı Devleti hakimiyetinden önce Lübnan'ın siyasi tarihini ve Lübnan'da

bulunan en önemli dini grupları anlattık. Ayrıca, Lübnan'da bu dönemde yaşanan önemli kültürel gelişmelere de değindik. Lübnan, eskiden beri birçok medeniyetin ve devletin yaşadığı önemli bir bölge olmuştur. Lübnan'ın bu dönemini anlamak ve içinde bulunan dini grupları ve kültürel gelişmeleri analiz etmek, Lübnan'da 19. yüzyılda yaşanan gelişmeleri anlamak açısından önemlidir.

İkinci bölüm ise *Osmanlı Hakimiyetinde Lübnan*'dir. Bu bölümde Lübnan'ın Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesinden itibaren siyasi gelişmeleri ve Lübnan'daki yönetim yapısını anlattık. 1840'lı yıllardan itibaren Dürzi ve Maruni gruplar arasında çıkan çatışmaların mahiyeti, Mehmet Ali Paşa idaresinin uygulamaları ve sonuçları anlatılarak; Avrupalı güçlerin de Lübnan'a müdahil olmasıyla istikrar ve huzurun sağlanmasına yönelik çalışmalar olan Çifte Kaymakamlık sistemi ve Şekip Efendi Düzenlemesi'ne değinilmiştir. Bu uygulamalara rağmen çatışmaların devam etmesi ve 1850'lerin sonuna doğru Dürzi ve Maruni gruplar arasında bir iç savaşın çıkması anlatılarak 1861'de yayınlanan Lübnan Vilayet Nizamnamesi ve Mutasarrıflık yönetimi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu dönemdeki gelişmeler neticesinde Avrupalı güçlerin, Lübnan'da etkisini oldukça artırarak bölgenin siyasi ve idari yapısının şekillenmesine önemli etkileri olduğunu söyleyebiliriz.

Fransa'nın Sömürgecilik Faaliyetlerinin Osmanlı-Arap Coğrafyasına ve Özellikle Lübnan'daki Etkileri başlıklı üçüncü bölümde ise Fransa'nın genelde Orta Doğu, özelde Lübnan'daki politikalarını ve faaliyetlerini anlattık. Napolyon'un 1798 Mısır işgali ile başlayan süreçte Fransa'nın Orta Doğu'daki amaçları analiz edilmiştir. Fransa'nın bölgeye yönelik politikasının anlaşılması, Lübnan'ın bu bağlamdaki konumu açısından önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca, Fransa bu politikasını kültürel alanda çeşitli çalışmalarla ve misyonerlik faaliyetleri vasıtasıyla yürütmüştür. Dolayısıyla, Fransa'nın kültür politikası, misyonerlik faaliyetleri ve dini koruma iddiası anlatılarak, Osmanlı Devleti'nin buna karşı izlediği politikalara değinilmiştir.

b. Kaynak ve Araştırmalar

Bu çalışmamız, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden, Osmanlı Devleti döneminde 19. yüzyılda yazılan eserlerden ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak hazırlandı. Ekseriyeti İngilizce olan ikincil kaynakların yanı sıra Türkçe-Osmanlıca eserlerden yararlandı. Bu noktada şu hususun da belirtilmesi gerekir ki bu çalışma Arapça literatürle birlikte Fransızca¹⁹ kaynaklar ve araştırmalar ile Fransız devlet arşivlerini²⁰ taramak suretiyle geliştirilebilir. Ancak bu çalışmada, konusu ve ölçeği itibariyle Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ni, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti döneminde yazılan eserler ile İngilizce ve Türkçe ikincil kaynakları kullanmayı yeterli gördük. Bu kaynakları Arşiv belgeleri ve 19. yüzyıl vakanüvislerinin eserlerinin yanı sıra, Araştırma ve İnceleme Eserler olarak iki gruba ayırabiliriz.

Çalışmamızda kullandığımız kaynaklardan bazıları şunlardır: Ahmed Cevdet Paşa'nın "*Tezâkir*"²¹ adlı eseridir. Bu eserde, Tanzimat Dönemi olayları ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Zira bilindiği gibi çok yönlü bir ilim adamı ve tarihçi olan Ahmet Cevdet Paşa Tanzimat Dönemi reformlarını yakından takip eden ve dolayısıyla Osmanlı'nın iç-dış politik ilişkilerini iyi bilen ve analiz eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda 1830'lu yıllardan itibaren Lübnan'daki iç gelişmeleri anlattığımız bölümlerde Tanzimat Dönemi gelişmelerinin gayrimüslim topluluklar üzerindeki etkilerini ve Lübnan'daki yansımalarını anlatırken bu eserden faydalandık.

Yine o dönemin bir Osmanlı aydını olan İzzet Hasan Efendi, "*Ziyanâme*"²² adlı eserinde Mısır'da yaşanan Osmanlı-Fransız mücadelesini anlatmıştır. Eserin ikinci bölümünde, Yusuf Ziya Paşa'nın Mısır'a gidişi ve Fransa ile mücadelesi ve

¹⁹ Fransızca kaynaklardan bazıları; Ançien Diplomate (Petr Tcihatcheff), L'Empire Ottoman, 1839-1877: L'Angleterre et la Russie dans la question d'Orient, Paris: E. Dentu, 1877; Aubes Joseph, Le protectorat religieux de la France en Orient, Paris: Amat Aucapitaine, 1904; Bardet A, La Syrie à la France, Paris: Dentu, 1861; Belin François A, Des capitulations et des traites de la France en Orient, Paris: Challamel, 1870. Baudicour Louis de, La France au Liban, Paris: Dentu 1870; Beyron Joseph, Notice sur la Turquie: Reformes, deuxieme partie, Paris: Panos et Cie et Caumerot, 1855; Auberive Charles, Voyage au Mont Liban, Paris: Sarlit, 1861 ve 1870; Cahuet Alberic, La question d'Orient dans l'histoire contemporaine, 1821-1905, Paris, 1905; Damas, R. P., Souvenir du Mont Liban, Lyon et Paris: Felix Girard, 1870.

²⁰ Fransa ve Lübnan devlet arşivleri; MAE Misintere des Affaires Etrangeres; Archives des Cartes; RLNA Republic of Lebanon National Archives, Beirut

²¹ Ahmet Cevdet Paşa, **Tezâkir**, Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

²² Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyanâme*: Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi (1798-1802), Haz. M. İlkin Erkutun, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

başarıları yer almaktadır. Biz bu çalışmamızda, Fransa'nın Mısır'ı işgali konusunda bu eserden faydalandık. Zira daha önce söylendiği gibi Fransa, 1798 yılında Mısır'ı işgal ederek bu bölgede etkili olmayı amaçladığı için Lübnan'da etkisini artırarak Marunilerle ilişkilerini geliştirmiştir. Fransa'nın bu dönemdeki bölgeye yönelik siyasetini anlamamız açısından önemli olan bu eseri özellikle Fransa'nın sömürgecilik faaliyetlerini anlattığımız son bölümde kullandık.

Çalışmamızda başvurduğumuz bir diğer kaynak Ahmed Lütfi Efendi'nin "*Lütfi Tarihi*" adlı eseridir.²³ Ahmed Lütfi Efendi bu eserinde 1825 yılından başlayarak 1879 yılına kadarki olayları ele almaktadır. Eserini yazarken takvim-i vekayi'den ve resmi belgelerden yararlanmışır. Biz çalışmamızda XIII. ciltte yer alan Lübnan meselesine ait bölümlerden faydalandık. Bu bölüm, esere Abdurrahman Şeref tarafından daha sonradan eklenmiştir.

İngilizce kaynaklardan, Philip K. Hitti'nin "*A Short History of Lebanon*"²⁴ adlı kitabı, Lübnan'ın milattan önceki tarihinden başlayarak Osmanlı Devleti döneminde uygulanan mutasarrıflık yönetimine kadar, Lübnan tarihi hakkında bilgi vermektedir. Lübnan tarihinin geniş bir zaman dilimini anlatan çalışma, antik dönem uygarlıkları dahil, Hıristiyanlığın bölgede gelişimini ve daha sonra İslam ordularının Hz. Ömer döneminde bölgeyi fethetmesi ve Fatımi ve Memlüklerin hakimiyeti gibi dönemleri ele alarak Lübnan tarihini önemli noktalara değinerek bize aktarmaktadır. Ayrıca, Lübnan'daki gelişmelerin merkezinde yer alan gruplar olan Maruni ve Dürziler hakkında bilgi veren Hitti, Osmanlı Devleti döneminde bölgede feodal düzenin devam etmesini ve Ma'an ve Şihabi yönetimlerini de anlatmakta ve sonraki süreçte iç kargaşalara değinmektedir. Uzun bir tarihi süreçte, Lübnan'ın bugünkü etnik ve dini yapısını anlamamız açısından, geniş bir açıdan çerçeve sunan bu çalışma, Lübnan tarihi çalışmalarında kullanılabilecek önemli kaynaklardandır.

Biz bu çalışmamızda, Hitti'nin kitabında özellikle Osmanlı Devleti hakimiyeti öncesinde Lübnan ve sonraki süreçte Marunilerin ve Dürzilerin ayrı gruplar olarak ortaya çıkış sürecini anlattığı bölümlerden faydalandık. Ayrıca, Osmanlı Devleti hakimiyeti döneminde emirlikler dönemi olarak bilinen Ma'an ve Şihabi yönetimlerini de bu kitaptan okuduk.

²³ Ahmed Lütfi Efendi, **Tarih-i Lütfi**, Cilt: XIII, (Naşir Abdurrahman Şeref), Desaadet, 1328.

²⁴ Philip K. Hitti, **A Short History of Lebanon**, St. Martin's Press, New York, 1965.

Ussama Makdisi'nin "*The Culture of Sectarianism: Community, History and Violence in the Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*"²⁵ adlı kitabından da çalışmamızda faydalandık. Makdisi bu kitabında 19. yüzyılda yaşanan gelişmeleri ayrıntılarıyla ele almakta ve bu çalışma için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu şahıs söz konusu çalışmasında mezhepçiliği asabiyet olarak görmekten çok modernleşmenin bir ifadesi olarak ele almakta ve mezhepçiliğin ortaya çıktığı ve gruplar arası çatışmaların ciddi sonuçlar doğurduğu Lübnan'ın bu dönemini analiz etmektedir.

O bu bağlamda kitabında, Mısır hakimiyeti döneminden başlayarak gelişmeleri ele almakta ve 1861 yılında uygulamaya konulan Mutasarrıflık dönemine kadar geçen olayları anlatmaktadır. Makdisi'ye göre Lübnan'da mezhepçilik ilk olarak gruplar arası çatışmaların siyasi amaçlarla ortaya çıktığı 1841 yılında başlamıştır. Makdisi mezhepçiliğin bu dönemde nasıl ortaya çıktığını analiz ederken Avrupalı sömürgeci devletlerin mücadelesi ve Tanzimat Dönemi'nde uygulanan reformlar bağlamında ele almaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan ve etkisini artıran mezhepçiliği genel kanının aksine dönüşüm sürecinde bir toplumun yeni bir yerel siyaset oluşturması olarak görmektedir.

Lübnan'ın önemli dönüşümlerden geçtiği bu dönemi ayrıntılı bir şekilde ele alan Makdisi'nin bu kitabı Lübnan'da ortaya çıkan çatışmaları Avrupalı güçlerin mücadelesi bağlamında ele alması ve aynı zamanda Tanzimat Dönemi reformları kapsamında incelemesi açısından önemlidir. Nitekim Lübnan'da ortaya çıkan mezhepsel çatışmaları, biz de Fransa'nın bölgeye artan ilgisi ve buraya yönelik amaçları nedeniyle Marunileri desteklemesi açısından ele alarak olayları mezhepsel çatışmadan ziyade bir güç mücadelesi olarak değerlendirmekteyiz.

Leila Fawaz'ın "*An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860*"²⁶ adlı kitabından da istifade ettik. Fawaz kitabında 1860'daki olayları bir istisna olarak kabul etmekte ve bundan sonraki süreçte I. Dünya Savaşı'na kadar, Lübnan'da istikrar, huzur ve güvenliğin sağlandığına dikkati

²⁵ Ussama Makdisi, **The Culture of Sectarianism: Community, History and Violence in the Nineteenth Century Ottoman Lebanon**, University of California Press, Berkeley, 2010.

²⁶ Leila Fawaz, **An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860**, University of California Press, Berkeley, 1994.

çekmektedir. Ayrıca, Fawaz bölgede yaşanan çatışmaların, devlet toplum ilişkileri çerçevesinde analiz edilerek anlaşılabilceğini söylemektedir.

Ona göre mezhepçilik dış faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır ve bu iddiasını tarihi süreç içerisinde olayları anlatarak göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca çatışmaların çıkmasında Hıristiyan liderlerin Müslümanlara karşı düşmanca tutumunu vurgulamış aynı zamanda Osmanlı Devleti yönetiminin uygulamaları ve Fransa'nın bölgeye gelmesinin de sebep olduğunu söylemiştir. Fawaz'a göre kriz döneminde iç gelişmeler nedeniyle Lübnan dış müdahalelerin manipülasyonuna duyarlı bir hale gelmiştir.

Çalışmamız açısından önemli olan bu kitap, 1840'lı yıllardan başlayarak bir iç savaşa dönüşen çatışmaların Lübnan'ı dış müdahalelere açık hale getirdiğini iddia etmesi bakımından ve tam da bu noktada bizim de bu iç gelişmeler neticesinde Fransa'nın artan önemine vurgu yapmamız ve Fransa-Maruni ilişkilerinin bölgede önemli bir nitelik kazandığına dikkati çekmemiz açısından önemlidir.

Engin Akarlı'nın "*The Long Peace: Ottoman Lebanon 1861-1920*"²⁷ adlı kitabı da bu tezde faydalanılan önemli bir çalışmadır. Bu kitapta, Babıâli'nin bu dönemde yaptığı idari değişiklikler neticesinde düzeni sağlayabildiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda, çalışma Osmanlı Devleti yönetiminin bu dönemde uyguladığı politikaların, Lübnan'a önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca Akarlı, Lübnan'da yaşanan Hıristiyanlara yönelik saldırıların Fransa'nın bölgeye müdahalesine yol açtığını ifade etmektedir. 3 bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde Akarlı Osmanlı Devleti yönetimindeki Lübnan'ı anlatmış, ikinci bölümde ise 1861 yılından 1892 yılına kadarki gelişmeleri ele almıştır. Bu kitap çalışmamız açısından yabancı devletleri anlattığı bölümler ve çıkan çatışmalar sonucu bölgede bulunan Hıristiyanların koruyuculuğunu üstlenen Fransa'nın daha etkili olmasını anlattığı bölümler bakımından önemlidir.

Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw tarafından yazılan "*History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*"²⁸ adlı kitabı da bu çalışmamızda kullandık. Bu kitapta Osmanlı Devleti'nde 1808 yılında Sened-i İttifak ile başlayan

²⁷ Engin Akarlı, **The Long Peace: Ottoman Lebanon (1861-1920)**, University of California Press, Berkeley, 1993.

²⁸ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975**, Cambridge University Press, 1977.

modernleşme sürecinden başlanarak Tanzimat dönemi reformları ve sonrasında Genç Türkler ele alınmıştır. Sonraki bölümlerde ise Kurtuluş Savaşı ve Modern Türkiye tarihi 1975 yılına kadar anlatılmıştır. Biz bu çalışmamızda kitapta 1808 yılından başlayarak 1839 Tanzimat Dönemi reformları ve bu dönemde yaşanan gelişmelerin anlatıldığı bölümlerden faydalandık.

Bu çalışmanın hazırlanmasında ayrıca Türkçe kaynaklar da kullanılmıştır. Halil İncılık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu'nun editörlüğünde yayınlanan "*Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*"²⁹ adlı kitap çalışmamız açısından önemlidir. Sened-i İttifak'tan başlayarak Tanzimat Dönemi ve sonrasında Islahat Fermanı'nı anlatan kitapta bu süreç ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Aynı zamanda, Tanzimat Dönemi reformlarının uygulanması ve ona karşı tepkileri de analiz eden bölümler içeren kitapta bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sanayisi ve ekonomik durumu da ele alınmıştır.

Kitabın Tanzimat Dönemi reformları bölümlerinden ve ayrıca kitabın içinde bulunan Moshe Ma'oz'un "*Tanzimat'ın İlk Yıllarında Modernleşme Hareketinin Suriye Siyaseti ve Toplumunu Üzerindeki Etkisi*" adlı makalesinden faydalandık. Yazarın, Suriye ve bölgedeki Tanzimat Dönemi reformlarıyla gelen değişimleri anlatan çalışması Lübnan açısından önemlidir. Dolayısıyla, bu kitap 1808 yılında Sened-i İttifak ile başlayan ve daha sonra 1839 yılında Tanzimat Dönemi ile devam eden sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için bu çalışmada yararlanılan önemli bir kaynak olmuştur.

Çalışmamızda yararlandığımız bir diğer kaynak ise "*Mufassal Osmanlı Tarihi*"³⁰ adlı eserdir. Altı ciltten oluşan eserde ilk cilt Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren 1579 yılına kadar yaşanan olaylar anlatılmıştır. İkinci ciltte ise Yükselme Devri'nden itibaren Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar olan dönem ele alınmıştır. Üçüncü ciltte Yükselme Devri'nin sonu olarak kabul edilen Sokullu'nun ölümünden başlayarak 1617 yılına kadar olan dönem anlatılmıştır. Dördüncü cilt ise 1703 yılına kadar olan olayları kapsamaktadır. Beşinci ciltten itibaren ise Gerileme Devri ele alınmış ve ıslahatlara kadar olan dönem anlatılmış ve son ciltte Tanzimat, Meşrutiyet ve İstibdat dönemlerine değinilmiştir. Biz bu

²⁹ Halil İncılık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2006.

³⁰ Ahmet Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1971.

çalışmamızda beşinci cilt ve altıncı ciltten faydalandık. Fransa'nın yönünü Doğu Akdeniz'e çevirmesiyle birlikte Mısır seferine çıkması ve sonraki dönemle ilgili bölümlerden yararlandık.

Bu çalışmamızda yararlandığımız bir diğer kaynak ise İlber Ortaylı'nın "*Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*"³¹ adlı kitabıdır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında uyguladığı reformları analiz eden çalışma; orduda, mali, idari ve adli alanlarda yapılan değişimleri bir bütün olarak ele almaktadır. Bu dönemde uygulanan reformların, Osmanlı Devleti'nde kurumlara, kültüre, günlük yaşama yansımalarını anlatan kitap aynı zamanda II. Abdülhamid döneminde Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesiyle başlayan anayasal rejimi analiz etmektedir.

Biz bu çalışmamızda, kitabın içinde bulunan "*19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar*" adlı makaleden faydalandık. Avrupalı devletlerin etkisinin artması ve Lübnan'ın merkezi yönetimle bütünleşememe sorununun idari alanda olmaktan ziyade ekonomik alanda olduğunu vurgulamaktadır. Avrupalı devletlerin bölgeye önceki yüzyıllardan daha fazla ilgi göstermeye başlamasını, sanayi alanındaki gelişmelerle açıklayan makale, ticaretin geliştiği 19. yüzyılda Lübnan limanlarının artan önemine vurgu yapmaktadır. Bizim çalışmamız açısından oldukça önemli olan bu makale, öne sürdüğümüz gibi, Lübnan'ın bölgede öneminin, sanayinin gelişmesiyle daha çok artması, Fransa'nın bölgeye yönelik politikaları neticesinde, Marunileri önemli bir ortak olarak görmeleri ve kullanmaları bağlamında değerlidir.

Bu çalışmamızda kullandığımız bir diğer kitap ise Süleyman Uygun tarafından yazılan "*Osmanlı Lübnanı'nda Değişim ve İç Çatışma: Maruni Asi Yusuf Bey Kerem (1823-1889)*"³² dir. 1840 yılından başlayarak Lübnan'da çıkan çatışmaları anlatan, aynı zamanda Çifte Kaymakamlık ve daha sonraki dönemde iç savaşı ele alan kitapta gelişmeler Maruni Yusuf Kerem'in faaliyetleri bağlamında da ele alınmıştır. Yusuf Kerem'in Fransa'nın faaliyetlerine karşı tutumunu anlatan kitap önemli bir kaynaktır.

³¹ İlber Ortaylı, **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2008.

³² Süleyman Uygun, **Osmanlı Lübnanı'nda Değişim ve İç Çatışma: Maruni Asi Yusuf Bey Kerem (1823-1889)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

Biz bu çalışmamızda, Lübnan'ın 19. yüzyıldaki önemli gelişmeler boyunca önemli bir Maruni Asi olan Yusuf Kerem'in hayatı bağlamında anlatması ve özellikle Fransa'ya ve yapılan idari değişimlere tepkileri açısından ele alınması bakımından faydalandık. Tezimizin Fransa-Maruni ilişkilerini anlatması ve bölgede önemli gelişmelere sebep olduğu iddiası açısından, Yusuf Kerem'in tutumu ve çalışmaları bu çalışmamız açısından önemlidir.

Kaynak ve araştırmalar başlığında son olarak Serkan Gül tarafından yazılan "*The French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860 and 1914*"³³ adlı doktora tezinden de faydalandık. 1860 yılından 1914 yılına kadar Fransız misyonerlerinin Lübnan'daki faaliyetlerini dini himaye sistemindeki rolleri bağlamında ele almıştır. Gül, aynı zamanda Osmanlı Devleti yönetiminin Fransız Katolik misyonerlere yönelik uyguladığı politikaları ve yönetimin zayıf noktalarını ele almaktadır. Biz bu çalışmamızda, özellikle Fransa'nın misyonerlik faaliyetlerini ve dini himaye sistemini anlattığımız bölümlerde yararlandık.

³³ Serkan Gül, **French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860-1914**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ÖNCESİNDE LÜBNAN

1.1. OSMANLI ÖNCESİNDE LÜBNAN'IN SİYASİ DURUMU

Lübnan tarih boyunca farklı medeniyetlerin yaşadığı ve bu medeniyetlerin sürekli birbirleri ile mücadele ettiği bir bölge olmuştur. Fenikeliler, Mısırlılar, Asurlular gibi birçok medeniyetin yaşamış olduğu ve hakimiyet sürdüğü bu topraklarda, ayrıca Roma ve Bizans İmparatorluğu hakimiyetleri de yaşanmıştır.³⁴ Akdeniz ticaretinde bu yıllardan itibaren önemli bir nokta olan bu bölge Suriye üzerinden Asya ticaretini de etkilemiştir. Daha sonraki dönemde ise bölgede Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, Fatımiler ve Memlükler hüküm sürmüşlerdir.

Asur kralları Lübnan topraklarını Akdeniz'e çıkabilmek için önemli görmüşler ve bu bölgeyi ele geçirmek amacıyla saldırılara başlamışlardır. Asurlulardan sonra bu bölgede Babillerin ve Perslerin hakimiyeti yaşanmıştır. İskender'in milattan önce 633 yılında Persleri büyük bir bozguna uğratması sonucunda buradaki Pers hakimiyeti sona ermiştir.³⁵ Roma döneminde ise Lübnan, Suriye'nin bir parçası olarak görülmüş ve Beyrut, Roma'nın en önemli ticari ve askeri şehirlerinden birisi olmuştur.³⁶ Ortodoks Bizans hakimiyeti zamanında bölgede Hıristiyanlık yayılmıştır.

636 yılında Bizans İmparatoru Herakleious'un Yermük Savaşı'nda mağlubiyet almasıyla birlikte bugünkü Suriye, Ürdün ve Filistin ve Lübnan toprakları, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde İslam ordusu tarafından fethedilmiştir.³⁷ Mekkeliler açısından önemli bir ticari bölge olan Lübnan, Suriye'ye giden kervanların güzergahında stratejik bir noktada bulunmaktaydı. Bu dönemde, ticari açıdan Müslümanlar için önemli olan bu bölge, Hıristiyanlar açısından ise Hz. İsa'nın Sûr ve Sidon şehirlerinde bulunmuş olması hasebiyle önemli bir dini bölgeydi. Hz. Ömer, sırasıyla Yezid ve Muaviye'yi Lübnan'ın yönetimi için atamıştır. İlk İslâm toplumundaki önemli ailelerden biri olan Ümeyyeoğulları'ndan

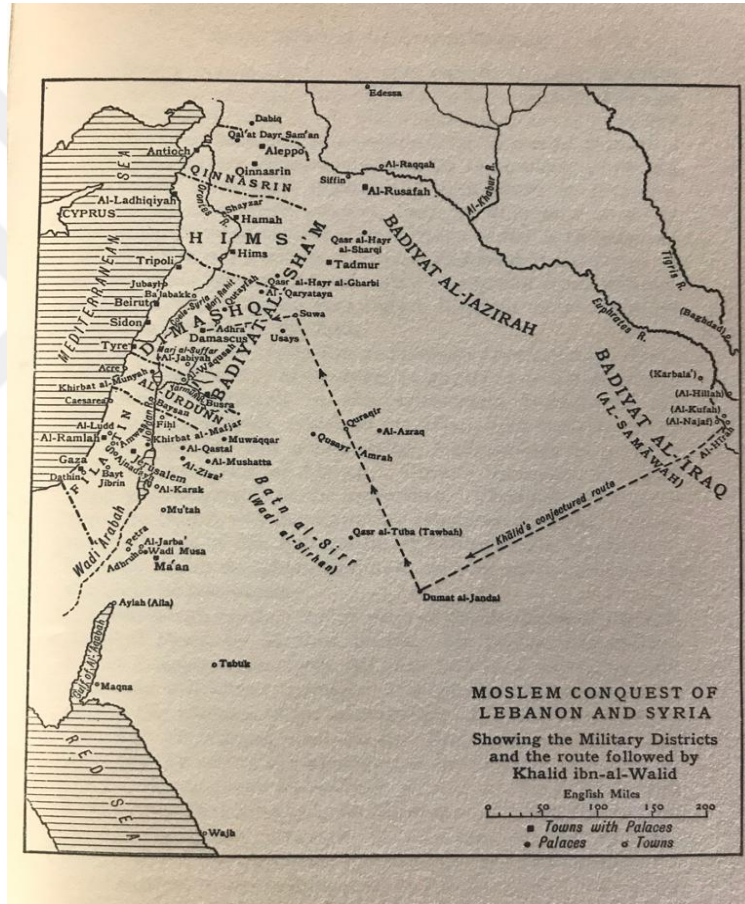
³⁴ Philip K. Hitti, **A Short History of Lebanon**, St. Martin's Press, New York, 1965, ss. 1-2.

³⁵ Hitti, ss. 51-55.

³⁶ Hitti, ss. 59-60.

³⁷ Hitti, s. 81.

iki kişinin bölgeye atanması, Hz.Ömer'in Lübnan ve bu bölgeye verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Daha sonraki dönemde ise Halifeliğin Dımaşk'a nakledilmesi sonucunda, Lübnan'ın da dahil olduğu Bilad'üş Şam bölgesinin önemi daha da artmıştır. Emeviler döneminde bölgenin Bizans'tan gelebilecek tehditler ve fetih amacıyla yapılacak seferler açısından önemli olması hasebiyle sahil kesiminin iskânına ve gelişimine önem verilmiştir. Lübnan'da İslâmiyet'in yayılması amacıyla Benî Rebîa ve Benî Hanîfe gibi önemli kabileler bölgeye gönderilmiş ve onların iskânı sağlanmıştır.

Harita 1: Lübnan'ın Müslümanlar tarafından fethedildiği dönemde askeri bölgeleri ve seferin rotasını gösteren harita.³⁸

Ayrıca, bu dönemde Bizans İmparatorluğu içinde yaşanan mezhep çatışmaları da Lübnan'ın toplumsal yapısının oluşmasında etkili olmuştur. Lübnan'ın kaderinde

³⁸ Hitti, s. 85.

önemli bir rol oynayacak olan Maruni toplumu bu dönemde Bizans İmparatorluğu içinde yaşanan bu mezhep çatışmaları neticesinde bölgeye yerleşmiştir.³⁹ Dolayısıyla, Emevîler döneminde Lübnan'da tarımla uğraşan Hıristiyan bir topluluk ile gaza ve fetih çalışmaları amacıyla Beyrut, Sûr ve Sayda gibi şehirlerde yaşayan Müslümanlardan oluşan bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Abbasiler, Emevîlerin uyguladıkları politikayı devam ettirmiş ve Lübnan'ın Dımaşk'a bağlı yapısını korumuşlardır. Ancak, halifeliğin merkezini Bağdat'a taşınmaları hasebiyle bu dönemde Lübnan'ın önemi azalmıştır. Abbasi döneminde Bizans saldırılarını ve bölgede iç çatışmaların çıkmasını engellemek amacıyla Arap kabileleri bölgeye yerleştirilmiştir.

Abbasilerin zayıflaması üzerine IX. yüzyılın sonlarında Mısır'da Tolunoğulları hakimiyeti başlamış ve bu dönemde İsmaili hareketi bölgede kabul görmüştür. Tolunoğulları yıkıldıktan sonra tekrar Abbasi yönetimine geçen Lübnan'da daha sonra İhşidiler'in kontrolü başlamıştır. 969 yılında ise Lübnan'da tedrici olarak Fatımiler'in hakimiyeti başlamıştır ve bu dönemde bölgede İsmaililik mezhebinin etkisi artmıştır. Yönetim merkezlerine uzak olması hasebiyle gayri Sünni mezheplerin gelişmesi için uygun bir bölge olan Lübnan'da İsmaililik özellikle bu dönemde yayılmaya başlamıştır. Ayrıca, Fatımilerin hakimiyeti zamanında yaşanan gelişmeler Şii nüfusunun artması ve Dürzilik mezhebinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Sünniler ise bu dönemde şehirlerde yaşamaya devam etmiştir. Ancak, Fatımiler devrindeki bu gelişmeler neticesinde bölgede yaşayan gruplar arasında küçük çaplı çatışmalar yaşanmıştır. Selçuklular döneminde ise bu coğrafyada kısa bir süre de olsa Sünniliğin yayılması için uygun bir ortamın oluştuğu söylenebilir.

Bölgede bu gelişmeler yaşanırken, ticari ve dini önemi hasebiyle Lübnan'ın kontrolü Hıristiyanlar tarafından ele geçirilmek istenmiş ve bunun için girişimler başlatılmıştır. Mesela I. Haçlı Seferi'nde Lübnan'ın sahil şehirlerine seferleri düzenlenmiş, bunun sonucu olarak 1124 yılında sahil şehirlerinin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Bu dönemde idari olarak üçe ayrılan Lübnan'da Beyrut'un kuzeyinden Trablus'a kadar olan bölgede Trablus Kontluğu, Beyrut, Sayda ve Sur'da Kudüs Krallığı kurulmuş, iç kesimlerde ise Müslümanların hakimiyeti devam etmiştir.

³⁹ Hitti, ss. 89-91.

1187'de Hittin Savaşı'ndan sonra 1189'da Kudüs fethedilmiş ve Müslümanlar Beyrut ve Sayda'yı alarak Trablus Kontluğu ile Kudüs Krallığı arasındaki iletişimi bitirmişlerdir. Ancak, Haçlılar 1197'de Kudüs'ü tekrar ele geçirmişlerdir. 1266 yılından itibaren Memlük Sultanı, Kudüs'ü geri alabilmek amacıyla mücadele etmiş ve 1271 yılında Trablus Kontluğu'na bağlı birçok kale fethedilmiştir. Haçlı tehlikesinden çekinen Memlükler bu faaliyetleri sonlandırarak geri çekilmişlerdir. 1291 yılında ise el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun, sahil şehirlerini ele geçirmiş ve Haçlı hakimiyetine son vermiştir. Memlükler'in bölgedeki tam anlamıyla hakimiyeti ise XIV. yüzyılda Kesrevan'da Dürzi ve Nusayrî grupları yenmeleriyle mümkün olmuştur.

Memlükler döneminde Lübnan'ın idari anlamda kontrolü Bilâdüşşam'da kalmaya devam etmiştir. Memlüklerin kontrolü başladığı zaman şehirlerde Hıristiyanlar yaşıyordu ve özellikle Fatimiler'in döneminde bölgede Dürzilik ve İsmaililik gibi gayri Sünni mezhepler yaygınlaşmıştır. Memlükler döneminde ise Lübnan'ın nüfus yapısı Sünniler lehine değişmiştir. Gayri sünni mezhepler tarafından bu dönemde çıkan isyanlar ise Memlükler tarafından bastırılmıştır.⁴⁰ XIV. yüzyıldan itibaren güçlü bir Memlük kontrolü altında olan bölgede istikrar sağlanabilmiştir. Venedik, Ceneviz ve Kıbrıslı tüccarların gemilerle Lübnan'a geldiği bu dönemde, ticaretin de geliştiği görülmektedir. Beyrut beynelmilel ticaretin yapıldığı bir merkezi konuma sahip olmuş ve ayrıca Trablus, baharat ticaretinin yapıldığı önemli bir liman şehri konumuna gelmiştir.

Görüldüğü üzere, Lübnan'da İslamiyet öncesi ve sonrası dönemde birçok medeniyet ve topluluk yaşamıştır ve Lübnan farklı grupların hakimiyeti altına girmiştir. Bu grupların mücadelelerinin de görüldüğü bu dönemde, demografik değişiklikler de yaşanmıştır ve farklı mezheplerin ve dinlerin bölgede yaygınlaşmasının zemini oluşmuştur. Ayrıca, bu grupların mücadeleleri Lübnan'ın siyasi ve sosyal yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Lübnan'ın toplumsal yapısı hakkında bize önemli bilgiler veren bu dönemdeki gelişmeler, ayrıca Lübnan'ın ticari açıdan tarihi seyirde önemini de göstermektedir. 1516 yılında ise Lübnan, I. Selim'in Mısır-Suriye seferi sonrasında Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir.

⁴⁰ Hitti, ss. 127-131.

1.2. LÜBNAN'IN SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUMU

Bu bölüme kadar, Lübnan'ın siyasi tarihini bölgede Osmanlı Devleti hakimiyeti öncesinde etkili olan devletler hakkında bilgi vermeye çalıştık. İfade etmeye çalıştığımız bu gelişmelerin Lübnan'da birçok mezhebin oluşmasını ve güçlenmesini ve dolayısıyla Lübnan'ın 19. yüzyılda yaşadığı sosyal ve siyasi değişimlerin ortaya çıkmasında da önemli etkilerinin olduğu muhakkaktır. İşte bu nedenle Lübnan'da yaşayan mezhepleri anlatmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Zira daha önce söylediğimiz gibi, Avrupalı devletlerin ve özellikle Fransa'nın sömürge faaliyetlerinin artması ve bölgede Marunileri etkilemek suretiyle etkin olabilmeleri, Lübnan'ın bu çok mezhepli yapısı sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, bu mezheplerin tanınmasının, Lübnan'daki gelişmelerin anlaşılabilmesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu bölümde Lübnan'ın sosyal yapısını oluşturan mezhepler hakkında bilgi vereceğiz. Ayrıca, son bölümde Lübnan'da kültürel yapının gelişimini ve oluşmasını, matbaa, eğitim ve dini faaliyetler ekseninde anlatacağız.

Lübnan toplumunu Müslümanlar ve Hıristiyanlar olarak ikiye ayırabiliriz. Müslümanlar; Şiiiler, Sünniler ve Dürziler'den oluşmakta, Hıristiyanlar ise; Maruniler, Ortodokslar, Katolikler ve Ermeniler'den oluşmaktadır. Müslüman ve Hıristiyan mezhepler Lübnan'da yüzyıllar boyunca birlikte yaşamışlardır. İdarenin şekline ve idarecilerin uygulamalarına göre dönem dönem istikrar da sağlanabilmiş ve çatışmalar da çıkmıştır. Ayrıca, sayıları az olmakla beraber Lübnan'da Yahudiler de yaşamaktadır. Bölgenin dağlık olması ve tarih boyunca farklı devletlerin hakimiyeti altına girmesi, burada yaşayan aynı dine mensup insanların birlik olmalarının önünde engel olmuştur denilebilir. Dolayısıyla, bölgede küçük dini gruplar yaşam ortamı bulmuş ve burada mezhepler daha etkin bir hale gelmiştir. Bazı dönemlerde aynı dinden gruplar arasında bile çatışmaların çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla, mezhepler, Lübnan siyasi hayatını etkileyen önemli bir faktördür.

Lübnan'da yaşayan Müslümanların mensup olduğu mezhepler; Sünnilik, Şiilik, İsmaililik, Dürzilik ve Alevilik'tir. Bu mezhepler, Lübnan anayasasında ayrı olarak tanımlanmıştır. Ancak, İsmaililik, Dürzilik ve Alevilik, Şiilik mezhebinin alt kolu olarak sayılmaktadır. Sünniler, Lübnan'da bulunan önemli bir Müslüman mezhebidir. Sünniler, İslam toplumunun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır ve

çeşitli farklılıklar sonucunda farklı mezhep ekollerine bölünmüştür. Bunlardan en yaygın olanları, Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hanbeliliktir. Lübnan'daki Sünniler ise geleneksel İslam anlayışının yanı sıra Fransa'nın politikalarından da etkilenmişlerdir.

Dürziler, Fatimi döneminde halife olan el-Hakim'in vezirliğini yapmış Hamza bin Ali tarafından kurulan mezhebe bağlıdır. Dürziliğe göre Mısır'da hüküm sürmüş Fatimilerin halifesi olan el-Hakim ilahdır ve Dürziler Şiiliğin İsmailiye koluna dayanmaktadır. Dürzilerin inanç yapısı, diğer Müslümanlardan çeşitli farklılıklar göstermektedir. Onlara göre Allah'ın yeryüzündeki tezahürü el-Hakim'dir, ve Allah'ın gerçekliğini anlamak ve idrak edebilmek bu sayede mümkün olabilmektedir. Bir diğer deyişle ifade etmek gerekirse, onlara göre el-Hakim'in Allah'ın tezahürü olma iddiası, tevhidin olması için gereklidir. Dürziler Haçlı Seferleri sırasında, İsmaililerle birlik olarak, Hıristiyanların tarafında yer almışlar ve onların müttefiki olmuşlardır. Sonraki dönemde Kaysiler ve Yemaniler olarak iki gruba ayrılmışlar, 1516 Mercidabık Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'na destek vermişlerdir. Osmanlı döneminde ise çeşitli ayaklanmalar çıkararak, buldukları bölgede sorun teşkil etmişlerdir.⁴¹

Lübnan'da önemli bir Şiî nüfusu bulunmakta ve bu nüfus ülkenin güney kısmında yaşamaktadır. Şiîler, Lübnan'ın gelir düzeyi en düşük topluluğudur. Şiîlerin hepsi Arap değildir. Metevalililer, Şiîlerin içerisinde önemli bir etnik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Rum Katolikler, Rum Ortodokslar ve Ermeniler ise Hıristiyan etnik gruplar arasında sayılabilir. Bu gruplar ticaret yapmaktadırlar ve önemli bir siyasi güce sahiptirler. Sayıları az da olsa ülkede ayrıca Yahudiler de yaşamaktadır.

Lübnan'da Hıristiyan mezheplerinden en önemlileri Maruni Katolikler, Rum Ortodokslar ve Katolikler, Protestanlardır ve bu gruplar Lübnan'da siyasi, sosyal ve tarihi açıdan önemli etkiler bırakmışlardır.⁴² Maruniler, IV ve V. yüzyıllar arasında Suriye'de yaşamış Aziz Maron'un mezarının yanında takipçileri tarafından yapılan manastırda toplanan gruba dayanmaktadır. Bölgede yeni manastırlar inşa eden

⁴¹ Dürziler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Şato Yayınevi, İstanbul, 1980, ss. 157-164.

⁴² Charles Winslow, **Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society**, Routledge, 1996, s. 289.

Maruniler özellikle 451 yılında Kadıköy konsilini kabul ederek Doğu kiliseleri arasında önemli bir konuma gelmişlerdir.⁴³ Ancak, Doğu Kiliseleri ile fiziksel anlamda uzak olan Maruniler, bazı dönemlerde bu kiliselerle çatışma da yaşamışlardır.

Roma'ya her zaman bağlı kalmış olan Maruniler, 1445 yılında Floransa Konsili'ni kabul ederek Katolikliği benimsemişlerdir.⁴⁴ Doğu Kiliseleri'yle iyi ilişkiler geliştiremeyen Maruniler, güvenlik kaygılarından dolayı Lübnan dağlarında yaşamaya başlamışlardır. Yukarıda değindiğimiz üzere, Emeviler, Abbasiler, Memlükler ve Osmanlılar döneminde baskıcı yönetim uygulanmadığı için, coğrafi koşulların da etkisiyle kendi manastırlarını rahatlıkla inşa etmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı, yüzyıllar boyunca kendi dinlerini ve geleneklerini koruyabilmişlerdir. Ayinlerinde kullandıkları kitaplar Arapça'dır ancak onlar Süryani harflerini kullanırlar ve ibadetlerini de Süryanice yaparlar.⁴⁵ Maruniler, Lübnan'da siyasi ve askeri bakımdan güçlü olan belirleyici bir Hıristiyan grup olmuştur. Lübnan dağlarının batısında, Trablusşam'ın kuzeyinde Nahr-al Barid ve Nahr-al Kelb nehirleri arasında ve şuf bölgesinde Dayr al-Kamar ve Cezzin bölgelerinde yaşamaktadırlar. 1516 yılında Mercidabık Savaşı'ndan sonra da Osmanlı Devleti döneminde dinlerini, gelenek ve göreneklerini korumuşlardır. Marunilerle Katolik kilisesinin ilişkileri gelişmiş ve din adamı yetiştirilmesi amacıyla 1584 yılında bir eğitim merkezi kurulmuştur.

Maruniler'den sonra Lübnan'da en kalabalık Hıristiyan grup Rumlar'dır. Roma'ya mensup anlamında Romaio isminin Arapça'ya geçmiş hali olan Rum kelimesi, Arap-İslam kaynaklarında İslam topraklarında yaşayan Rumlar'ı tanımlamak için kullanılmıştır. Rumlar Ortodoks ve Katolik olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar. Rum Ortodokslar, Ortodoks Doğu Kilisesi'ne bağlıdırlar ve V. yüzyıldan itibaren Batı Kilisesi'nden ayrılmışlardır. Dolayısıyla, Rum Ortodokslar Batı Kilisesi'nin evrensel olduğu düşüncesini kabul etmeyerek Papa'nın mutlak üstünlüğünü reddetmişlerdir.⁴⁶ Rum Ortodoksların ekseriyeti köylüdür ve toprak ağaları onların üzerinde diğer gruplara kıyasla daha az hakimiyet kurmuşlardır.

⁴³ Taşpınar, s. 71.

⁴⁴ Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2002, s. 315.

⁴⁵ Tümer ve Küçük, s. 315.

⁴⁶ Asad Abu Khalil, "The Society and Environment", (Ed.) Thomas Collelo, **Lebanon: A Country Study**, Headquarters Department of Army, Washington, 1989.

Dolayısıyla, topraklarının tasarrufu kendi inisiyatiflerinde olmuştur. Ticari hayatta etkileri artan Rum Ortodokslar şehirleşmeye başlamışlardır. Lübnan'ın kuzeyinde ve Trablus'ta yaşamışlardır. Pan-Arabizm fikrini savunmuşlar ve bu açıdan diğer Hıristiyan toplumlardan farklılaşmışlardır. Rum Katolikler ise 18. yüzyılın başında Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrılarak yeni bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Rum Katolikler ayinlerinde Arapça'yı kullanmakla beraber, Bizans'tan kalan gelenekleri de devam ettirmişlerdir. Vatikan'a bağlı olan Rum Katolikler, Rum Ortodokslar ile de iyi ilişkiler geliştirmişlerdir. Marunilere kıyasla gelenek ve göreneklerine daha çok sahip çıkmışlardır.⁴⁷ Protestanlar ise 19. yüzyılda bölgeye gelen İngiliz ve Amerikalılar tarafından etkilenecek dinlerini değiştirmişlerdir. Kendi aralarında gruplara ayrılan Protestanların en önemlileri Anglikan ve Presbiteryen'lerdir.

Lübnan'ın konumu ve içinde birçok dini ve mezhebi bulunduran yapısı, bölgenin kültürel yapısının oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Yukarıda belirttiğimiz üzere, XII. yüzyılda, İslam orduları tarafından fethedildikten sonra, Doğu Akdeniz kıyılarında bulunan sahil şehirlerinin önemi konumu nedeniyle artmıştır. Bu bölgeler Bizans'a karşı mücadelenin sürdüğü ve Bizans'a yapılan seferlere asker yetiştirmek üzere önemli bir bölge olmuştur ve Ribâtlar şeklinde teşkilatlanma sağlanmıştır. Bu özelliği hasebiyle bölgenin kültürel yapısı Emevi ve Abbasi döneminde İslamiyet'te ribât geleneği çerçevesinde şekillenmiş ve bölgeye önemli sahabeler gelip yaşamışlardır.⁴⁸

Bölgede Emevîler döneminde yapılan camilerin bitişiğinde bölümler bulunmaktadır ve bunlar muhtemelen eğitim amacıyla kullanılmıştır.⁴⁹ Ancak, gerçek anlamıyla eğitim, bölgede Abbasî döneminde gelen Evzâî ile başlamıştır.⁵⁰ Ayrıca, Abbasiler döneminde Lübnan, zühd hareketinin gelişimi açısından önemli bir

⁴⁷ Collelo, s. 68.

⁴⁸ Ribât'ın sözlük anlamı, "düşman saldırılarını önlemek için sınır boylarında nöbet tutmak"tır. İslamiyet'te ribât geleneğine göre sahabeler bölgeye gelerek belirli bir süre kalmışlar ve hatta Lübnan'a hadis ilmini öğrenmek için bu dönemde gelmişlerdir. Lübnan'a birçok sahabe hadis nakletmek ya da hadis almak üzere gelmiştir. Ayrıca, şu da önemli bir husustur ki bölge Bizans'a karşı seferlerin oluşturulmasına yönelik hazırlıkların yapılması noktasında önemli bir konum teşkil etmiştir ve bu cihetle buradaki hadislerin ekseriyeti gazâyı ve cihadı teşvik eden hadislerdir. Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Yiğit, 'Ribât', **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 35, 2008, ss. 76-79.

⁴⁹ Cengiz Tomar, 'Lübnan', **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 27, 2003, ss. 248-254.

⁵⁰ Evzâî önemli bir alimdir ve onun çalışmaları neticesinde ilk fıkıh mezhebi Lübnan'da ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Evzâî'nin ilminden faydalanmak için birçok kişi bu bölgeye gelerek eğitim almıştır.

bölge olmuştur.⁵¹ Muhaddisü'ş Şam olarak tanınan Hayseme b. Süleyman el-Atrâblusî bölgede önemli ilim meclislerini kurmuştur. Hadis tahsil etmek için bölgeye gelen kişiler arasında Taberânî de vardır. Abbâsiler döneminde önemli âlimlerin yetişmesini sağlayan Benî Hâşim el-Ba'lebekkî ailesi de bu bölgede yaşayan önemli ailelerdendir.

Fâtımîler döneminde de kültür hayatında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Lübnan'da birçok şehirde kütüphaneler kurulmuş ve Ammâroğulları hanedanını kuran Emînüddeve kütüphanede 100.000 cilt kitap bulunduğu söylenmektedir.⁵² Ammâroğulları eğitime ve edebiyata önem veren bir hanedir. Onların döneminde önemli ilim meclisleri kurulmuştur ve bu alanlarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ayrıca, Sayda'da ticaretin yapıldığı hanlarda da hadis öğretimiyle ilgili çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Memlûkler döneminde ise açılan medreseler vasıtasıyla bölgede Sünnîliğin gelişmesi sağlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde ise eğitim camilerin ve kiliselerin yanında kurulan medreselerde yapılmıştır. Bu medreselerde dinî eğitimin yanısıra matematik, coğrafya ve edebiyat gibi ilimler de öğretilmiştir.

19. yüzyılda kurulan üniversiteler dahi Lübnan'ın çok mezhepli ve dinli yapısını yansıtmaktadır. Bu üniversiteler Müslümanların yanı sıra çeşitli kiliseler tarafından kurulmuştur. Örneğin; 1866 yılında kurulan Beyrut Amerikan Üniversitesi, Protestanlar tarafından, Saint Joseph Üniversitesi ise 1875 yılında Fransız Cizvitler tarafından kurulmuştur. Ahmed Abbas el-Ezherî ise 1897 yılında Beyrut'ta el-Medresetü'l İslâmiyye'yi kurmuştur.

Lübnan, Arap dünyasının önemli basım merkezlerinden biri idi. Burada, Maruniler 17. yüzyılın başlarında ilk kez matbaa kurmuştur. Daha sonraki yüzyıllarda Katolik ve Protestanlar da matbaanın bölgede gelişmesini sağlamışlardır. Ayrıca, Arap dünyasındaki ilk gazeteler de bu bölgede basılmıştır. 1858 yılında Hadîkatü'l-ahbâr, 1878'de Lisânü'l-hâl neşredilmeye başlanmıştır. El-Cevâib adlı gazete ise İstanbul'da basılmaya başlanmıştır. El-Muktetaf ve el-Hilâl gibi dergiler de 19. yüzyılda basılmıştır. Lübnan, basım ve yayındaki bu önemli konumunu Arap

⁵¹ Zühd, en temel olarak dünyaya karşı olumsuz tavır ve davranışlar olarak tanımlanabilir. Bir diğer deyişle hayırlı işler yapmak, az ile yetinmek, dünyaya ve maddi hayata önem vermemektir. Daha fazla bilgi için bkz; Semih Ceyhan, 'Zühd', **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 44, 2013.

⁵² Ceyhan, ss. 533-535. Fâtımî valisi ölünce Eminüddeve, 1070 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve Haçlılar'ın 1109 yılındaki işgaline kadar hüküm sürmüştür.

dünyası içinde her dönemde korumaya devam etmiştir. Beyrut'ta basılan yayınların çoğu Arapça ve Fransızca idi ve bu yayınların tirajları oldukça yüksekti.⁵³

1.3. LÜBNAN'IN DİNİ YAPISI

Lübnan içinde birçok dini ve farklı mezhebi bulunduran bir bölgedir ve Lübnan'daki siyasi ve kültürel gelişmeleri anlamak açısından bu bölgede bulunan dinlerin bilinmesi önemlidir. Bu bölümde Lübnan'da bulunan üç büyük dine değineceğiz. Lübnan'da nüfusun büyük bir bölümünü Müslümanlar ve Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Ayrıca, sayıları az da olsa Museviler de bu bölgede yaşamaktadır.

1.3.1. İslamiyet

İslamiyet, Mekke'de yaşayan Hz. Muhammed'e 610 yılında Allah'ın Cebrail aracılığıyla ilk ayeti göndermesiyle başlamıştır. Hz. Muhammed, Mekke'de bulunan çok dinlilik anlayışına karşı, toplumu Allah'a inanmaları yönünde uyarmış ve Allah tarafından gönderilen ayetleri insanlara iletmiştir. Bu süreç Mekke'de bulunan ileri gelenleri rahatsız etmiş ve İslamiyet'in yayılması zor şartlar altında mümkün olabilmıştır. Hz. Muhammed'in mesajı etrafında toplanmaya başlayan insanlara, Mekke'de bulunan ileri gelenler çeşitli zulümler yapmışlardır. Mekke'de bu baskıların artması nedeniyle 622 yılında Hz. Muhammed Medine'ye hicret etmiştir ve İslamiyet'i burada yayma çalışmalarına devam etmiştir. Medine halkı Hz. Muhammed'i ve onun getirdiği mesaja bağlı olan Müslümanları çok olumlu karşılamıştır. Dolayısıyla, hicretten sonra İslamiyet önemli ölçüde yayılmaya başlamış ve halk nezdinde geniş kitleler tarafından kabul edilmeye başlanmıştır. Hz. Muhammed 632 senesinde Medine'de vefat etmiştir.⁵⁴

Hz. Muhammed'in vefatından sonra İslam fetihleri başlamış ve İslamiyet geniş coğrafyalara yayılmıştır. İlk dört halife döneminde (632-661) bugünkü Suriye, Irak, Lübnan ve Filistin toprakları fethedilmiş ve sonrasında ise Emeviler'in dönemi

⁵³ Salname-i Maarif, sene Rumi 1318.

⁵⁴ Mehmet Aydın, **Dinler Tarihine Giriş**, Literatürk Yayınları, Konya, 2008, ss. 253-259.

başlamıştır.⁵⁵ Bu dönemde başkent Şam'a taşınmıştır ve Lübnan'ın ticari önemi artmıştır. 750 yılında ise Abbasiler dönemi başlamıştır ve 1258 yılına kadar sürmüştür. Bu dönemde başkent Bağdat olmuş ve bu bölgede kültürel konularda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 1252-1517 yılları arasında Memlükler dönemi başlamıştır ve bu dönemde başkent Mısır olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi ile halifelik Osmanlılara 1517 yılında geçmiştir.

Lübnan'da ise Sünni ve Şii Müslümanlar yaşamaktadır. Ayrıca, kendilerine has ibadet şekilleri ve gelenekleri olan Dürzi denilen Müslüman topluluk da bölgede önemli bir gruptur.⁵⁶ Osmanlı yönetimi süresince Dürzi ailelerin Lübnan'da güçlü bir grup olarak buldukları görülmektedir. Dürziler Beyrut'un doğusunda yaşamaktaydılar.⁵⁷ Onlar, 1017 yılında kendini tanrı olarak ilan edip ortadan kaybolan Fatımi Halifesi el-Hakim'in veziri Hamza bin Ali'nin kurmuş olduğu mezhebi takip etmişlerdir. El-Hakim'in ölmediğine ve Mehdi olarak bir gün geri geleceğine inanmışlardır.⁵⁸ Bu inançları hasebiyle El-Hakim'den sonra gelen Fatımi halifeleri tarafından cezalandırılmışlardır.⁵⁹

1.3.2. Hıristiyanlık

Hız. İsa'yı ve onun öğretilerini benimseyen ve takip eden kişilerin mensup oldukların din Hıristiyanlık olarak bilinmektedir. Hıristiyanlık tabiri ilk olarak Antakya'da Hız. İsa'ya inananlar tarafından O'nun ölümünden yaklaşık 20 yıl sonra kullanılmaya başlanmıştır. Hıristiyanlar'ın kutsal kitabının adı İncil'dir. Bu kitap iki bölümden oluşmaktadır ve ilk bölümde Museviliğe ait metinler bulunmaktadır. İkinci bölüm ise Musevilikten farklı olmak üzere İncil'in asıl metnini oluşturmaktadır. Hıristiyanlar, teoride iki bölüme de inansalar da pratikte yalnızca İsa'ya ve Onun yaptığı pratikler üzerine odaklanmışlar ve bu yönde bir hayat yaşamayı amaçlamışlardır.

⁵⁵ Daha fazla bilgi için bkz.; Mustafa Fayda, **Hulefâ-yı Râşidîn Devri: Dört Halife Dönemi**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 138-155.

⁵⁶ Leila Fawaz, "The Civil War of 1860 in Mount Lebanon and Damascus", **X. Türk Tarih Kongresi**, 1986, Ankara, s. 1373.

⁵⁷ Fawaz, s. 1374.

⁵⁸ Şehabeddin Tekindağ, "Dürzi Tarihine Dair Notlar" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 10, Cilt: 7, İstanbul, 1954, s. 143.

⁵⁹ Haluk Ülman, **1860-1861 Suriye Buhranı (Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay)**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1966, s. 7.

Hz. İsa, 30 yaşında ilk tebliğine başlamış ve bunu ancak 3 yıl sürdürebilmiştir. Roma tarafından çarmıha gerilerek öldürülen Hz. İsa, inanişaya göre üç gün sonra tekrar dirilmiş ve insanlara görünmüştür. Daha sonra ise göğe yükselerek dünyayı terk etmiştir. İnanışaya göre kıyamete yakın bir zamanda tekrar yeryüzüne gelerek Tanrı'nın hükümdarlığını tesis edecektir. Hz. İsa vefat ettikten sonra Ona inanan 12 havari Onun öğretilerini yaymaya başlamışlardır.

Hıristiyanlık içinde 3 büyük mezhep vardır. Bu ayrışmalar Roma döneminde başlamıştır. İlk olarak, Hıristiyan dünyası Katolikler ve Ortodokslar olarak ikiye ayrılmıştır. Roma ve Roma'nın kontrolündeki Batı Avrupa toplumları Katolikliği benimserken; Bizans, Doğu Avrupa ve Rusya ise Ortodoksluğu benimsemiştir. Ayrıca, 15. yüzyılda Avrupa'da gelişen reform hareketleri neticesinde 16. yüzyılda Kilise'ye karşı ayaklanmalar başlamış ve Katolikliğin içinden çıkan bir grup Hıristiyan Protestanlığı oluşturmuştur.⁶⁰

Lübnan'da bulunan Hıristiyanların büyük çoğunluğunu Maruniler oluşturmaktadır. Maruniler'in yanı sıra Rumlar (bunlardan bazıları Katolik bazıları ise Ortodokstur), Süryaniler ve Ermeniler bulunmaktadır. Maruniler Eski Suriye kilisesinin bir koludur ve Lübnan'da Batrun ve Bishanni bölgesine yerleşmişlerdir. Maruniler Katolik kilisesine bağlıdırlar ve IV. Yüzyılda Maron adlı bir rahibin kurmuş olduğu mezhebi takip ettikleri için Maruni olarak adlandırılmışlardır.

1.3.3. Musevilik

Semavi dinlerin ilkidir ve bu din, mensup olan kişilerin Hz. Musa'ya inanmaları sebebiyle Musevilik olarak bilinmektedir. Musevilik'te din ve ırk iç içe geçmiş olarak bulunmaktadır ve bu din temel olarak aynı soya sahip ırk ve inanç birliği olarak ifade edilebilir. Bu noktada, Musevilik dininde ırk birliği olması onu diğer tek tanrılı dinlerden ayıran önemli bir özellik olarak ifade edilebilir. Museviliğe göre İsrail adı Hz. Yakup'a doğrudan Tanrı tarafından verilmiştir. Hz. Yakup'un Mısır'da hükümdar olan Yusuf zamanında rahat bir dönem geçiren Museviler, Yusuf vefat ettikten sonra zor şartlar altında yaşamışlar ve köle olarak kullanılmışlardır.

⁶⁰ Aydın, ss. 207-223.

Daha sonra ise Hz. Musa zamanında bu esaretten kurtularak Mısır'dan Filistin'e göç etmişlerdir.⁶¹

Ancak Museviler, Hz. Musa'dan sonra ise tekrar dağılma sürecine girmişlerdir. Hz. Davut döneminde Museviler tek bir krallık altında toplanmışlar ve daha sonra Hz. Süleyman döneminde Kudüs'te Süleyman tapınağını inşa etmişlerdir. Hz. Süleyman'ın vefatından sonra ise kuzey ve güneyde iki krallığa ayrılmışlardır. Bu iki krallığın isimleri İsrail ve Yahuda olarak bilinmektedir. Krallıklardan İsrail, putperestliğe yönelmiş ve milattan önce 722 yılında Asurlular tarafından ortadan kaldırılmışlardır. Diğer krallık Yahuda ise 587 yılında Babiller tarafından yıkılmışlardır. Museviler'in Romalılar döneminde Kudüs'e yerleşmelerine izin verilmiştir. Ancak, Roma'ya karşı ayaklanmaları üzerine buradan sürgün edilmişler ve 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasına kadar dünyanın çeşitli bölgelerinde sürgün hayatı yaşamışlardır. Lübnan'da yaşayan Musevilerin sayıları oldukça azdır ve bunların çoğunluğu büyük şehirlerde yaşamaktadırlar.⁶²

⁶¹ Aydın, ss. 162-173.

⁶² Albert Habib Hourani, **Syria and Lebanon: A Political Essay**, Oxford University Press, New York, 1954, s. 121.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI HAKİMİYETİNDE LÜBNAN

2.1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE LÜBNAN, İDARİ ALANDA YAPILAN REFORMLAR VE BU REFORMLARIN LÜBNAN'A YANSIMALARI

2.1.1. Lübnan'ın Osmanlı Devleti Hakimiyetine Girmesi ve Emirlikler Dönemi

Arapların yaşadığı bölgeler Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına 16. yüzyıl başında girmiştir ve bu bölgelerde merkezi idarenin uyguladığı yönetim şekli Anadolu ve Balkanlar'dakinden farklılık göstermiştir. Osmanlı Devleti bu bölgede yerel yöneticilere Osmanlı Devleti'ne karşı gelmediği sürece yönetim hakkı vermiştir. Yönetim yapısındaki bu göreceli özerklik sebebiyle bölgedeki otorite ilişkileri sürmüş ve gelenekler devam etmiştir.⁶³ Böylece Arap bölgelerinin çoğunluğu belirli ölçüde bir otonomiye sahip olmuşlardır. 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler, milliyetçiliğin bu bölgede etkisini hissettirmeye başlaması, yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaa üzerindeki artan etkileri ve Osmanlı Devleti'nin topraklarına yönelik sömürge mücadelesi gibi gelişmeler neticesinde uygulanan reformlar ise bu yapıyı değiştirmiş ve idari anlamda merkeziyetçilik kendini hissettirmeye başlamıştır. Ancak bu reformların merkezileştirme düşüncesi çerçevesinde ne ölçüde başarılı olduğunu bu bölümün ilerleyen kısımlarında tartıştık.

Ayrıca, 19. yüzyılda ortaya çıkan sorunlarda ve Lübnan'ın Osmanlı Devleti ile bütünleşememesi, idari platformların yanı sıra, ekonomik değişim hasebiyle de başlamıştır.⁶⁴ Sanayileşmiş Avrupa devletleri, artan gıda ihtiyacının karşılanması ve gelişen sanayilerine hammadde sağlanması amacıyla, 19. yüzyılda bu bölgeye ilgisini artırmıştır. Ayrıca, buharlı makine aracılığıyla taşımacılığın rahatlıkla yapılabilmesi

⁶³ İlber Ortaylı, **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 173; İlber Ortaylı, '19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar', **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı: IV, 1984, s. 89.

⁶⁴ Ortaylı, s. 175

sayesinde bölgede daha etkin olmak istemişlerdir.⁶⁵ Dolayısıyla bu yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti hakimiyetinde olan Arap bölgeleri merkezi yönetimden kopmaya başlamış ve Avrupa Devletleri'yle daha yakın ilişkiler kurmuşlardır. Osmanlı Devleti ise bu değişimi fark ederek, çeşitli alanlarda reformlar yapmayı amaçlamış ve bu bölgelerde etkisini sürdürmeyi amaçlamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti yapılan reformlar sayesinde idari alanda görece etkisini artırdıysa da, ekonomik bakımdan aynı başarıyı sağlayamamıştır. Bu gelişmeler ise Osmanlı Devleti'nin sonraki yüzyılda bu bölgeleri kaybetmesine ve dış güçlerin buralarda manda rejimi kurmasına neden olmuştur.

Osmanlı'da Millet Sistemi, 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar etkili olmuş ve devlet yönetimi tarafından uygulanmıştır. Bu sistem, Osmanlı Devleti yönetimi için etnik kökenden çok dine dayalı bir yönetim zemini oluşturmuştur. Millet sisteminin uygulandığı bölgelerden birisi ise Lübnan olmuştur.⁶⁶ 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in fethiyle birlikte bölgenin idare edilebilmesi için uygulanan bu sistem ile bölgede uzun süre istikrar sağlanabilmiştir. Kilise ve eğitim kurumlarının yönetimi burada bulunan grupların liderlerine bırakılmıştır.⁶⁷ Dürzi lider Fahrettin'e yönetme yetkisi verilmiş⁶⁸ ve yaklaşık iki yüzyıl boyunca Lübnan'ın büyük bir kesiminde Maniler olarak bilinen aile etkili olmuştur. Manilere iç işlerinde bağımsızlık verilmiş ve onlar vergi toplama yetkisine sahip olmuşlardır. Devlet otoritesinin bölgede tesis edilmesi yönünde önemli çabalar gösteren Maan ailesinden Fahrettin'i, Sultan tüm bölgenin yönetiminden sorumlu emir olarak bile atamıştır.⁶⁹ Ancak Fahrettin, daha sonra Osmanlı Devleti yönetimine karşı gelerek, bağımsızlık yönünde politikalar izlemiş ve topraklarını genişleterek idari yönetimini daha geniş bölgede etkin kılmak istemiştir. 1667 yılında ise Maan emirinin ölmesi üzerine yönetim Maanlardan Şihabilere geçmiştir. Şihabi emiri bir Hıristiyan olarak Avrupalılarla iyi ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Maruni Hıristiyanlar, Fransa'ya yakın politikalar izlemeye

⁶⁵ Ortaylı, s. 173.

⁶⁶ Cevdet Küçük, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat", **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu** (Ed. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 545.

⁶⁷ Küçük, s. 545.

⁶⁸ Leila Fawaz, **An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860**, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1994, s. 15.

⁶⁹ Fawaz, s. 15.

başlamıştır. Şihabi dönemi II. Beşir el-Şihabi döneminde bitmiştir⁷⁰ ve böylece Lübnan siyasetinde dine dayalı yeni bir dönemin temelleri atılmış olmuştur.

Kemal Karpat'a göre; Osmanlı Devleti zamanında uygulanan bu yönetim anlayışının 19. ve 20. yüzyıllarda Balkanlarda ve Orta Doğu'da ortaya çıkan milliyetçi akımların önünü açtığını savunmaktadır.⁷¹ Millet Sistemi, Osmanlı Devleti yönetimi altında bulunan Lübnan'da da uygulanmıştır. Maruni, Ortodoks ve Katolik Yunan, Katolik Ermeni ve Yahudiler gibi farklı din toplulukları için eğitim, evlilik gibi sivil konularda söz sahibi olacak Rahipler Konseyi oluşturulmuştur. Önemli olan mesele yönetim yapısını değiştirirken Lübnan'daki düzeni sağlamak ve korumaktır. Bu noktada, 16. yüzyılın başlarından itibaren bölgedeki Osmanlı Devleti'nin idaresini bir tarihsel arkaplan oluşturmak amacıyla anlatmayı uygun gördük.

Lübnan, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in döneminde, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine alınmıştır.⁷² Mısır seferi sonrasında Memluk Sultanlığı ortadan kaldırılmış ve Osmanlı Devleti Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır gibi bölgeleri fethetmiştir.⁷³ Bu dönemde alınan Suriye, Lübnan ve Filistin toprakları Arap Vilayeti adı altında toplanmıştır.⁷⁴ Arap bölgeleri Osmanlı Devleti topraklarına diğer bölgelere kıyasla daha geç katılmıştır ve Osmanlı Devleti tımar sistemini bu bölgede uygulamamıştır.⁷⁵ Dolayısıyla, eski hanedanlar ve bölgeye has yönetim şekilleri bölgede varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti yönetimi, Lübnan'ın idaresini etkili bir Dürzi aile olan Ma'noğulları'na vermiştir. Böylece Dürziler Lübnan'da güçlenmiş ve Lübnan yönetiminde etkili olmuşlardır.⁷⁶ Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki Lübnan'ın yönetimi Emirlik Sistemi Dönemi (1516-1842) olarak

⁷⁰ Kamal Suleiman Salibi, **A House of Many Mansions The History of Lebanon Reconsidered**, I.B. Tauris, London-New York, 2005, s. 15; Fawwaz Trobouilsi, **A History of Modern Lebanon**, Pluto Press, London, 2007, s. 9.

⁷¹ Kemal H. Karpat, **Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays**, Brill, Leiden, 2002, p.612.

⁷² Osmanlı Devleti, Lübnan'da ve Suriye'de yönetimde mukataa denilen siyasal ve ekonomik idari sistemi geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde mukataaya vermek demek vergilerin iltizama verilmesi anlamına gelmiştir. Devlete ait vergilerin belirli bir ücret karşılığında iltizama verilmesi mukataaya vermektir. Bu sistemde yönetim babadan oğlula veraset yoluyla geçmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Ahmed Lütfi, C. VIII, s. 35; Mustafa Demirci, 'İkta', **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XXII, İstanbul, 2000, s. 43-47

⁷³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: II, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 292.

⁷⁴ Mustafa Öztürk, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", **History Studies Ortadoğu Özel Sayısı**, Cilt: 2, 2010, s. 326.

⁷⁵ Ortaylı, s. 89.

⁷⁶ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, İstanbul, 1974, Cilt: I, s. 416-422.

bilinmektedir. Osmanlı Devleti, bu dönemde vergilerin toplanması, güvenliğin sağlanması ve Şam'dan Hicaz'a giden Hac kervanının güvenliğine oldukça önem vermiştir.

Lübnan'ın yönetiminden sorumlu bu Dürzi ailenin yetkisi 1697 yılına kadar sürmüştür.⁷⁷ 1697 yılında Haydar Şihabi emir olarak seçilmiştir ve Şihabiler Devri olarak bilinen bu dönem başlamıştır. Bu dönemde Lübnan'ın yönetiminde söz sahibi olmak amacıyla Dürziler arasında mücadele başlamış ve bu çatışma ortamı Maruniler'in siyasi ve ekonomik güçlerini artırmalarını sağlamıştır. Ayrıca, Maruni nüfusu bu dönemde önemli oranda artmıştır.⁷⁸ 1732 yılında Mülhem emir olmuştur. Kendisi Sünni Müslüman olmasına rağmen, çocukları Hıristiyanlığı kabul etmiştir ve Mülhem'in oğlu Yusuf, emir olunca 1770 yılında Hıristiyan Şihabiler dönemi başlamıştır. Bu dönemde Marunilerin lehine gelişmeler olmuştur ve Dürzi aileler Marunileri desteklemiştir. Daha sonraki dönemde meydana gelen Maruni-Dürzi çatışmalarının temelleri bu gelişmeler sonucunda atılmıştır. Ayrıca, bu dönemde bazı Maruniler, Dürzi köylerine yerleşmiştir.

Harita 2: Mani ve Şihabilerin yönetimi altında Lübnan⁷⁹

⁷⁷ Dürzi toplumda şeyhler yönetiminde etkili olmuştur ve en üst düzeyde olan yöneticiye Şehu'l Asrın denmiştir. Bu dönemde bölgeye atanan emirler şeyhlerin üstündeydi. Bkz. Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C: I, s. 418-419.

⁷⁸ İrfan C. Acar, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.9.

⁷⁹ Hitti, s. 171.

II. Beşir 1788'den 1840 yılına kadar Lübnan'ın emiri olarak görev yapmıştır.⁸⁰ Bu dönemde Fransa, Mısır'a saldırmıştır ve Osmanlı Devleti bu sorunla ilgilenmek durumunda kalmıştır. 1799 yılında Fransa Akka'yı kuşatmıştır ve Fransa ile iyi ilişkiler geliştiren ve onların desteğini almak isteyen Maruniler, Fransa'nın Lübnan'ı almasını istemiştir. Dürziler ise Osmanlı Devleti yönetiminin yanında olarak, onun desteğini almayı amaçlamışlardır. Bu dönemde Fransa'dan gelecek tehlikenin yanı sıra Hicaz'da Vehhabi tehlikesi de ortaya çıkmıştır. II. Beşir, Şam'ın Vehhabilere karşı savunulmasına destek vermiştir. 1832 ile 1840 yılları arasında Lübnan, Mısır idaresine katılmıştır. Bu gelişmeler neticesinde meydana gelen tepkiler 1840 yılında geniş çaplı bir isyana dönüşmüştür ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İbrahim Paşa bu isyanlar üzerine Lübnan'dan çıkmak zorunda kalmıştır.⁸¹ Emir Beşir ise Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Yerine geçen III. Beşir'in yönetimi ise iki yıl kadar sürmüştür ve 1842 yılında Lübnan'da Şihabi dönemi sona ermiştir.

Lübnan'da Şihabi Dönemi'nin sona ermesiyle 1842'den başlayarak 1861 yılına kadar "Çifte Kaymakamlık" olarak bilinen idare sistemi uygulanmıştır.⁸² Ancak, bu sistem Lübnan'da Maruni ve Dürzi gruplar arasında çatışmaların artmasına neden olmuştur ve bu gruplar arasında 1860 yılında bir iç savaşın çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler üzerine, 1861 yılında Lübnan'a Mutasarrıflık statüsü getirilmek zorunda kalınmıştır. 1861 ile 1915 yılları arasında Mutasarrıflık'la yönetilen Lübnan'da önceki ve sonraki döneme kıyasla sukunet ve istikrar ortamının oluştuğu söylenebilir.

Bu noktada şunu da belirtmemiz gerekir ki bu bölgenin Lübnan olarak adlandırılması 18. yüzyılda başlamıştır. Ma'an ve Şihabiler döneminde bu bölge Dürzi Emirlikler olarak biliniyordu. Cebel-i Lübnan ismi ise Marunilerin etkili olduğu Beyrut-Şam hattına verilmiştir. Mutasarrıflık dönemiyle birlikte ise bu bölgeye genel olarak Cebel-i Lübnan denilmiştir.⁸³ Mutasarrıflık, Cebel-i Lübnan'da bugünkü Lübnan'ın büyük bir kısmını kapsamıştır.

⁸⁰ Troboulis, s.9; Süleyman Uygun, **Osmanlı Lübnanı'nda Değişim ve İç Çatışma: Maruni Asi Yusuf Bey Kerem (1823-1889)**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 31.

⁸¹ Bu dönemde Dürzi isyanları neticesinde Mısır askerleri ağır kayıplar vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Haydar Mithat, Mithat Paşa, İstanbul, 1325, ss. 374-375.

⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Fuat, **Şekip Paşa**, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Cilt: 1, Sayı: 3, 1930, ss. 42-66.

⁸³ Kamal S. Salibi, ss. 1-3.

20. yüzyılın başlarından itibaren, Maruniler sınırları batıda Akdeniz'den doğuda Anti-Lübnan dağlarına, kuzeyde Kabir nehrinden güneyde Ras Nakura'ya kadar uzanan bağımsız bir Lübnan devleti kurmak için mücadeleye başlamışlardır.⁸⁴ Haşimiler ise başkenti Şam olan Büyük Suriye devletini kurmak istemişlerdir. 1918 yılında Lübnan, İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilmiştir.⁸⁵ 1920 yılında Şam'da toplanan bir kongre sonrasında Filistin ve Lübnan'ın da dahil edildiği Büyük Suriye Krallığı kurulmuştur. 1920 yılında San Remo Konferansı'nda bu krallık tanınmamıştır ve Lübnan, Suriye dahil olmak üzere Fransa'nın manda yönetimine verilmiştir.⁸⁶ 1921 yılında Fransa, Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. 1922 yılında Fransız Manda Yönetimi Milletler Cemiyeti tarafından tanınmıştır ve 1926 yılında anayasa kabul edilerek Lübnan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Anayasaya göre Lübnan, Fransız vesayeti altına alınmıştır. Buna göre Lübnan hükümeti içişlerinde, Fransa ise dışişlerinde sorumlu tutulmuştur. Arapça ile birlikte Fransızca da resmi dil olarak kabul edilmiştir.

1932 yılında yapılan nüfus sayımları Lübnan iç siyasetinde Marunilerin önemini artırmıştır. Bu sayıma göre, Maruniler ülkedeki en büyük etnik grup olarak kabul edilmiş ve onlardan sonra sırasıyla Sünniler ve Şiiler gelmiştir. Ülkedeki siyasi temsil bu orana göre belirlenmiş ve Marunilere avantaj sağlamıştır.⁸⁷ Bu sayımdan sonra uzun yıllar başka bir sayım yapılmamıştır ve ülkede Marunilerin ayrıcalıklı rolü uzun yıllar devam etmiştir. Bu durumdan mutsuz olan Müslümanlar kendilerini yabancılaşmış hissetmiştir. Lübnan bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren, ülke içindeki gruplar arasında ayrışma ve bölünme gittikçe artmış ve uygulamaya konulan 1943 Ulusal Paktı da düzeni ve istikrarı sağlayamamış ve sonraki dönemde ortaya çıkan iç savaşların önüne geçememiştir. Görüldüğü üzere, Lübnan, Osmanlı Devleti yönetiminden itibaren dış güçlerin etkili olmasıyla birlikte ve bağımsızlığını aldığı tarihten itibaren yapılan çıkar amaçlı müdahaleler neticesinde kargaşa ve çatışma ortamının sürekli olduğu bir ülke olmuştur. Uzun zoluklu iç savaşlar yaşanmış ve uzun yıllar boyunca siyasi istikrar ve barış sağlanamamıştır.

⁸⁴ Meir Zamir, **Lebanon's Quest: The Road to Statehood 1926-1939**, I.B. Tauris, London, 1997, p.1.

⁸⁵ Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", **Bilig**, Ankara, Sayı: 48. 2009, s. 140.

⁸⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul, 2010, s. 250.

⁸⁷ John P. Entelis, "Ethnic and Religious Diversity in Lebanon", **Society**, Vol: March/April 1985, p. 49.

2.1.2. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Dış Güçler ve Lübnan

19. yüzyılda Osmanlı Devleti hem siyasi hem de sosyal açıdan değişim dönemine girmiştir ve bu dönemde köklü reformlar yapılmaya devam edilmiştir. Tebaalar arasında eşitlik ve özgürlüğü sağlamayı amaçlayan reformların yapıldığı Tanzimat Dönemi 1839 yılında başlamıştır. Tanzimat Dönemi reformlarının amaçlarından birisi, Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı dini gruplara özgürlük sağlanmasıydı. Lübnan gibi içinde farklı dinlerden grupları barındıran bir bölgede bu yeni reformların uygulanması çeşitli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Lübnan'da bölgesel elitlerin kontrolü altında bulunan toplumlar arasında eşitliği sağlamak mümkün olmamıştır. Üstelik Osmanlı Devleti'nin içinden geçtiği bu reform döneminde, bölgede bulunan elitler güçlerini artırarak daha kalıcı olmuşlardır. Bu bölgesel güç sahipleri dış güçlerle ittifak kurmak suretiyle bölgede kendi çıkarlarını artırmayı ve konumlarını güçlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu yerel elitler Osmanlı iç işlerine karışmak için dış güçler tarafından kullanılmıştır. Bu sebeple, Fransa, Maruni Kilisesi'yle işbirliği yaparken, İngiltere ise Marunilere karşı Dürzilerle yakın ilişkiler kurmayı tercih etmiştir.⁸⁸

Tanzimat Dönemi reformları Müslümanlar ile gayrimüslim halklar arasında eşitliği sağlarken, aynı zamanda gayrimüslimler kendi topluluklarını organize etme imkanı da sağlamıştır. Maruni Kilisesi reformlar sayesinde oldukça güçlenmiş ve Lübnan siyasetinde gücünü pekiştirmiştir. Bunların yanı sıra mezhep ayrılıklarını körükleyen Maruni Kilisesi, büyük güçlerden yardım talebinde bulunmuştur. Böylece bu gelişmeler neticesinde Marunilerin Lübnan'daki önemi artmıştır. Maruniler, Fransa ile ittifak kurmayı kendi çıkarlarına uygun görmüşlerdir.⁸⁹ Osmanlı Devleti yönetimi ise bu gelişmeler neticesinde merkezîyetçi yönetimin önemini fark etmiş, ancak yine de Lübnan toplumunun parçalı yapısı Osmanlı Devleti'nin ortak bir Osmanlı kimliği oluşturma çabalarını akamete uğratmıştır.

18. yüzyılda yapılan reformlardan, ekonomik sorunlardan ve toprak kayıplarından etkilenen Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl oldukça zor geçmiştir. Avrupa'da meydana gelen Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali ile yükselişe geçen

⁸⁸ Makdisi, s.61.

⁸⁹ Choueri, ss. 69-75.

ulusçuluk düşünceleri, Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan halklar üzerinde oldukça etkili olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin toprakları, Avrupalı devletlerin gelişen sanayileri ile birlikte hammadde ve pazar arayışları sonucunda doğrudan hedef haline gelmiştir. Avrupalı devletlerle mücadelede başarılı olamayan Osmanlı Devleti, denge siyaseti ile kısa süre de olsa Avrupalı devletlerin etkin müdahalesini yumuşatabilmiştir.

1798 yılında Fransa, İngiltere'ye karşı Doğu Akdeniz'de üstünlük kurmak amacıyla, Mısır'ı işgal etmiştir.⁹⁰ Akdeniz'de hakimiyet kurmanın yolu Doğu Akdeniz'de kontrolü sağlamaktan geçiyordu. Burada bulunan Maruniler ise onlar için önemli bir müttefik idi ve bölgede Fransa'nın etkisinin artırılmasına yönelik önemli bir unsur olarak bulunuyordu.⁹¹ Napolyon'un hedefi İngiltere'yi bu bölgeden çıkarmak ve Süveyş'te kanal açmak suretiyle Hindistan'a ulaşmaktı. Önceden belirttiğimiz üzere, denge siyaseti izleyen Osmanlı Devleti, Fransa'nın işgalini İngiltere ve Rusya'dan yardım alarak engellemiştir.⁹²

Bu işgal hareketinden önce Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler geliştiren, hatta Akdeniz ve Karadeniz'de ticari üstünlük kurmak amacıyla Osmanlı Devleti'ni Ruslara karşı güçlendiren ve destekleyen Fransa, bölgede İngiltere'nin etkisini artırması sebebiyle izlediği politikayı değiştirmiştir.

Mısır'ın, Fransa'nın kontrolüne geçmesi ve Akdeniz'de Fransa'nın etkisini artırmasını Ruslar kendi çıkarlarına aykırı görmüştür. Dolayısıyla, ortak bir Osmanlı-Rus donanması kurulması teklif edilmiştir ve 1798 yılında bir ittifak anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca, İngiltere de Fransa'nın bu bölgede etkisini artırmasının çıkarlarına aykırı olduğunu düşünmüştür ve Mısır'daki gelişmelere müdahale etmeyi amaçlamıştır. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başlarında dış güçlerin çıkar mücadelesi verdikleri bir alana dönüşmüştür ve dış müdahalelere açık ve savunmasız bir hale gelmiştir.

Lübnan, Avrupalı sömürgeci devletlerin üstünlük kurmak ve kontrol altına almak istedikleri bir bölge olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın mücadelesinin gerçekleştiği Lübnan'da, Fransa etkinliğini arttırmak amacıyla öncelikle dini

⁹⁰ Armaoğlu, s. 56.

⁹¹ Süleyman Uygun, **Osmanlı Lübnanı'nda Değişim ve İç Çatışma**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 38.

⁹² Armaoğlu, s. 57.

kullanmıştır. Zaten Fransa'nın Katolik Maruniler üzerinde dini himaye ilan etmeleri Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur ve I. François'in bu dönemde aldığı kapitülasyonlar da bu amaca hizmet etmiştir. Bu tarihten itibaren Fransız krallar Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katoliklerin himayesine yönelik aktif bir politika izlemişlerdir. Kapitülasyonların verildiği dönemde aynı zamanda Osmanlı topraklarında yaşayan Fransızların dini özgürlüğünün koruyuculuğunu ve Kutsal Yerler'in muhafazası görevini de Fransa almış oldu. Böylece Fransa bu bölgede yaşayan Hıristiyanların doğal koruyucusu olmuştur. Hıristiyan vakıflarını, hastanelerini ve okullarını koruyarak himaye altına almışlardır.⁹³ Ayrıca, Fransa bölgedeki ekonomik etkisini de arttırmıştır. Lübnan limanları, Sanayi Devrimi'nden sonra önemli bir merkez konumuna gelmiştir ve ticaretin yoğunlaştığı bir bölge olmuştur. Fransa, 1840 yılında dokuma atölyesi kurarak ilk kez bölgeye yatırım yapmıştır ve buhar gücünün kullanıldığı tezgahlar aracılığıyla ipek üretimi başlamıştır.

Fransa'nın bölgede etkisini artırmasından rahatsız olan İngiltere, Maruniler'e karşı Dürzileri destekleyerek denge kurmaya çalışmıştır. Bu sebepten dolayı, 1841 yılından itibaren Maruniler ve Dürziler arasında sürekli çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar başladığında Londra'daki Fransa elçisi Osmanlı Devleti elçiliğine giderek tehlide varan ifadelerde bulunmuştur.⁹⁴ Lübnan'daki kargaşanın devam etmesi durumunda Katoliklerin koruyucusu olması hasebiyle Lübnan'a müdahale edeceklerini belirtmiştir. Görüldüğü üzere, Maruni ve Dürzi gruplar arasındaki çatışmalarda ve birbirlerine karşı olumsuz algı ve tavır geliştirmelerinde, Fransa ve İngiltere'nin önemli etkileri olmuştur. Ancak, şunu belirtmeliyiz ki bu çalışmamızın konusu bakımından olaylar İngiltere etkisinden ve İngiltere-Dürzi ilişkilerinden ziyade, Fransa, bölgeye yönelik politikaları ve amaçları ve Marunilerle ilişkileri bağlamında anlatılacaktır.

Avrupa devletlerinin nüfuz mücadelesinin yanı sıra, çatışmalarda bir diğer önemli faktör ise Lübnan'ın dini ve etnik yapısıdır. Lübnan'da birçok etnik ve dini grubun bulunması, istikrarlı bir siyasi yapının oluşmasını engellemiştir. Müslüman

⁹³ Şerife Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl- 20. Yüzyıl başları)", **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, Sayı: 11, Ankara, 2000, s. 702.

⁹⁴ Zafer Çınar, **Lübnan'daki Maruni ve Dürzilerin Siyasi Mücadeleleri**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015, s. 45.

ve Hıristiyan grupların da kendi içlerinde bölünmüş olduğu gerçeği, çatışmaların çıkmasında önemli bir etkidir. Misyonerlik çalışmaları da bu çatışmaların daha şiddetli ve kalıcı olmasına ön ayak olmuştur. Fransa, özellikle Suriye ve Lübnan bölgesinde etkili olmuştur 17. yüzyıldan itibaren bölgede etkisini artırmak amacıyla misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. 1623 ve 1645 yılları arasında Kapusen, Cizvit ve Karmel tarikatlarına bağlı papazlar, Sayda, Trablus, Beyrut, Şam ve Halep'te yayılmışlardır. I. François'ın almış olduğu kapitülasyonların da yardımıyla, yabancı okullar aracılığıyla misyonerlik faaliyetleri sürdürülmüştür.

Bu dönemde Fransa'nın elde ettiği konum sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir ve 19. yüzyılda Maruniler ve Lübnan üzerinde sağladığı kontrolün temellerini oluşturduğu söylenebilir. Bu faaliyetler öyle etkili olmuştur ki bazı Dürzi gruplar Katolikliği benimseyerek din değiştirme yoluna gitmişler ve Hıristiyan olmuşlardır. Bu olaylar neticesinde bölgenin nüfus yapısı da değişmiştir. Şihabilerin ileri gelenlerinden II. Beşir de Hıristiyan olarak Lübnan'daki dengelerin değişmesine neden olmuştur. Böylece, Hıristiyanlığın bölgede yayılmasına ve güçlenmesine yönelik gerekli ortam sağlanmıştır. Bu nedenle 1841'deki olaylardan sonra, Şihabi ailesine kuşku ile yaklaşan ve onların bölgede güçlenmesini istemeyen Dürziler, bu aileden birisinin yönetici olarak seçilmesine karşı çıkmışlardır.

Bu dönemde 1832 yılından itibaren Mehmet Ali Paşa Lübnan'da yönetimde söz sahibi olarak uygulamaya koyduğu yeni yönetim şekli ve uygulamaları hasebiyle ileride yaşanacak çatışmaların tohumlarını atmıştır. Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı bir ayaklanma başlatmış ve dış güçlerin de olaya müdahil olmasıyla birlikte bu sorun bir dış mesele halini almıştır. Mehmet Ali Paşa, Fransa'nın Mısır işgali yıllarında bölgeye Babiâli'nin gönderdiği ordu içinde yer almıştır ve komutanlığa kadar yükselmiştir.⁹⁵ Fransa ile başarılı bir şekilde mücadele etmesi sonucunda Mısır'a vali olarak atanmıştır. Mısır'da güçlü bir donanma kurmuştur ve önemli ölçüde bölgenin kalkınmasını sağlamıştır. Yunan ayaklanması sırasında Mehmet Ali Paşa'dan destek isteyen Osmanlı Devleti, Suriye konusunda da görüş ayrılığı yaşayınca, Mehmet Ali Paşa isyan başlatmıştır.⁹⁶ 1831 yılında oğlu İbrahim Paşa liderliğinde güçlü bir kuvveti Suriye'ye göndererek bu bölgeyi işgal etmiştir.

⁹⁵ Shaw & Shaw, ss. 10-11.

⁹⁶ Mehmet Kocaoğlu, "The Revolt of Cavallan Mehmet Ali Pasha", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı 5, Ankara, 1994, s. 209.

İbrahim Paşa, 1840 yılına kadar bölgenin hakimiyetini elinde tutmuştur ve Lübnan'ın sonraki dönemini de etkileyen önemli uygulamaları başlatmıştır. İlk başlarda Osmanlı yöneticileri görevlerine devam etseler de, II. Mahmut ile imzalanan anlaşmadan sonra, oğlu İbrahim Paşa ve adamları, Osmanlı Devleti yöneticilerinin yerine göreve gelmişlerdir.

Bu dönemde Lübnan'a tanınan imtiyazlar kaldırılarak, burada bir istişare divanı kurulmuştur ve Müslüman ve Hıristiyan temsilcilerin eşit bir şekilde temsil edilmesi sağlanmıştır. Bütün dinlere eşitlik getiren İbrahim Paşa, Müslüman ve Hıristiyanlardan eşit bir şekilde vergi toplayacağını sözünü vermiştir. Hıristiyanları, olası bir isyana karşı kullanmak amacıyla silahlandırmış ve kendi kontrolü altına almak amacıyla bu değişiklikleri Hıristiyanların lehine gerçekleştirmiştir. İbrahim Paşa'nın uygulamalarından güç alan ve hukuki açıdan Hıristiyanlarla Müslümanları eşit bir statüye getiren Islahat Fermanı'nın da imzalanmasıyla birlikte Maruniler, Dürzilere karşı teşkilatlanma faaliyetlerine başlamışlardır.⁹⁷

Bu dönemde, Emir Beşir, İbrahim Paşa'nın politikalarını uygulamaya devam etmiştir. Yüksek askeri giderler yüzünden artırılan vergiler, ticari değeri yüksek olan mallara tekel uygulanması ve zorunlu askerlik uygulamaları hasebiyle, bölgede bulunan halklar birleşerek Mısır yönetimine karşı geniş çaplı bir ayaklanma başlatmıştır. Bu isyan sonrasında Emir Beşir Malta'ya sürgüne gönderilmiş ve İbrahim Paşa, Lübnan'ı tamamen terk etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da sağladığı başarı, Lübnan'da sağlanamamıştır ve bu dönemde uygulanan politikalar ileride çıkan çatışmaların nüvelerini oluşturmuştur. Özellikle Hıristiyanların silahlandırılması sonucu Dürzilere karşı güçlenmeleri, bölgede ileride çıkacak çatışmalara zemin hazırlamıştır.⁹⁸

⁹⁷ Karal, s. 32.

⁹⁸ Sebahattin Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi", **Bilimname**, Cilt: XII, Kayseri, 2007, s. 137.

2.1.3. Tanzimat Dönemi Reformları ve Bu Reformların Lübnan'a

Yansımaları

Buraya kadar Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki durumu, Avrupalı devletlerin bölgeye yönelik faaliyetlerinin ve ilgilerinin artması ve Lübnan'daki gelişmeler anlatılmıştır. Osmanlı Devleti önceden belirttiğimiz üzere 19. yüzyılda başta sömürgecilik olmak üzere Fransız İhtilali ile etkisini artıran ulusçuluk, milliyetçilik gibi akımlardan içinde birçok milleti barındırması hasebiyle etkilenmiştir. Ayrıca, Sanayi Devrimi ve Avrupalı devletlerin sömürge mücadelesine girmesi bu yüzyılda etkili olmuştur. Avrupalı devletler bu dönemde birçok bölgede doğrudan kontrol kurmak ve modernleştirme adı altında etkisini artırmak amacıyla burada yaşayan gruplarla yakın ilişkiler kurmayı amaçlamışlardır. Ayrıca, bu bölgedeki halkın feodal beylere karşı sorumlu olduğu yapının yerini merkezi hükümete bağlılığın artması ve gayrimüslim tebaanın Müslümanlarla eşit hale getirilmesi anlamını taşımıştır.⁹⁹ Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin kontrolünde bulunan ve içinde birçok dini ve etnik unsuru barındıran Arap bölgeleri ve bilhassa Lübnan önemli bir yer teşkil etmektedir.

Bu gelişmeler üzerine çeşitli reform ve düzenlemeler yapılmak istenmiş, devletin birliği ve bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından çeşitli idari ve toplumsal reformlar yapılmıştır. 1839 yılında ilan edilen Hatt-ı Hümayun bildirisi ile başlayan Tanzimat Dönemi, bir dizi reform ve değişim sürecini ifade etmektedir.¹⁰⁰ Buradaki temel amaç merkezileşmeyi sağlamaktır. Bu çalışma açısından önemli olan Tanzimat Dönemi reformları bağlamında Osmanlı Devleti merkezîyetçi bir politika izlemiştir. Lübnan'da da bu politika uygulanmak istenmiş ancak bölgede farklı mezheplerin bulunması ve Şihabilerin döneminde uygulanan muhtariyet yönetiminin sona ermesi mezhepler arasında çatışmaların çıkmasına neden olmuştur.¹⁰¹ Sonraki dönemde Islahat Fermanı'nın 1856 yılında

⁹⁹ Moshe Ma'oz, "Tanzimat'ın İlk Yıllarında Modernleşme Hareketinin Suriye Siyaseti ve Toplum Üzerindeki Etkisi", çev.: Hayrettin Pınar, (Ed. Halil İncalcık Mehmet Seyitdanlıoğlu), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 267.

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İncalcık, Tanzimat Nedir?, Halil İncalcık, Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu, (Ed. Halil İncalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

¹⁰¹ Ahmed Lütfi, Cilt: VIII, s. 44.

yayınlanmasıyla gayrimüslimlere hukuki eşitlik statüsü verilmiştir. Bu idari ve toplumsal reformlardan, Lübnan da çok dinli ve milletli toplumsal yapısı nedeniyle etkilenmiştir. Bu bölümde öncelikle Tanzimat Dönemi reformlarına ve Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki idari uygulamalarına değinerek Lübnan'daki yansımalarını ele alacağız.

Ayrıca, şu hususa da bu noktada değinilmesi gerekir ki Ahmet Cevdet Paşa'nın *Tezâkir* adlı eserinde belirttiği üzere Osmanlı Devleti devlet adamları devletin menfaatinden çok kendi menfaatlerini düşünür olmuşlardı.¹⁰² Dolayısıyla, bu dönemde devletin güçsüz durumda kaldığını ve devlet adamlarının bir taraf seçtiğini bu ise Osmanlı Devleti'ni dış müdahalelere açık bir hale getirdiğini ifade etmektedir.¹⁰³ Ayrıca atamalarda liyakete bakılmadığını ve israfın önemli boyutlara ulaştığını belirtmiştir.

Osmanlı Devleti'nde esasen modernleşme süreci 18. yüzyılın sonlarında III. Selim döneminde başlamıştır. Ancak bu dönemde gerçekleştirilen reformlar birçok alanı içerecek şekilde kapsamlı olmamıştır.¹⁰⁴ II. Mahmut tarafından gerçekleştirilen reformlar ise sürekli olmamış ve birbirinden bağımsız bir şekilde uygulanmıştır.¹⁰⁵ Bu reformlar bazı idari sorunlara odaklanmış ve yerel güçleri Osmanlı Devleti yönetimi altına almayı amaçlamıştır. Ancak, bu idari reformlar Suriye ve çevresinde başarılı olamamış ve gücünü korumak isteyen yerel güçler tarafından engellenmiştir.¹⁰⁶ Mehmet Ali Paşa'nın döneminde yapılan reformlar ise bölgede önemli izler bırakmıştır. Onun döneminde yapılan reformlar Tanzimat Dönemi reformlarının uygulanabilmesi için bir altyapı oluşturmuş ve bölgede modernleşmeye giden süreçte önemli katkılar sağlamıştır.¹⁰⁷ Ancak, Moshe Ma'oz'un da ifade ettiği üzere Mehmet Ali Paşa idaresi kalıcı değişikliklerin sağlanması ve reform hareketlerinin başarılı olabilmesi için yeterince uzun sürmemiş ve ayrıca onun uygulamaları sert olmasından dolayı halkın tepkisini çekmişti.¹⁰⁸ Nitekim, Mehmet Ali Paşa idaresi Lübnan'da son bulduğunda, hızlı bir şekilde eski düzene geri dönüş

¹⁰² Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Yayınlayan Cavid Baysun, Cilt: I, Ankara, 1991, s. 87.

¹⁰³ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Cilt: II, Ankara 1991, s. 15.

¹⁰⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Türkler*, Ankara, 2002, ss 562-563.

¹⁰⁵ Moshe Ma'oz, s. 267.

¹⁰⁶ Moshe Ma'oz, s. 267.

¹⁰⁷ Moshe Ma'oz, s. 268.

¹⁰⁸ Moshe Ma'oz, s. 268.

süreci başlamış ve Hıristiyan tebaa önceki konumlarına dönmeye zorlanmıştır. Ayrıca, Mehmet Ali Paşa'nın bölgeden çıkarılması amacıyla Osmanlı Devleti, bölgeye silah dağıtımını yapmış ve bölgede yaşayan halka vergi muafiyeti sağlamıştır.¹⁰⁹

Tanzimat Dönemi 1839 yılında ilan edilen ferman ile başlamış ve daha sonra 1856 yılında ilan edilen ferman ile devam etmiştir. Bu dönemde uygulanmak istenen reformların 3 temel amacı vardır; yerel yöneticileri merkezi otoritenin yönetimi altına almak, Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkların sosyal ve ekonomik koşullarını iyileştirmek ve Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin eşit haklara sahip olduğu bir Osmanlı toplumu oluşturmak. Bu amaçlara yönelik olarak Osmanlı Devleti'ni idari, hukuki ve toplumsal alanda etkileyecek kapsamlı bir reform süreci başlatılmıştır. Batı'nın standartlarına ulaşmaya yönelik atılan adımlar daha çok idari alanda kendisini göstermiştir. Bu dönemde uygulanan idari reformlarda Avrupa yönetim şekli ve bürokratik sistemi esas alınmıştır. Ancak bu yönetim şekli Osmanlı Devleti'nde uygulanırken doğrudan alınmamış, Avrupa'nın yönetimiyle Osmanlı Devleti'nin gelenekleri sentezlenerek Osmanlı Devleti'ne uygun yeni bir yönetim şekli geliştirilmiştir.¹¹⁰ Bu dönemde uygulanan reformlar ile valilerin yetki alanı kısıtlanmış ve diğer yüksek memurlara valiyi denetleme yetkisi verilmiştir. Ayrıca, Seraskerlik makamı ön plana çıkmış ve Babıâli'nin konumu, merkeziyetçi politika çerçevesinde önemli bir yere getirilmiştir. Bu uygulamaya bölgeyi Mehmet Ali Paşa yönetiminden kurtarmak için başlanmıştır.¹¹¹ 1843 yılından sonra ise Osmanlı Devleti ordusu yeniden yapılandırılarak seraskerlik makamına 1844 yılında Namık Paşa Arabistan Ordusu'nun başkumandanı olarak atanmıştır.¹¹² Böylece Babıâli valinin gücünü sınırlamak suretiyle, merkezileşmeyi sağlamaya yönelik yeni bir düzen kurmayı amaçlamıştır.

Reformların tam anlamıyla uygulanamaması nedeniyle 1852 yılında Babıâli, valiyi tekrar eski konumuna getirmeyi amaçlamıştır. 1852 yılında bir ferman yayınlanarak, taşradaki meclislerde olduğu gibi mali ve askeri işlerden de vali

¹⁰⁹ Ahmed Lütfi, **Tarih-i Lütfi**, Cilt: XIII, İstanbul, 1290-1328, 6:19.

¹¹⁰ Meltem Toksöz, "Reform ve Yönetim: Devletten Topluma, Merkezden Bölgeye Osmanlı Modernleşmesi", (Ed. Halil İncelik ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 35-38.

¹¹¹ Lütfi, Cilt: VII, s.46.

¹¹² Moshe Ma'oz, s. 270, Ahmet Cevdet, **Tarih-i Cevdet**, İstanbul 1301-9, Cilt:II, s. 223.

sorumlu olmuştur. Vali'nin adli alanda da yetkileri genişletilmiş ve kamu düzeninin artırılması sağlanmak istenmiştir. Bu fermanla ayrıca defterdarın da valiyi denetim hakkı kaldırılmıştır. 1860 yılında defterdarlık makamı tamamen kaldırılarak yerini muhasebeci almıştır.¹¹³ Ayrıca, seraskerlik makamının da etkisi azalmıştır.

Bu dönemde eyaletlerin yönetimiyle ilgili önemli reformlar yapılmıştır. 1864 yılında yayınlanan Vilayet Nizamnamesi'ne kadarki süreçte daha etkili yönetim uygulamak isteyen Osmanlı Devleti, yeni kurumlar kurmak gibi bazı girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, karar alma süreçlerinde bürokratik katılımı artırmak ve aynı zamanda eyalet meclisleri kurmak suretiyle yönetimde daha etkili ve verimli olmak amacıyla Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye kurulmuştur.¹¹⁴ Bu kurum merkezle yerel yöneticiler arasında iletişimi sağlamak amacıyla kurulmuştur.¹¹⁵ Eyalet meclislerinde gayrimüslimlerin temsil edilmesi garanti altına alınarak yönetimde etkilerinin artırılması sağlanmıştır.¹¹⁶ Ayrıca, Tanzimat Dönemi'nde standart bir yönetim şekli uygulanmak istenmiş ve eyaletlerin yönetiminde bir çerçeve sunması amacıyla 1864 yılında Eyalet Kanunnamesi çıkarılmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde uygulanmak istenen bu reformlar, uygulamada bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. İdari alanda yapılan reformlar bütün Osmanlı Devleti toplumunu temsil edecek şekilde düzenlenmiştir. Ancak, örneğin eyalet meclislerinde bu tam anlamıyla sağlanamamış ve güçlü olan gruptaki soyluların etkisi devam etmiştir. Eski geleneğin, yeni kurulan kurumlarda ve yapılarda devam ettiği söylenebilir.¹¹⁷ Ayrıca, uygulamada karşılaşılan bir diğer sorun ise eğitilmiş kişi sayısının yetersiz olmasıdır. Tanzimat Dönemi reformlarında öngörüldüğü üzere idari alandaki yeni kurumlarda bürokrasiye önem verilmiş ve konseylerde eğitilmiş ve donanımlı kişilere olan ihtiyaç artmıştır. Ancak buralarda görev alacak yeterli sayıda insan kaynağı bulunamamıştır.¹¹⁸

¹¹³ Moshe Ma'oz, s. 273; Salname 1277 (1860-1861), s. 79-80. Ayrıca, defterdarlık makamı kısa bir süre sonra yeniden kurulmuş ancak daha düşük bir konumda ve daha az bir maaşla işlev görmüştür.

¹¹⁴ Shaw & Shaw, ss. 76-77.

¹¹⁵ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, ss. 185-196.

¹¹⁶ Halil İnalçık, "Application of Tanzimat and Its Social Effects", **Archivum Ottomanicum**, Cilt: V, 1973, s. 108.

¹¹⁷ İnalçık, ss. 107-111.

¹¹⁸ Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* adlı kitabında bu konuyu ayrıntılı bir şekilde tartışmaktadır. Tanzimat Dönemi reformlarında idari alanlarda çalıştırılacak insan gücü eksikliğiyle ilgili daha fazla bilgi için bu kitaba bakılabilir.

Tanzimat Dönemi'nde idari alanda bir dizi değişimler yapılarak önemli kazanımlar sağlanmıştır. Yeni bakanlıkların kurulması, eyalet ve yerel yönetimlerin Avrupa yönetim tarzına yaklaştırılması bu dönemde yapılan reformlar sonucunda sağlanan önemli başarılarıdır. Ancak, bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise özellikle reformların başladığı ilk dönemde bu kurumlar arasında koordinasyon sağlanamamış olsa da yüzyılın sonuna gelindiğinde bu sorunun büyük ölçüde aşıldığı söylenebilir.¹¹⁹

Bu dönemde gerçekleştirilen reformlara yön veren kişilerin görüşleri zaman zaman birbirinden farklılaşmıştır. Bu nedenle yapılan reformların tek bir ideoloji ya da söylemle gerçekleştiği söylenemez. Bu görüş farklılıklarının Osmanlı Devleti bölgeleri üzerinde de yansımaları olmuştur. Bu dönemin önemli şahsiyetlerinden olan Cevdet Paşa, Dışişleri Bakanı Fuat Paşa'yı Lübnan'da 1860 yılında çıkan çatışmalarda fazlasıyla sert olmakla eleştirmiştir.¹²⁰ Görüş ayrılıklarına rağmen, Tanzimat Dönemi'nde devlet adamları ideolojik farklılıkları bir kenara bırakarak anlaşma yoluna gitmeyi tercih etmişlerdir.¹²¹ Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin vilayetlerdeki idari alandaki politikalarının sürekli ve tutarlı olduğu söylenebilir.

Tanzimat Dönemi'nin önemli reformistlerinden birisi Mustafa Reşit Paşa'dır.¹²² Mustafa Reşit Paşa özellikle Müslüman ve gayrimüslim tebaanın haklarını kanun önünde eşitlemeye odaklanarak yabancı devletlerin dikkatini çekmeyi amaçlamıştır.¹²³ Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'ndaki tutumu nedeniyle eleştirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına aykırı davranmakla itham edilmiştir.¹²⁴ Mustafa Reşit Paşa'nın İngiltere'ye yakın olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁵ Mustafa Reşit Paşa'dan sonra reform süreci daha çok Fransa'ya yakın olan Ali Paşa ve Fuat Paşa tarafından yönetilmeye başlanmıştır.¹²⁶ Fuat Paşa'nın, eyalet

¹¹⁹ Shaw & Shaw, ss. 83-91.

¹²⁰ Cevdet Paşa, Tezâkir, Hazırlayan Cavid Baysun, ss. 109-111.

¹²¹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 113.

¹²² A.D. Novicev, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ve Dış Politikadaki Boyutları, Çev. Darhan Hıdırali, (Ed. Halil İncelik ve Mehmet Seyitdanlioğlu), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s.355.

¹²³ Novicev, s. 356.

¹²⁴ Mustafa Reşit Paşa bu dönemde Avrupa devletleri ile yakın ilişkiler kurmaktan dolayı din işlerine uzak birisi olarak tanınmıştır. Cevdet Paşa, Tezâkir, Cilt: I, s. 8.

¹²⁵ Seyfettin Gürsel, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Sayı: III, 1985, ss 688-691.

¹²⁶ Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Yılmaz Öztuna, **Tanzimat Paşaları: Ali ve Fuad Paşalar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006; Ahmet Cevdet Paşa, Tezâkir, Cilt: I, ss. 40-41.

nizamnamesinin çıkarılmasında önemli katkıları olmuştur. Cevdet Paşa'nın merkeziyetçi politikalarının aksine, Fuad Paşa eyaletlerin önemini ve yetkisini artıran düzenlemeler yapmıştır. Fransa, Tanzimat Dönemi reformlarını olumlu karşılamış ve vaat edilen reformların uygulanması halinde Osmanlı Devleti'nin modernleşeceğini ifade etmiş ve bu reform hareketlerinin Doğu'daki halklar üzerinde de etki bırakacağını söylemiştir.¹²⁷

Osmanlı Devleti'nin reform süreci boyunca içeride karşılaştığı sorunların yanı sıra dışarıda da bazı sorunlarla ve engellerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzyılda dış güçler önemli bir mesele haline gelmiştir.¹²⁸ Osmanlı Devleti onlar tarafından 'Hasta Adam' ilan edilmiş ve Doğu Sorunu, Avrupa devletlerinin Doğu politikasının temelini oluşturmuştur. 1815 yılında gerçekleşen Viyana Kongresi'yle birlikte Avrupalı devletler kendi aralarında yaşadıkları çatışmaları ve anlaşmazlıkları bitirmeyi amaçlayarak Doğu'daki özellikle Osmanlı Devleti topraklarındaki hedeflerine odaklanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklarla ve gayrimüslim toplumla iletişime geçerek yakın ilişkiler kurmuşlar ve Osmanlı Devleti karşıtı hareketlere destek vermişlerdir.¹²⁹ Suriye ve çevresinde Avrupalı devletlerin müdahaleleri sonucunda önemli çatışmalar patlak vermiş ve Tanzimat Dönemi'nde uygulanan reformların bu bölgede başarısız olduğu görüşü oryantalistler tarafından müdahalenin gerekli olduğu düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Ancak, Avrupalı devletlerin müdahaleleri, sorunları daha da körüklemiş ve kalıcı bir hale getirmiştir. Avrupalı devletlerle işbirliği yapan gruplar arasında nefret duyguları gelişmiş ve bu dönemde Osmanlı Devleti çatışmaları kontrol edemez hale gelmiştir.¹³⁰

Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen reformlar modernleşme sürecinde önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, şu gerçeğin de belirtilmesi gerekir ki uygulamada karşılaşılan sorunlar, yukarıda da değindiğimiz üzere bazı aksaklıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur ve yerel yönetimlerin ve konseylerin oluşturulmasına

¹²⁷ Novıçev, s. 358. Ayrıca Fransa'da çıkan gazetelerde Tanzimat Dönemi ile ilgili oldukça müspet yorumlar yapılmış ve reformlar olumlu karşılanmıştır. Ayrıntılı bilgi için Novıçev'in makalesine bakılabilir.

¹²⁸ Shaw & Shaw, s. 133.

¹²⁹ M.E. Yapp, **The Making of the Modern Near East, 1792-1923**, Longman, New York, 1987, ss. 92-96.

¹³⁰ Moshe Ma'oz, **Ottoman Reform in Syria and Palestine, 1840-1861: The Impact of the Tanzimat on Politics and Society**, Clarendon P., London, 1968, ss. 213-217.

rağmen, Osmanlı Devleti'nin etkisi bu bölgelerde sınırlı düzeyde kalmaya devam etmiştir. Fransa ise Lübnan'da yaşayan Marunilerle olan dini bağlarını kullanarak diplomatik misyonlarının yanı sıra misyonerlik faaliyetleri aracılığıyla bölgeye nüfuz etmiştir. İngiltere'nin etkisi Lübnan'da Ortodoks halkın önemli ölçüde bulunmayışı hasebiyle sınırlı ölçüde kalmıştır. Ancak, önceden belirttiğimiz üzere Dürziler ile ilişkilerini geliştirmek suretiyle, Fransa'nın Marunilerle gelişen ilişkilerini dengelemeye yönelik bir politika izlemiştir.

Lübnan, toplumsal yapısı ve tarihi gelenekleri gibi özelliklerinden dolayı diğer Arap-Osmanlı bölgelerinden farklılaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin nüfuzu bu bölgede, diğer bölgelere oranla sınırlı ölçüde olabilmıştır. Tanzimat Dönemi'nde yabancı yetkililerin, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu dönemde, ticari ilişkilerin gelişmesi ve dini koruma vasıtasıyla yabancı temsilcilerin sayısı ve etki alanı önemli ölçüde artmıştır. Yabancı devletlerin konsolosları özellikle Fransa, bu dönemde temel aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Fransa'nın misyonerlik faaliyetleri de artmıştır ve Fransa'nın kültürel ve eğitim alandaki politikalarını uygulamıştır.

II. Beşir Şihabi, Tanzimat Dönemi'nden önce 1788 ve 1840 yılları arasında emirlik yapmıştır. Bu dönemde, Napolyon'un Mısır'ı işgali ve köylülerin isyanı gibi önemli gelişmeler yaşanmıştır. Mısır sorunu önemli bir mesele haline gelmiş ve Mehmed Ali Paşa, Lübnan dahil olmak üzere Suriye'yi işgal ederek bölgede 1832 ve 1840 yılları arasında hüküm sürmüştür. Bu işgal neticesinde Lübnan meselesi uluslararası bir hal almıştır ve Babîâli'nin Mehmed Ali Paşa ile yaşadığı çatışma ve sorunlar nedeniyle Avrupalı devletlerin Lübnan'daki nüfuzu artmıştır.¹³¹

Tanzimat Dönemi'ne kadar Lübnan'daki Osmanlı Devleti etkisi sınırlı ölçüde olmuştur. Osmanlı Devleti, bölgedeki yerel liderlere Osmanlı Devleti'nin egemenliğine karşı gelmedikleri sürece yönetme hakkını vermiştir. Ancak, Tanzimat Dönemi'nin merkezileştirme politikaları çerçevesinde Babîâli bu bölgede gücünü artırmayı amaçlayarak bölgeye resmi yetkilileri göndermiştir. Bölgedeki durumla

¹³¹ Iliya F. Harik, **Politics and Change in a Traditional Society; Lebanon, 1711-1845**, Princeton University Press, New Jersey, 1968, s. 35.

ilgili araştırma yapılmasını sağlamış ve bölgesel dinamikleri anlamak suretiyle sorunlara yönelik çözümler geliştirmiştir.¹³²

Bu dönemde bölgeye gönderilen en önemli şahsiyetlerden birisi Dışişleri Bakanı olan Fuad Paşa'dır ve bölgeye 1860 yılında yaşanan İç Savaş sırasında gönderilmiştir.¹³³ Ayrıca, Babıâli bölgedeki etkisini Lübnan'a atamış olduğu valilerle de hissettirmiştir. 1853'te başlayan Kırım Savaşı sırasında Sayda valisi Vamık Paşa Lübnan'daki birliklerin Erzurum'a gönderilmesi talebine karşılık kaygısını dile getirmiş ve bu birliklerin Erzurum'a gönderilmesinin, bölgenin güvenliğini olumsuz yönde etkileyeceğini bildirmiştir.

Ussama Makdisi Lübnan'daki halklara karşı Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politikaları tanımlamak için 'Osmanlı Emperyalizmi' kavramını kullanmaktadır. Bu kavram ile Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin politikalarını Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarıyla benzeştirmektedir. Makdisi'ye göre Osmanlı Devleti Tanzimat reformistleri devlet toplum ilişkilerini Avrupalı Devletler'in söylemlerini kullanmak suretiyle değiştirmeyi amaçlamışlardır. Osmanlı Devleti İslami bir söylem kullanmak suretiyle gayrimüslimlere yönelik İslamiyet'in hoşgörüsü vurgulanmıştır.¹³⁴ Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi reformlarının uygulandığı dönemde, gayrimüslimlere önem vermiş ve onların bu gelişmelerin merkezinde yer almalarını sağlamıştır.¹³⁵ Makdisi'nin kavramsallaştırması, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere yönelik politikasını tam anlamıyla açıkladığı söylenemez. Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin politikalarının yanı sıra milliyetçilik akımlarından etkilenen gayrimüslim tebaa üzerinde etkisini artırmayı amaçlamış ve buna yönelik politikalar uygulamıştır.

Tanzimat Dönemi reformları gayrimüslim tebaaya eşitlik vermesinin yanı sıra organize olmalarının da önünü açmıştır. Uygulanan reformlardan yararlanan Maruni Kilisesi, Lübnan'da gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Çünkü Maruniler, mensup

¹³² Jens Hanssen, "Practices of Integration: Center: Periphery Relations in the Ottoman Empire" (Ed. Jens Hanssen, Thomas Philipp, Stefan Weber), **The Empire in the City: Arab Provincial Capitals in the Late Ottoman Empire**, Ergon in Kommission, Würzburg, 2002, ss. 59-60.

¹³³ Jens Hanssen, "'Your Beirut is on my Desk': Ottomanizing Beirut under Abdülhamid II, 1876-1909", (Ed. P. Rove ve H. Sarkis) **Projecting Beirut: Episodes on the Construction and Reconstruction of a Modern City**, Pestel, Münih 1998, s. 46.

¹³⁴ Ussama Makdisi, "Corrupting the Sublime Sultanate: The Revolt of Tanyus Shahin in the 19th century Ottoman Lebanon," **Comparative Studies in Society and History**, Cilt: 42 Sayı: 1, Cambridge University Press, 2000, s. 190.

¹³⁵ Ussama Makdisi, "Ottoman Orientalism," **American Historical Review**, Cilt: 107, Sayı: 3, 2002, ss. 791-793.

oldukları dini vurgulayarak Avrupalı devletlerin korumasını ve müdahalesini istemiştir.¹³⁶ Ayrıca, Dürziler ile mücadele edemeyecekleri düşüncesiyle, dış güçlerden yardım alarak kendi güçlerini ve etkinliklerini artırma politikası izlemişlerdir. Bu bağlamda, en uygun ve güvenilir müttefik Fransa idi.¹³⁷ Tanzimat Dönemi reformları vergilerin kaldırılmasını, askerliğin standartlaşmasını ve dini özgürlüğü içeren reformları içeriyordu.¹³⁸ Bütün bu gelişmeler, Marunilerin Lübnan'da güçlenmesini, Fransa ile yakın ilişkiler kurmasını sağlayarak bölgedeki dinamiklerin değişmesine neden olmuştur denilebilir.

Maruniler ve Dürziler arasında bölgede cereyan eden çatışmalar, din mücadelesinden çok güç mücadelesidir ve Fransa Maruniler'i destekleyerek onların bölgede güçlü bir grup olmasını istemiştir. Tanzimat Dönemi reformlarının da bu bağlamda önemli bir gelişme olarak ortaya çıktığı ve Fransa'nın işini kolaylaştırdığı söylenebilir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen reformlar, devletin siyasi, toplumsal ve yabancı devletlerle olan ilişkilerini etkilemiştir. Tanzimat Dönemi reformları Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında dini eşitlik ve özgürlük sağlamaya yönelik yapılmıştır. Reform sürecinde gerçekleşen dini eşitliğin Lübnan'da uygulanması oldukça zor olmuştur. Lübnan'daki demografik belirsizlik, Dürzi ve Maruni grupların eşit şartlarda yaşamasına uygun bir ortam sağlamamıştır. Bu dini eşitliğin uygulanmasının ancak yerel güçler aracılığıyla mümkün olabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, bu dönemde yerel güçlerin kendi meşruiyetlerini sağladığı ve güçlendiği görülmektedir. Buna ek olarak, dış güçler için de bu yerel elit güçlerin meşruiyetlerini sağlaması, daha sonra Osmanlı iç işlerine karışmasını kolaylaştırması bakımından önemli olmuştur. Bu bağlamda, önceden belirttiğimiz gibi İngilizler Dürzilerle işbirliği yaparken, Fransızlar Marunilerle ve Maruni kilisesiyle ilişkilerini geliştirmiştir.¹³⁹

¹³⁶ Fransa, Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen reformlardan memnuniyet duymuş ve Katolik tebaanın hamiliğini üstlenmiştir. Enver Ziya Karalı, ss. 190-191.

¹³⁷ Choueiri, ss. 69-70.

¹³⁸ William L. Cleveland, **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Colorado, 2000, s. 83.

¹³⁹ Makdisi, s. 61.

2.1.4. Osmanlılık ve Lübnan

Osmanlılık fikri Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkmıştı ve 'bütün Osmanlı toplumunu sözde din farkı gözetmeden, vatandaşlık, yani Osmanlı vatandaşlığı kavramı etrafında birleştirmek gayesini gütmekteydi.'¹⁴⁰ Bu dönemde ortaya çıkan Osmanlılık fikri, Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelere göre dönem dönem bazı değişimlerden geçerek varlığını korumuştur. Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılı¹⁴¹ olarak tanımlanan 19. yüzyılda yaşanan iç siyasi gelişmelerin anlaşılması için Osmanlılık fikir akımının ve onun amaçlarının anlaşılması gereklidir. Osmanlı Devleti'nde bu yüzyılda Millet Sistemi, özgürlük, sekülerizm, rasyonalizm gibi düşüncelerin yayılması hasebiyle artık eskisi gibi uygulanamıyordu.¹⁴² Avrupalı devletlerle yakın temas halinde bulunan gayrimüslim gruplar arasında bu düşünceler kolaylıkla yayılmıştır. Önceden beri var olan ticari etkileşim de bu düşüncelerin yayılmasına katkı sağlayan önemli bir unsur olmuştur.

Batı eğitimi alan gayrimüslim gençler dini liderleri ve onların pozisyonunu sorgulamaya başlamış ve kendi buldukları grubun temsilcisi olarak siyasi karar alma süreçlerinde bulunmayı talep etmişlerdir. Dini liderlerin mutlak siyasi otoritesi altında yaşamak istememişlerdir.¹⁴³ Bu gelişmeler üzerine, yenilik yanlısı Babîali bürokratları Osmanlılık fikrini geliştirmişler ve Osmanlı Devleti'nin tüm bölgelerinde, siyasi birleşimi amaçlayan ve bu huzursuzluğu sona erdirecek düzeni kurmak istemişlerdir. Dolayısıyla, Osmanlılık düşüncesi iç ve dış gelişmelerden etkilenecek ortaya çıkmış ve zaman içinde dönemin ihtiyaçlarına göre değişimlerden geçmiştir. 1840'lerden itibaren Babîali'nin oldukça merkeziyetçi ve otokratik politikalarını destekleme eğiliminde olan bu fikir, 1870'lerin başından itibaren Genç Osmanlılar tarafından otokratik politikalara karşı olacak şekilde reformdan geçirilmiştir. II. Abdülhamid döneminde ise Jön Türklerin Abdülhamid'in despot

¹⁴⁰ Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 105.

¹⁴¹ Karpat, s. 106.

¹⁴² Ohannes Kılıçdağı, "Milliyetçiliğin Emekleme Çağında Bir Kimlik Edinme Çabası: Osmanlılık" **Toplumsal Tarih**, Sayı: 162, Haziran 2007, s. 25.

¹⁴³ Kılıçdağı, s.25.

rejimine karşı olarak gelişmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ise adem-i merkeziyetçiliği destekleyen bir hal almıştır.¹⁴⁴

Tanzimat Dönemi'nde Padişah, Osmanlılık fikir akımını benimseyenler tarafından bir baba figürü olarak görülmüş ve Osmanlı tebaasındaki her grup, bu babanın eşit çocukları olarak sayılmıştır. Bu dönemde, Osmanlı Devleti bürokratları önemli ölçüde güçlenmiş ve siyasi otoriteye sahip olmuşlardır. Onlar, bu dönemde merkeziyetçi düşüncenin temsilcileri olmuşlardır. Dışişleri Bakanı Fuad Paşa 1860 Lübnan İç Savaşı'ndan sonra bölgeye gönderilerek sorumluların cezalandırılmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Lübnan'da, Maruniler ve Dürziler arasında gelişen düşmanlığı ve çatışmaları bitirebilecek tek ideolojinin Osmanlılık olduğu düşünülmüştür. Osmanlılık fikri akımının merkeziyetçi özelliği sayesinde, bu çatışan iki gruba eşit haklar verilerek aralarındaki çatışma ortamının giderilmesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Fuad Paşa'nın Lübnan'daki amacı, bu bölgede yaşayan grupların Osmanlı Devleti'nin yönetimini kabul etmelerini sağlamaktı. Bu amaca yönelik olarak, bölgedeki bütün grupların din, mezhep ve inanç farkı gözetmeksizin eşit olacağını vurgulamıştır. Padişah tarafından yapılan reformlara karşı çıkan kişilerin cezalandırılacağı da Fuad Paşa tarafından söylenmiştir. İstanbul'a dönmeden önce yaptığı konuşması, Osmanlılık düşüncesi ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu konuşma, herkesin Padişah'ın isteklerine yönelik davranması gerektiğini, birlik ve beraberlik prensiplerine sıkı bağlılığı ve Osmanlı yetkililerinin gerektiğinde cezalandırma yetkisi olduğunun kabul edilmesini içeriyordu.¹⁴⁵

Tanzimat Dönemi'nde uygulanan bu merkeziyetçi ve otoriter anlayış, Genç Osmanlıların tepkisinin oluşmasına neden olmuş ve Osmanlılık bu dönemde değişikliğe uğramıştır. İttifak-ı Hamiyet adında gizli bir örgüt kurulmuş ve altı Osmanlı entellektüeli toplanarak Osmanlı'nın olası dağılmasına karşı görüş alış-verişinde bulunmuştur.¹⁴⁶ Bu toplantı yapıldıktan sonra, bir komisyon kurularak

¹⁴⁴ Selçuk Akşin Somel, “*Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi*” (Ed. Murat Belge), **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 88.

¹⁴⁵ Ussama Makdisi, “After 1860: Debating Religion, Reform and Nationalism in the Ottoman Empire”, **International Journal of Middle East Studies**, Cilt: 34, Sayı: 4, 2002, ss. 603-606.

¹⁴⁶ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 18.

mutlakiyetçi rejimin, anayasal monarşiye dönüştürülmesine yönelik mücadele edilmesi amaçlanmıştır.¹⁴⁷

Daha sonraki dönemde, Jön Türkler, Osmanlı bürokrasisinin Lübnan'daki iki mezhep arasında çıkan şiddetten sorumlu olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak onlara göre bölgede çıkan çatışmanın sebebi, gayrimüslimlere verilen ayrıcalıklardan kaynaklanmaktaydı. Görüldüğü üzere, Jön Türkler ortak bir Osmanlı kimliği yaratmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirdiyse de altyapılarından kaynaklanan İslami söylem hasebiyle bu mümkün olamamıştır.

Ali Suavi, Jön Türkler arasında, Osmanlılık içindeki İslami söylemi destekleyen önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, grup içinde diğer üyelerle çatışmalar yaşamış ve bir süre sonra ise gruptan ayrılmıştır. Suavi, Osmanlılığın liberal değerlerle yorumlanmasına karşı çıkarak, bu liberal değerlerin İslami düşüncelerle sentezlenmek suretiyle Osmanlılık fikrinin oluşmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir.

Kısaca, Tanzimat Dönemi'nde Jön Türkler tarafından, Osmanlılık fikri zemininde merkezîyetçi ve otoriter rejime karşı düşünceler gelişmiştir. Önceki döneme göre farklılık ise kültürel anlamda gelişmemiş olmasıdır. Onların amaçları Osmanlı Devleti içinde yaşayan bütün insanlara hangi etnik, dini veya mezhepten olursa olsun ortak hak ve sorumluluklar getiren bir kimlik oluşturmaktır. Esasen, ilk dönemde ortaya çıkan Osmanlılık düşüncesi bir ulus kavramı tanımlamaya çalışmamıştır. Çünkü bu dönemde farklı grupları bir arada tutabilme umudu halen varlığını korumaktaydı.

1876 yılında yapılan bir darbe ile Abdülaziz tahttan indirilerek yerine IV. Murad getirilmiştir. Bu gelişme, Jön Türkler açısından olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi de bu yıl ilan edilmiştir. Osmanlı vatandaşlığını tanımlaması açısından bu anayasa oldukça önemlidir. Bu anayasada, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan tüm tebaanın din ve mezhep farkı gözetmeksizin eşit olduğu vurgulanmıştır. Namık Kemal ve Ziya Bey gibi Jön Türkler'e mensup kişiler, bu anayasanın oluşturulmasında etkili olmuştur ve Osmanlılık fikrinin vatandaşlığa yansımada onların etkileri açık bir şekilde görülmektedir. Ancak, bu anayasal dönem kısa sürmüş ve II. Abdülhamid'in 1877-

¹⁴⁷ Mardin, s. 21.

1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bahane etmesiyle onun baskıcı yönetimi 1878 yılında başlamıştır.

II. Abdülhamid dönemi, Babiâli'yi ve kendisini etkileyen bazı önemli siyasi gelişmelerle başlamıştır. Sırbistan savaşı, Balkan kriziyle ilgili İstanbul'da toplanan uluslararası konferans ve Osmanlı-Rus savaşı gibi gelişmeler, II. Abdülhamid'in dış tehditlere karşı dikkatli ve tetikte olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, II. Abdülhamid saltanatı boyunca oldukça şüpheli ve güvenliğe önem veren bir Padişah olmuştur.¹⁴⁸ II. Abdülhamid döneminde Jön Türkler'in düşünceleri etkisini yitirerek İslami politikalar benimsenmiştir. İslamcılık düşüncesi gelişmiş ve Arap bölgelerinde düzenin sağlanması amaçlanmıştır. Ona göre İslamcılık, devleti ayakta ve bir arada tutacak önemli bir araç olmuştur. Adem-i merkezîyetçiliğin Osmanlı Devleti'nde ciddi sorunlara neden olacağını düşünüyordu. Ona göre birçok etnik ve dini grubu içinde barındıran Osmanlı Devleti'nde merkezîyetçilik uygulanmaz ise Büyük Güçler'in etkisi özellikle gayrimüslim tebaa üzerinde artacaktı. Osmanlı Devleti'ni bu güçlerin müdahalesine açık bir konuma getirecekti. Dolayısıyla, II. Abdülhamid bu kaygılarla merkezîyetçi ve otoriter bir politika izlemiştir. O, her ne kadar merkezîyetçi ve İslamcı politikalar izlediyse de, bu dönemde Avrupa'nın etkisi Osmanlı-Arap topraklarında ve özellikle Lübnan'da hissedilmeye devam etmiştir

Bu dönemde Lübnan'da ise Lübnanlılık düşüncesi gelişmiştir. Lübnanlılık ve Pan Arabizm'in, milliyetçi bir hareket olmasının vatandaşlık kavramının oluşmasına yönelik bir girişim olduğu da söylenebilir. Hourani'ye göre Pan-Arabizm'in temelleri Osmanlı Devleti merkezi yönetimi ile çevre bölgeler arasında sorun çıktığı 17. yüzyıla kadar gitmektedir. 17. yüzyılda yerel aileler, Lübnan'da etkili olmuşlardır ve yerel güç merkezleri Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısını etkilemiştir. Ancak, bu güçler, Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit edecek kadar ciddi ölçüde olmamıştır.¹⁴⁹ Tanzimat Dönemi'nde Osmanlıcılık düşüncesinin ve politikaların Arap bölgelerde önemli yansımaları olmuştur. Yasal eşitlik söylemi bu dönemde etkili olmuştur ve Müslüman toplumda özellikle Araplar arasında bazı sorunların çıkmasına neden

¹⁴⁸ François Gorgeon, **Sultan Abdülhamid**, (Çev. Ali Berktaş), Homer Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 19.

¹⁴⁹ Albert Hourani, **Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939**, Cambridge University Press, New York, 1983, s. 36.

olmuştur. Müslüman toplumun ayrıcalıklarına son veren düzenlemeler nedeniyle yeni merkezîyetçi politikalara karşı tepkiler çıkmıştır.¹⁵⁰

Milliyetçilik düşüncesi Müslüman ve gayrimüslim toplumlar arasında aynı şekilde yayılmamıştır. Müslüman Araplar arasında yavaş yayılan milliyetçilik düşüncesi, Hıristiyan Araplar arasında hızla yayılmıştır. Lübnan'da yaşayan Hıristiyan Araplar içindeki eğitimli kesim, Avrupa'da hızla yayılan yeni düşüncelerden haberdar olmuşlardır ve aynı zamanda misyoner okulların da bu düşüncelerin gelişmesinde önemli rolü olmuştur. II. Abdülhamid döneminde bu okulların sayısının artmasına karşı politikalar izlenmiş ve Fransızların Maruniler üzerindeki etkisi sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda halihazırda kurulu olan misyoner okullarının faaliyetlerinin de engellenmesine yönelik politikalar geliştirilmiştir. Fransa'nın misyonerlik faaliyetleri ve eğitim alanındaki çalışmaları ve bunlara yönelik Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politikalar sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. Bütün bu çabalara rağmen, Pan-Arabizm bölgede etkili olmuştur. Ancak, bu düşüncüyü tamamen reddeden ya da sadece kısmen kabul eden entelektüeller mevcuttur. Nitekim, Butrus el-Bustâni bunlardan biridir.¹⁵¹ O, Pan-Arabizmin Osmanlılık ile birlikte uygulanması gerektiği kanaatindeydi.

1840 yılından itibaren Lübnan'da başlayan iç çatışmalar, Bustâni üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Ona göre 1860 İç Savaşı Avrupa merkezli modernleşme anlayışına bir alternatif üretmiştir ve merkezi modernleşme ve reform olmaz bir hal almıştır. Bu görüşe göre, Lübnan'da yaşanan sorunlar ancak merkezden uygulanacak reformlar aracılığıyla çözülebilirdi. Bu nedenle, Babîâli'nin ortak bir kimlik yaratmaya yönelik Osmanlılık politikası aynı zamanda merkezîyetçi bir karakter taşımaktaydı.¹⁵²

Babîâli'nin uyguladığı reformlara yönelik eleştirilerine rağmen, Bustâni 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı'nı Osmanlı Devleti toplumlarının birleşmesine yönelik önemli bir aşama olarak görmüştür. Bustâni'nin kendine özgü bir milliyetçilik anlayışı vardı. Ona göre, bir ulus aynı milletten insanlar tarafından oluşmaktaydı. Ona göre bir ulus, Fransa örneğinde olduğu gibi, aynı toprak

¹⁵⁰ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 13-15.

¹⁵¹ Butrus el Bustani önemli bir Arap entelektüeldir, Maruni Hıristiyan olan Bustani, çok kaliteli bir eğitim almış ve Arapça, Latince ve İtalyanca gibi dilleri öğrenmiştir.

¹⁵² Makdisi, s. 602.

parçasında yaşayan ve aynı dili konuşan insanlardan oluşmaktaydı.¹⁵³ Görüldüğü üzere, özellikle 1860 İç Savaşı'ndan sonra, Arap Hıristiyan entellektüeller aynı toprak parçasında yaşayan ve ortak bir dile sahip bir ulus düşüncesi geliştirmişlerdir.

2.2. YAŞANAN İÇ GELİŞMELER VE LÜBNAN'IN İDARİ YAPISINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

2.2.1. Lübnan'da Maruni ve Dürzi Gruplar Arasında Çıkan Çatışmalar

1840 yılında Mısır idaresinin sona ermesiyle birlikte 55 yıllık Beşir Şihab idaresi de bitmiş oldu.¹⁵⁴ Babıâli'nin bu dönemden itibaren izlediği politika, bölgede güvenliği tesis etmek ve Dürzi ve Maruni grupların Osmanlı Devleti yönetimini benimsemelerini sağlamaktı. Ancak, bölgedeki gelişmeler Dürzi ve Maruniler arasındaki rekabetin oluşmasına ve çatışmaların devam etmesine sebep olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz üzere, Dürziler, Lübnan'da Osmanlı Devleti idaresi boyunca etkili ve güçlü olan bir gruptu. Ancak Maruniler, Dürzilere karşı güçlenmeye başlamış ve bu fırsatı değerlendirmek istemişlerdir. Lübnan'da Mısır idaresi sona erdiğinde, Dürziler kaybettikleri gücünü geri kazanmayı amaçlamışlar ve sürgün edilen Dürzi ileri gelenleri bölgeye geri gelmiştir. Ayrıca, Mısır idaresinin bölgeyi terk etmesinde önemli katkıları olan Maruniler de Osmanlı Devleti yönetimi tarafından ödüllendirilecekleri beklentisine girmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin, Tanzimat Dönemi politikaları çerçevesinde vilayetlerin idaresini merkeze bağlama çalışmalarının, Lübnan'da gerilimi arttırdığını ve sorunların çıkmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Önceden belirttiğimiz üzere, Osmanlı Devleti döneminde Lübnan, atanan emirler tarafından yönetiliyordu. Tanzimat Dönemi politikalarının bölgede uygulanmasına ve Lübnan'ın merkezi yönetime bağlanmasına yönelik girişimlere yerel halkın yanı sıra Avrupa devletleri de tepkiyle karşılık vermiştir. Maruniler ile Dürziler arasında 1841 yılında küçük çapta başlayan çatışmaların önü alınamamış ve geniş çaplı yaşanan bir çatışmaya dönüşmüştür. Dürziler, Dayrû'l Kamer, Şuf, Cezzin ve Ubeh gibi şehirlere saldırmış ve birçok kişiyi katletmiş, burada bulunan evlere ağır hasar vermişlerdir. Emir Beşir

¹⁵³ Eliezer Tauber, **The Emergence of the Arab Movements**, Psychology Press, London, 1993, s. 8.

¹⁵⁴ Acar, s. 12.

Kasım¹⁵⁵, Dürzi liderleri saraya çağırırsa da, çatışmaları engelleyememiştir. Dürziler Emir'in sarayını kuşatarak, Emir'i esir almışlardır.

Mısır idaresi döneminde yüksek vergilerden bunalan ve güçsüz kalmış gruplar, Osmanlı Devleti yönetiminin vergileri düşürmesi beklentisine kapılmışlardır. Ancak, Osmanlı Devleti'nin vergileri düşürmemesi üzerine Dürziler, Maruni köylere saldırmaya başlamıştır. Bu çatışmaları engelleyebilmek amacıyla bölgedeki yetkililer, Marunilere kendilerini koruması ve bölgede çatışmaların tekrar çıkmaması amacıyla silah dağıtmıştır. Ancak, bu ileride çıkacak çatışmaların daha da şiddetlenmesine neden olmuştur.¹⁵⁶

Bölgede sorumlu yetkililer, Dürzi ve Maruni liderleri dinlemek suretiyle soruna çözüm bulmaya çalışmışlardır. Dürzi liderler Osmanlı Devleti'ne bağlı olduklarını belirterek, kendilerinin Ehl-i İslam olmasından dolayı Marunilerin onları bastırmaya çalıştığını söylemişlerdir. Ayrıca, Marunilerin, Dürzilere ait camilere yakın yerlerde kilise yapmak suretiyle Dürzi mallarını ele geçirmek istediklerini belirtmişlerdir. Emirliğin eskisi gibi Şihab ailesinin kontrolüne verilmesini ve Marunilerin silahlarını bırakmasını talep etmişlerdir.

Bu dönemde, Maruni ve Dürzilerin yaşadıkları bölgeler iç içe geçmiş halde bulunuyordu. "Muhtelit karye"¹⁵⁷ denilen bu bölgelerde, Maruni ve Dürziler bir arada yaşamaktaydılar. Çatışmaların devam etmesi sebebiyle Akka muhafızı Reşit Paşa güvenliği sağlamak amacıyla bir askeri hareket gerçekleştirmiştir. Beşir Kasım Lübnan'da sükuneti sağlamakta oldukça yetersiz kalmıştır. Hıristiyanları destekleyerek, Dürzilerin tepkisini alan Beşir Kasım daha sonraki dönemde Maruniler tarafından da istenmeyen lider olmuştur. Bu gelişmeler, Fransa basınında da yer almıştır ve basın Lübnan'daki olayları taraflı ve abartarak kamuoyuna yansıtmıştır.

Gelişmeler üzerine, Babîâli yabancı devletlerin müdahalesini engelleyebilmek için Serasker Mustafa Nuri Paşa'yı bölgeye güvenliği ve sükûneti sağlaması amacıyla göndermiştir. Beyrut'a ulaştığında iki tarafla da görüşen Nuri Paşa, grupların taleplerini Babîâli'ye iletmiştir. Dürziler, Şihabi ailesinden bir emir

¹⁵⁵ Emir Beşir'in yerine 1840 yılında emir olarak atanmıştır. Ahmed Lütfi, Lütfi Tarihi, C. VIII, s. 43.

¹⁵⁶ Reşat Kaynak, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 408.

¹⁵⁷ Muhtelit karye, Lübnan'da Dürzi ve Maruni grupların iç içe yaşadığı bölgelerdir.

kabul etmeyeceklerini ve çatışmalarda öldürme olaylarına karışmış kişilerin kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir. Maruniler'e göre ise Dürziler zaten eskiden beri kendilerine düşmanlık beslemekteydi. Dolayısıyla, olayların çıkmasında asıl sebebin Dürziler olduğunu iddia etmişlerdir. Maruniler, olaylar sırasında saldırıları başlatmaktan ziyade yalnızca kendilerini savunduklarını da dile getirmişlerdir. Bölgenin yönetiminde Şihabi ailesini istediklerini belirtmişlerdir.

Fransa ise Beşir Şihabi'nin emir olarak Lübnan'a yeniden atanmasını istemiştir. Beşir Şihabi, Fransa ile yakın ilişkiler kurarak, onun desteğini almıştır. Önceki olaylardan da bildiğimiz üzere Fransa, onun Lübnan'dan uzaklaştırılmasını istememiş ve dönmesi için dönem dönem Babiâli'ye baskı yapmıştır. Avusturya Başkanı Metternich de Fransa'nın bu politikasını desteklemiştir.¹⁵⁸ Ancak, İngiltere bu görüşe karşı çıkmış ve Beşir Şihabi'nin yeniden emir olmasını, bölgenin Fransa'nın etkisi altına girmesi olarak yorumlamıştır. İngiltere, öncelikle Beşir Kasım'ın görevine devam etmesini istemiştir, eğer bu mümkün olmazsa Beşir Şihabi'nin oğlu Mir Emin'in göreve getirilmesini desteklemiştir.

1842 yılında Nuri Paşa, Mirliva Ömer Paşa'yı Lübnan'a emir olarak atadığını açıklamıştır. Ömer Paşa'nın göreve getirilmesiyle birlikte bölgede 1697 yılından beri yönetimde olan Şihabi ailesinin hakimiyeti sona ermiştir.¹⁵⁹ Avrupalılar Şihabi ailesinin yönetimde olmasını istemiştir ve Babiâli'ye sürekli bu yönde baskı yapmışlardır. Hıristiyanların bu durumdan hoşnut olmadığını dile getirerek Lübnan'da Hıristiyan Şihabi ailesinden başka bir yönetim istemediklerini söylemişlerdir.¹⁶⁰

Osmanlı Devleti yönetimi bu gelişmeler üzerine Selim Bey'i görevlendirerek bölgeye göndermiş ve Lübnan'da bulunan grupların bu konuda görüşlerini değerlendirmesini istemiştir. Selim Bey yaptığı bir araştırma sonucunda küçük bir Maruni grup ve Rum katolikler hariç Beşir Şihabi ailesini yönetimde isteyen önemli bir çoğunluk olmadığı kanaatine varmıştır.

¹⁵⁸ Kaynak, s. 421.

¹⁵⁹ Makdisi, s. 7.

¹⁶⁰ Makdisi, s. 51.

2.2.2. Mehmet Ali Paşa İdaresi'nin Sonu ve Yeni Döneme Hazırlık (1840-1845)

1840 yılında Mehmet Ali Paşa'nın bölgeyi terk etmesiyle birlikte Lübnan'da yeni bir dönem başlamıştır. Bu bölümde, 1845 yılına kadar Çifte Kaymakamlık uygulamasına giden süreçteki gelişmeler ele alınacaktır. 1845 yılından 1860'da İç Savaş'ın yaşanmasına neden olan gelişmelerin yaşandığı bu süreçte ise Çifte Kaymakamlık uygulamasının getirdiği yönetimde uygulama sorunları göze çarpmaktadır. 1840 yılına kadarki dönemde bölgenin Mısır tarafından işgal edilmesi önemli sonuçlar doğurmuştur ve Mehmet Ali Paşa'nın bölgeyi terk etmesi üzerine gruplar arasında güç boşluğundan kaynaklanan çatışmalar şiddetlenerek devam etmiştir. 1840 yılından Çifte Kaymakamlık sisteminin uygulanmaya başladığı 1845 yılına kadar bir geçiş dönemi yaşanmış ve Tanzimat Dönemi reformlarının uygulanması ve buna yönelik Avrupalı ve yerel güçlerin tepkileri siyasi gündemi oluşturmuştur. Aynı zamanda, bu dönemde gruplar arasında çatışmaların çıktığı da gözlenmektedir.¹⁶¹

Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin desteğini almak suretiyle, Mehmet Ali Paşa'nın Suriye ve çevresinden çıkmasını sağlamıştır. Özellikle, İngiltere ve Avusturya, Mehmet Ali Paşa'ya karşı savaşmıştır.¹⁶² Avrupalı devletler, Mehmet Ali Paşa'nın başarılarından kaygılanmış ve Osmanlı Devleti'ne destek vermişlerdir. Tanzimat Dönemi reformlarının da bu dönemde ilan edilmiş olması, Osmanlı Devleti'nin elini güçlendirmiş ve etkili bir diplomasi aracı olarak Avrupalı devletlerle ilişkilerinde kullanılmıştır. Bu dönemde Fransa, Mehmet Ali Paşa'ya destek veren tek ülke idi. Daha sonra ise Fransa da bu politikasından çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle vazgeçmiştir. Fransa aktif bir şekilde savaşa katılmamış ve gelişmeleri yakından takip etmekle yetinmiştir.¹⁶³

Mehmet Ali Paşa'nın birliklerini bölgeden çıkarmak amacıyla Osmanlı Devleti ve Avrupalı ülkeler ortak bir operasyon gerçekleştirmiş ve Beyrut ve Sidon gibi önemli şehirleri bombalamışlardır.¹⁶⁴ Bu operasyondan önce Lübnan halkı

¹⁶¹ Donald Quataert, **The Ottoman Empire 1700-1922**, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 54.

¹⁶² Makdisi, s. 51.

¹⁶³ A.J. Abraham, **Lebanon in Modern Times**, University Press of America, Lanham, 2008, s. 38.

¹⁶⁴ Caesar E. Farah, **The Politics of Interventionism in Ottoman Lebanon, 1830-1861**, Centre for Lebanese Studies, Oxford, 2000, ss. 37-39.

Mehmet Ali Paşa yönetimine karşı ayaklanma başlatmıştı. Beşir Şihabi'nin bulunduğu taraf belirsizdi ve onun Mehmet Ali Paşa ve Fransa ile yakın ilişkileri Osmanlı Devleti yöneticilerinin ona kuşkuyla bakmalarına neden olmuştur. Osmanlı padişahına bağlılığını ilan etmiş olmasına rağmen, bulunduğu tarafın belirsizliği nedeniyle güven vermeyen Beşir Şihabi, Maltaya'ya sürgün edilmiştir.¹⁶⁵

Lübnan'a atanacak yeni emirin belirlenmesi oldukça zor olmuştur. Fransa ve Maruni işbirliği ve bu iki aktörün çabaları neticesinde Şihabi ailesinden Beşir Kasım yeni emir olarak seçilmiştir.¹⁶⁶ Beşir Kasım, Fransa'nın baskısıyla Lübnan'a emir olarak atanmıştır ve Babiâli onun emirliğinden memnuniyet duymamıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde merkezileşmeyi sağlamaya yönelik politikalar izlemiştir. Merkeze bağlı eyalet rejimi oluşturmayı amaçlamış ve Osmanlı Devleti'nin geleneksel olarak az olan etkisini ve kontrolünü Lübnan'da artırmayı amaçlamıştır.

Dürzilerin Kasım Beşir'e karşı ayaklanmalarından güç alan Osmanlı Devleti, Lübnan emirine müdahale etmek için fırsat bulmuştur ve emiri sürgüne göndermiştir. Bölgeye Osmanlı Devleti'ne bağlı bir yetkili atanması planlanarak, merkeziyetçi politikaların uygulanması amaçlanmıştır. Ömer Paşa, Babiâli tarafından bölgeye yönetici olarak atanmıştır.¹⁶⁷ Ancak, bölgedeki yerel grupların baskısının yanı sıra Fransa'nın onun atanmasına karşı menfî yönde tavrı neticesinde, Ömer Paşa'nın atanması ertelenmiştir.¹⁶⁸

Böylece Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi politikalarının uygulanması da baltalanmıştır. Bu gelişme şu gerçeği göstermektedir ki Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi boyunca uyguladığı merkeziyetçi politikanın bu bölgede uygulanması mümkün olmamıştır.¹⁶⁹ Lübnan'da yaşayan halklar, yerli yöneticiler tarafından idare edilmeye alışmış, bölge dışından, merkezden atanan yöneticiyi kabul etmemişlerdir. Aynı zamanda, dış güçlerin de gelişmelere müdahil olması, Babiâli'nin bölgede kontrolü sağlamasını daha da zorlaştırmıştır.

Babiâli'nin Lübnan'da yaşanan çatışmaların sonlandırılmasına yönelik çalışmaları başarılı olmamış ve bölgede sükuneti sağlamak amacıyla dışarıdan

¹⁶⁵ Troboulsi, ss. 13-14.

¹⁶⁶ Ahmed Lütfi, Cilt: VIII, s. 43; Troboulsi, ss. 13-14

¹⁶⁷ Sir Charles Napier, **The War in Syria**, J.W. Parker, London, 1842, ss. 294-295.

¹⁶⁸ William Miller, **The Ottoman Empire, 1801-1913**, The University Press, Cambridge, 1913, s. 153.

¹⁶⁹ P.M. Holt, **Egypt and the Fertile Crescent, 1516-1922: A Political History**, Cornell University Press, Ithaca, 1966, s. 239.

yapılan atamalar halkların nezdinde kabul görmemiştir. Bu bölgeye merkezden emir olarak atama yapılması esasen Tanzimat Dönemi uygulamalarıyla da örtüşüyordu. Osmanlı Devleti bu dönemde merkezi yönetimin etkisini vilayetlerde artırmayı amaçlamıştır.

Ancak, Avrupalı Devletler bu uygulamaya karşı çıkmışlardır. Ayrıca, her iki grup da bölgede yönetimin kendi ellerinde olmasını amaçlamışlardır. Dışarıdan atanan emirler her iki unsur için de çıkarlarına ters düşen bir uygulama olarak görülmüştür.

2.2.3. İstikrar ve Güven Ortamının Oluşmasına Yönelik Bir Girişim:

Şekip Efendi Düzenlemesi

İki Kaymakamlı yönetim sisteminin daha da kuvvetlendirilmesi adına Dış İşleri Bakanı Şekip Efendi'nin Lübnan'a gönderilmesi planlanmıştır.¹⁷⁰ Nitekim, Babiâli bölgede düzeni sağlaması için Şekip Efendi'yi 1845 yılında askeri komutan Namık Paşa ile beraber Lübnan'a göndermiştir.¹⁷¹ Şekip Efendi bölgede çok önemli değişiklikler yaparak 1845 yılından sonra istikrar ve sükun ortamının temin edilmesi yönünde önemli kazanımlar sağlamıştır.

Babiâli'nin karma köyler uygulaması ile Marunilerin büyük çoğunluğu Sayda valisine bağlanmış oldu. Ancak, Maruniler bu durumdan memnun olmamışlardı. Fransa, Avusturya'nın da desteğini alarak, Lübnan idaresinin Şihabi ailesinden seçilecek bir emire verilmesine yönelik çalışmalara başlamıştır. İngiltere, Fransa'ya karşı çıkararak bu yeni sistemin bölgedeki yapıyı koruması ve dengeleri gözetmesi bakımından etkin olduğunu söylemişlerdir. Babiâli İngiltere'nin desteğiyle Avusturya ve Fransa'ya karşı yalnız kalmamıştır.

Çifte Kaymakamlık uygulaması bölge yönetimi açısından düzenlilik getirmiş ancak Dürzi ve Maruni gruplar arasında çatışma nedenlerini ortadan kaldırmamıştır. 1841 yılında yaşanan çatışmalardan zarar gören Marunilerin tazmini sorunu 1845 yılında yeniden çatışmalara sebep olmuştur. Dürziler bu çatışmalar esnasında bazı kiliseleri yakmış ve Katolik bir papazı öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Avrupalı devletler Babiâli'ye baskı yapmaya başlamıştır. Babiâli zaten bu yüzden Şekip

¹⁷⁰ Ahmed Lütfi, Cilt: VIII, s. 47.

¹⁷¹ Ahmed Lütfi, Cilt: VIII, s. 47.

Efendi'yi bölgeye göndererek yapılması gereken değişiklik ve yenilikleri saptaması için görevlendirmiştir.¹⁷² Şekip Efendi Lübnan'a 14 Eylül 1845 tarihinde ulaşmıştır.¹⁷³ Buradaki durumu araştırarak, Lübnan'daki vaziyetin kötü olduğunu, konsolosların başına buyruk davranıp halkı kışkırttıklarını Babîâli'ye bildirmiştir. Ayrıca, Babîâli'ye bu konsolosların bölgeden çıkarılmadan huzur ve sükûnetin sağlanamayacağını belirtmiştir.

Şekip Efendi, Lübnan'da bir dizi değişimler yaparak bölgedeki karışıklığın giderilmesi yönünde çalışmıştır.¹⁷⁴ Şekip Efendi, öncelikle sivil halkın elindeki silahları toplamayı amaçlamış ve bölgeye yayılmış olan yabancıların güvenlik sağlanana kadar Beyrut'ta yaşamalarını istemiştir. Bu kişilerin çoğu İngiliz ve Fransız misyonerlerin yanı sıra Katolik papazlardı. Şekip Efendi, Lübnan'da bulunduğu süre boyunca kaymakamlık sisteminden kaynaklanan sorunların çözümü için çaba sarf etmiş ve görece istikrar sağlayabilmiştir.

Fransa silahların toplanmasından rahatsız olmuş ve tebaanın yerlerini terk etmek zorunda kalmaları durumunda tazminat ödenmesini isteyeceklerini ve ayrıca Dürzilerin yakmış olduğu iki manastırın da tazminini istemişlerdir. Osmanlı Devleti Fransız tebaanın uğrayacağı zarara karşılık ödenecek tazminat dışında diğer istekleri kabul etmiştir. Osmanlı Devleti, Fransa'ya Şekip Efendi'ye gereken uyarının yapılacağını bildirmiştir.¹⁷⁵ Ayrıca bu dönemde silahların toplanmasıyla ilgili bazı sorunlar yaşanmış ve bu da yanlış anlaşılmalara sebep olmuştur. Örneğin, Fransız konsolosluğundan bir memurun tutuklanması Fransız konsolosu tutuklanmış gibi yanlış anlaşılmış ve bu kısa süreli soruna sebep olmuştur. Fransa bu gelişmeler üzerine sahil bölgelerini ablukaya almıştır.¹⁷⁶

Şekip Efendi Düzenlemesi ile birlikte kaymakamların tayin yetkisi Sayda valisinden alınarak Babîâli'ye verilmiştir.¹⁷⁷ Şekip Efendi, uyguladığı bu politika ile kaymakamların atanma sürecinde olası yerel anlaşmazlıkların önüne geçmek istemiştir. Ayrıca, yerel nizamname hazırlayarak kaymakamları bu nizamnameye

¹⁷² Ahmed Lütfi, s. 48; Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 43, Ankara, 2008, s. 136.

¹⁷³ Ahmed Lütfi, s. 48.

¹⁷⁴ Beyrut'tan Dayrû'l Kamar'e geçip Tanzimat adıyla anılan bir dizi tedbir içeren bir beyanname yayınlamıştır. Ahmed Lütfi, s. 66.

¹⁷⁵ Ahmed Lütfi, s. 49-52.

¹⁷⁶ Ahmed Lütfi, s. 62.

¹⁷⁷ Ahmed Lütfi, s. 46.

bağlamıştır. Aynı zamanda karma meclisler oluşturmuş ve her topluluğun bu mecliste iki temsilci bulundurması suretiyle yönetimde temsil edilmelerini sağlamıştır. Kaymakamın başkanlık yaptığı mecliste aynı zamanda yargılama da yapılmıştır. Şekip Efendi Düzenlemesi 1860'a kadar görece huzur ve güvenliği sağlayabilmiştir.

2.2.4. Çifte Kaymakamlık Sistemi: Çatışmaların Önünü Açan Düzenleme

1843 yılında başlayan Çifte Kaymakamlık Dönemi, 1858 yılında Kısravan bölgesinde başlayan çatışmalara kadar uygulanmıştır. Bu dönemde görece istikrar sağlanmaya çalışılmış ve yönetimde reformlar yapılmıştır. Şekip Efendi düzenlemesi ile güçlenen Çifte Kaymakamlık uygulaması bir dereceye kadar Lübnan'da istikrar sağlamıştır. Ancak, Lübnan'daki gruplar arasında çatışmaların çıkmasının ve iç savaşa giden sürecin oluşmasının önüne geçememiştir. Dış güçler Şekip Efendi düzenlemesini desteklemiştir ancak bu dönemde de Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından izleyerek fırsat buldukça müdahale etmişlerdir.

Merkeziyetçi politikaların başarısız olması, Babıâli'yi yabancı devletlerle işbirliği yapmaya zorlamıştır. Avrupalı Devletler, Lübnan'da Marunilerin ve Dürzilerin yönetimi için iki ayrı emirin atanmasını teklif etmişlerdir. 1842'de bir toplantı yapılarak Lübnan sorunu ele alınmıştır. Toplantının sonucunda Sayda Müşiri'ne bir talimat yazılması kararlaştırılmıştır ve Ömer Paşa'nın görevden alınması ve iki kişiyi kaymakam unvanı ile Dürzilerin ve Marunilerin yönetimi için atanması talep edilmiştir. Dolayısıyla 1842 yılında yapılan teklifler üzerine, Çifte Kaymakamlık sistemi kabul edilmiştir.¹⁷⁸ Çifte Kaymakamlık uygulamasına göre Lübnan'ın, Sayda Eyaleti Müşirleri yönetiminde olmak koşuluyla Maruni ve Dürzi topluluklara birer kaymakam tayin edilerek bölgenin yönetilmesi sağlanacaktı. Çifte Kaymakamlık uygulamasına göre Dahr-al Baydar Boğazı sınır olarak varsayılmış ve buranın güneyi Dürzi kaymakamın idaresinde, kuzeyi ise Maruni kaymakamın idaresine olmuştur.

¹⁷⁸ Farah, ss. 210-214.

Bu düzenleme sonucunda, Lübnan coğrafi olarak kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır.¹⁷⁹ Böylece, bu bölgede ilk kez mezhebe dayalı bir ayrışma önerisi kabul edilmiştir. Çifte Kaymakamlık sistemi iki grubu da memnun edecek şekilde temsil meselesini çözmüş gibi görünse de mezhebe dayalı bu sistem iki grup arasında düşmanlık duygularını daha kalıcı bir hale getirmiştir. Aynı zamanda, önceden bahsettiğimiz muhtelit karye bölgeleri de yönetimde birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu iki bölgeye atanacak olan kaymakamlar Sayda eyaletine bağlı olacaktı.¹⁸⁰ Ancak, Tanzimat Dönemi reformlarına aykırı olan bu gelişme Babıâli tarafından istenmemiştir ve bu yeni sistemin barış getirmeyeceği vurgulanmıştır.

Nitekim, Çifte Kaymakamlık uygulaması Lübnan'da güvenliği sağlayamamıştır ve gruplar arasında çatışmanın ve düşmanlık duygularının artmasına sebep olmuştur. Lübnan'daki gruplar, Çifte Kaymakamlık'ın gerektirdiği kuralları uygulamamışlardır ve belirlenen kuralların dışına çıkmışlardır.¹⁸¹ Lübnan'daki bu yeni uygulamadan memnun olmayan Dürziler çatışma çıkarmaya başlamışlardır. Çifte Kaymakamlık sisteminin uygulanmasının önünde önemli engeller vardır. Önceden bahsettiğimiz üzere Dürzi ve Maruniler'in iç içe yaşadığı bölgeler bulunuyordu ve bunlara muhtelit karye deniyordu. Özellikle Mısır işgalinden sonra Marunilerin Dürzi bölgelerine yayılması sonucunda bu sorunun ortaya çıktığı söylenebilir. Yerleştikleri bölgelerde mülkiyet hakkı isteyen Maruniler, etkilerini arttırmak istemişlerdir.

Ancak, Dürzi kaymakamın idaresinde olan bazı bölgelerde Maruniler çoğunlukta idi. Aynı durum Maruni kaymakamın hakimiyet bölgesinde de geçerliydi. Fransa'ya göre ise bu karma bölgelerin idaresinde, Dürzi bölgelerde Dürzi kaymakamın tayin ettiği Dürzi vekil ve Maruni kaymakamın tayin ettiği bir Maruni vekil olmalıydı. Maruni vekil Maruni kaymakama bağlı ve sorumlu olacaktı. İngilizler bu öneriye karşı çıkmışlardır. Onlara göre atanacak olan Maruni vekil Dürzi kaymakam tarafından seçilmeliydi ve Maruni vekil Dürzi kaymakama bağlı olmalıydı.

¹⁷⁹ Makdisi, s. 9.

¹⁸⁰ Ahmed Lütfi, s. 46.

¹⁸¹ Fawaz, ss. 28.29.

İngiltere ve Fransa arasındaki bu anlaşmazlık sayesinde Babîâli kendi planını uygulayabilmiştir. Babîâli'nin kararına göre karma köylere halk tarafından seçilecek Maruni ve Dürzi vekiller tayin edilecekti ve bunlar Sayda valisine bağlı olacaktı. Bu dönemde yeni bir Lübnan idari ve iktisadi sisteminin uygulanacağı belli olmuştur ve Lübnan iç siyaseti, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı Tanzimat Dönemi reformları ve Avrupalı güçlerin yayılmacılığı çerçevesinde şekillenmiştir.¹⁸² Bunun da bölgede çatışmanın ve huzursuzluğun artması anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü bu devletler iç politikadaki gelişmelere sürekli müdahale etmek suretiyle işbirliği içinde oldukları grupları destekliyor ve sürekli bir çatışmanın çıkmasına zemin hazırlıyorlardı.

1845'ten itibaren Çifte Kaymakamlık uygulaması süresince, Fransa'nın da etkisiyle karma köyler meselesi daha büyük bir sorun haline dönüşmüştür. Fransa, Dürzi bölgelerdeki Marunileri Dürzi kaymakamın kontrolüne bırakmak istememiştir. Maruni kaymakamın, bölgede yaşayan bütün Marunilerden sorumlu tutulmasını istemiştir. Bu dönemde Fransız konsolos Dö Pereties, Marunilerin davalarında yetkili bir Hıristiyan kadının sorumlu olmasını istemiştir.¹⁸³

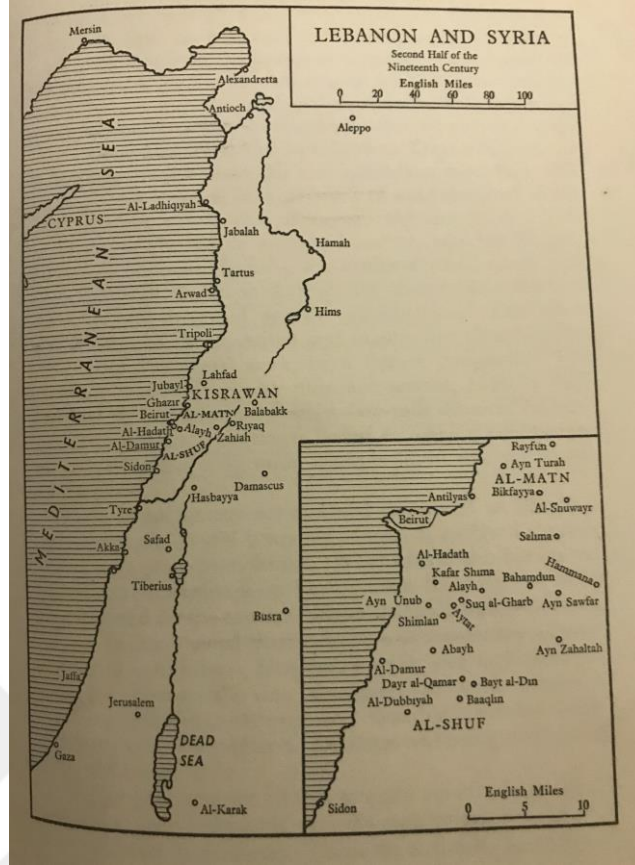
Ayrıca vergi ve hukuki meseleler de Maruniler tarafından kullanılarak bir sorun haline dönüştürülmüştür. Fransız diplomatlar çeşitli girişimlerde bulunmak suretiyle mahkemeleri yönlendirmeye çalışmışlardır. Marunileri kendi saflarına çekmeyi amaçlayan Fransa¹⁸⁴, Osmanlı Devleti yönetimine karşı bir politika geliştirmiştir. Bu dönemde Fransız konsoloslar Lübnan'da birçok meseleye karışarak yerel yöneticilere müdahale etmiştir.¹⁸⁵

¹⁸² Youssef M. Choueiri, "Ottoman Reform and Lebanese Patriotism", **Lebanon: A History of Conflict and Consensus**, (ed. Nadim Shehadi and Dana Haffarills), The Centre for Lebanese Studies, London, 1992, s. 67.

¹⁸³ Samir Khalaf, **Lebanon's Predicament**, Columbia University, New York, 1987, s. 49.

¹⁸⁴ Ahmed Lütfi, s. 46.

¹⁸⁵ Mustafa Akar, **Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-1861)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 14.

Harita 3: 19. yüzyılın ikinci yarısında Lübnan¹⁸⁶

2.2.5. 1860 Lübnan İç Savaşı

Gerek 1853 ve 1856 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşının ve gerekse 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nın etkisiyle, Osmanlı Devleti topraklarının genelinde kargaşa ve çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum, Islahat Fermanı'nın, Osmanlı coğrafyasında dini düşmanlık duygularını artırdığını ya da körüklediğini göstermektedir. Çünkü bu anlamda Hıristiyan tebaaya eşitlik tanımaya yönelik gerçekleştirilmek istenilen reformlar, Müslüman halkı rahatsız etmiş¹⁸⁷ ve Hıristiyanların daha fazla güçleneceği kaygısına kapılmalarına neden olmuştur.¹⁸⁸

Şekip Efendi Düzenlemesi sonrasında Lübnan'da uygulanan Çifte Kaymakamlık sistemi, 1858 yılına kadar nispeten istikrar sağlamış olsa da, Kasravan'daki çiftçilerin yüksek vergi uygulamalarından dolayı ayaklanması sonucu

¹⁸⁶ Hitti, s. 199.

¹⁸⁷ Cevdet Paşa, Tezâkir, Cilt: II, s. 68.

¹⁸⁸ Fawaz, s. 110.

bir dizi olaylar başlamıştır. 1858 yılında Tanyus Şahin adlı bir köylü, feodal sınıfın ayrıcalıklı konumunun sonlandırılmasını talep etmiştir.¹⁸⁹ Bu talep reddedilince, Lübnan'daki köylüler yönetime karşı ayaklanmış ve şeyhlerin topraklarına ve evlerine zarar vermişlerdir.¹⁹⁰

Bu dönemde isyancılar Osmanlı Devleti yönetimine karşı bir tutum sergilememiş ve Tanyus Şahin, Osmanlı Devleti'ne bağlılığını teyit etmiştir.¹⁹¹ Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin bu ayaklanmaları desteklediği yönünde görüşe sahip kişiler vardır.¹⁹² Ancak Sidon Valisi Hurşit Paşa'nın, isyancılara ve Şahin'e karşı tavrı bu görüşü sorgulamamıza neden olmaktadır.¹⁹³ Feodal sınıfla isyancı köylüler arasında başlayan çatışmalar, mezhepsel boyuta evrilerek, Lübnan'ın güneyinde mezhep çatışmalarının çıkmasına ortam hazırlamıştır. Kısravan'daki olaylardan etkilenen güneydeki Maruni köylüler, Dürzi toprak sahiplerine karşı bir tutum sergilemeye başlamışlardır. Dürzi seçkinler ise meseleyi mezhepsel boyuta çekme politikası izleyerek, Dürzi köylülerin bu gelişmelerden etkilenmelerini engellemek istemişlerdir.¹⁹⁴

1860 yılında ise güneyde Marunilere karşı kampanya başlatılmış ve Maruni ve Dürziler arasında çıkan çatışmalar şiddetlenerek devam etmiştir. Kuzeyde yaşayan Maruniler, güneyde yaşayanlarla aralarında olan mesafeden ve onlara yardım edemediklerinden dolayı saldırıya geçmiş ancak Dürziler bu saldırıları engelleyememişlerdir. Yaşanan çatışmalar sonucunda birçok Hıristiyan öldürülmüş ve birçoğu evsiz kalmıştır.

Marunilere karşı yapılan saldırıların, Fransa'da ciddi yansımaları olmuştur.¹⁹⁵ Bu dönemde Fransa Osmanlı Devleti'ni olayların çıkmasında sorumlu görmüş ve suçlayıcı bir tavır içerisine girmiştir. Dolayısıyla, Fransa tarafından yapılan yayınlar genel olarak, Osmanlı karşıtı, Dürzi karşıtı ve Marunileri destekleyen yönde

¹⁸⁹ Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Volume: II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975 Cambridge University Press, Cambridge, 1977, ss. 142-143.

¹⁹⁰ Fawaz, ss. 44-47.

¹⁹¹ Makdisi, s. 105.

¹⁹² Kamal Salibi, Samir Khalaf gibi yazarlar Osmanlı Devleti'nin bu ayaklanmaları, merkezi otoritesini sağlamaya yönelik önemli gördüğünden dolayı desteklediğini iddia etmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Salibi, s. 86, Khalaf, ss 93-96.

¹⁹³ Makdisi, ss. 103-107.

¹⁹⁴ Hitti, s. 194.

¹⁹⁵ Alyce Edythe Mange, **The Near Eastern Policy of the Emperor Napoleon III**, University of Illinois Press, 1940, s. 85.

olmuştur. Bu yayınların çoğu Fransız kamuoyuna hitap etmiş ve dini duyguları harekete geçirmeye yönelik olmuştur. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı geliştirdiği bu politikaların amacı, Fransa'nın bölgedeki çıkarlarını korumak, Marunilerle işbirliği yapmak ve ilişkilerini geliştirmek suretiyle onların güçlenmesini sağlamak olduğu söylenebilir. Buna yönelik ise bölgedeki politikalarını sorunsuz bir şekilde gerçekleştirebilmek için Fransız kamuoyunun desteğini almak önemli bir faktör olmuştur. Bu konuya sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde değineceğiz. Bu noktada önemli olan şudur ki Lübnan'da bu dönemde Maruni ve Dürziler arasında çıkan çatışmalarda Fransa olaylara müdahale etmiştir ve Marunilerin koruyuculuğunu üstlenmiştir.

Fransa, bölgede çıkan çatışmalarda Osmanlı Devleti'ni sorumlu görmüşse de, Babiâli'nin çıkan çatışma ortamının giderilmesine yönelik bir politika izlediği, Fuat Paşa'yı bölgeye göndererek, sorunların sebebinin doğru bir şekilde araştırılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, merkezileşme politikası izleyen Osmanlı Devleti açısından bölgede çıkan çatışmalar kendi çıkarlarına karşı gelişmeler olarak görülebilir. Fuat Paşa, bölgedeki sorunların giderilmesine yönelik önemli çalışmalar yapmış ve Babiâli'yi bilgilendirmiştir.¹⁹⁶ Ayrıca, yaptığı araştırmalar sonucunda, Osmanlı Devleti yetkililerinin de bölgede sorunların çözümüne yönelik çalışmalarda yetersiz ve etkisiz kaldığını ifade etmiştir.¹⁹⁷ Osmanlı Devleti, Fuat Paşa'ya talimat vererek bu yöneticilerin cezalandırılmasını sağlamıştır. Ayrıca, bölgede kargaşaya sebep olan Dürziler de cezalandırılmıştır.

Fransa Lübnan'da etkisini artırmaya ve Marunileri korumaya yönelik bir politika halihazırda izlemekteydi ve bu gerginlik ve çatışma ortamı, bölgeye daha fazla nüfuz etmesinin önünü açmıştır. Fransa bölgeye bir sefer düzenlemiştir ve altı bin kişilik bir ordu göndererek Hıristiyanları korumayı amaçlamıştır.¹⁹⁸ Osmanlı Devleti izlediği politika sayesinde Fransız güçlerin önemli bir tehdit olmasının önüne geçtiyse de bu birliklerin Fransa'nın çıkarına önemli katkıları olmuştur. Maruni Hıristiyanlar Fransa'nın desteğini hissetmiş ve Fransa birliklerini ancak yeni bir rejim izleneceği teminatı sonucunda bölgeden çekmiştir.¹⁹⁹ Bu çatışmalar sonucunda

¹⁹⁶ Shaw & Shaw, ss. 61-64.

¹⁹⁷ Ülman, s. 35.

¹⁹⁸ Mange, s. 89.

¹⁹⁹ Mange, ss. 91-92.

Maruni Kilisesi güçlenmiş ve Lübnan'da avantajlı konuma sahip olmuştur. Bir diğer deyişle, Fransa'nın da desteğiyle, çatışmalar Lübnan'daki Marunilerin lehine gelişmelerin olmasını sağlamıştır.²⁰⁰

Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti yönetimine ciddi zararlar vermiştir. Tanzimat Dönemi reformları çerçevesinde merkezileşme politikası izleyen Osmanlı Devleti ve Şekip Efendi'nin uyguladığı politikaların işlevsiz kalması ve sorunların çözümünde etkili olmaması, bu bölgede başarısız olunduğunun göstergesi olmuştur. Lübnan'da yaşanan gelişmelerde özellikle Fransa, Marunileri destekleyerek ve koruyarak önemli bir rol oynamıştır. Fransa'nın askeri anlamda bölgede bulunması, sorunu karmaşık bir hale getirmiş ve yönetim boyutunda yapılacak düzenlemelerin önünde engel teşkil etmiştir. Aynı zamanda diğer devletlerin de bu durumdan rahatsız olmalarına neden olmuştur. 1860 yılının sonlarında İngiltere, Avusturya, Fransa ve Rusya'nın katıldığı bir komite kurulmuştur. Kendi çıkarları noktasında endişeli olan yabancı devletler Lübnan'ı bir bütün olarak ele almak isteyerek gelecekte çıkması muhtemel yeni çatışmaları önleyebilecek yeni bir yönetim şekli önermişlerdir.²⁰¹ Bu komisyonda Fransa, Şihabi ailesini desteklemeye devam etmiş ve özerk bir yönetim kurularak bu aileden seçilecek bir yöneticinin bölgeyi yönetmesi istenmiştir. İngiltere ise Fransa'nın bu talebine karşı çıkararak bütün bölgenin yarı özerk olarak bir paşalık altında toplanmasını talep etmiştir. Görüşmeler sonucunda özerk bir sancak kurulması ve Hıristiyan bir mutasarrıf tarafından yönetilmesi ve doğrudan Babiâli'ye bağlı olması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıda aynı zamanda taraflar, Lübnan Vilayet Nizamnamesi hazırlanması konusunda da görüşbirliğine varmışlardır.²⁰²

2.2.6. 1861 Lübnan Vilayet Nizamnamesi ve Mutasarrıflık Yönetimi

1861 yılında hazırlanan Lübnan Vilayet Nizamnamesi²⁰³ ile birlikte Lübnan Osmanlı'nın özel bir valiliği olarak sayılmış ve buna mutasarrıflık adı verilmiştir. Mutasarrıflığın başında Babiâli'ye karşı sorumlu Hıristiyan bir yönetici olacaktı. Aynı zamanda altı ana grubun da temsil edildiği ve her bir grubun iki sandalyesi olan

²⁰⁰ Akarlı, s. 30.

²⁰¹ Makdisi, ss 84-87.

²⁰² Akarlı, s. 31.

²⁰³ J. C. Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record**, Princeton, New Jersey, 1956, ss. 165-168.

bir konsey kurulmuş ve bu konsey valiye yardım etmekle görevlendirilmiştir. Konsey üyeleri her bir cemaatin lideri tarafından seçilerek hükümet tarafından atanacaktı. Lübnan, altı bölgeye ayrılarak her bir bölgenin, bölgede baskın dini grubun seçtiği yerel güçler tarafından yönetilmesi sağlanmıştır. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki bu konseyde her bir grubu temsil eden üyelerin olması ve bu konseyin mezhebe dayanan yapısı, gruplar arası çatışmaların ve ayrılıkların artmasını sağlamamış hatta her bir grup temsil edildiği için bu ayrılıkların giderilmesine katkılar sağlamıştır.²⁰⁴

Bölgede idari sistemde yenilikler getiren ve önceki dönemlerde benzeri uygulanmamış olan bu yeni düzen, Lübnan'da tepkilere yol açmıştır. Dürzilerin yanı sıra Maruniler tarafından da benimsenmemiştir. Bölgede yüzyıllar boyunca emirler idari yetkiyi ellerinde tutmuştu ve bu yeni sistemde mutasarrıf vergilerin toplanmasından sorumlu değildi.²⁰⁵ Lübnan'da bu yeni yönetime mutasarrıf olarak ilk kez Davud Paşa atanmıştır. Salibi, kitabında Davud Paşa'nın mutasarrıf olarak atanmasını iyi bir tercih olarak değerlendirmektedir.²⁰⁶ Ancak, bu atama bölgede yaşayan Maruni ve Dürzi grupları memnun etmemiştir. Maruni cemaati açısından atanan Hıristiyan mutasarrıf Davud Paşa bölgeye yabancıydı ve onların geleneklerini bilmiyordu. Dürzilere göre ise Davud Paşa, merkezden görevlendirildiği için Osmanlı Devleti merkezi yönetimini temsil ediyordu ve bölgede Osmanlı Devleti politikalarını uygulamaya çalışan bir memurdu. Ayrıca Marunilere verilen ayrıcalıkları kaldırması nedeniyle, Nizanmane şartlarını da kabul etmek istememişlerdir.

Davud Paşa'nın göreve geldiği ilk zamanlarda kısa süreli sükunet sağlanmışsa da Yusuf Kerem'in isyanıyla bu durum son bulmuştur. Davud Paşa yönetimine karşı isyan başlatan Kerem, ayrıca Maruni Kilisesi tarafından da desteklenmiştir. 1851'de Ehdin'in kaymakamlığını yapan Kerem, 1860 yılında yaşanan çatışmalarda Dürzilere karşı önemli bir direniş göstermişti. Bu başarısı onu Maruniler arasında popüler yapmış ve Mutasarrıf olması istenen bir şahsiyet olmuştur. Davud Paşa idarenin başına geldiği andan itibaren muhalif bir tutum

²⁰⁴ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 64.

²⁰⁵ A. N. Poliak, **Feudalism in Egypt, Syria, Palestine and Lebanon, 1250-1900**, Royal Asiatic Society, London, 1939, s. 80.

²⁰⁶ Salibi, s. 111.

takınan Kerem kısa sürede isyan başlatmıştır. Davud Paşa'nın da desteğiyle, Osmanlı Devleti'ne bağlı birlikler bu isyanı bastırarak, Yusuf Kerem'in Lübnan'dan sürülmesini sağlamışlardır.²⁰⁷ Davud Paşa'nın bu başarısında aynı zamanda Fransa'nın da katkıları olmuştur. Kerem'in Marunilerle ve Fransa ile olan yakın ilişkilerine rağmen Fransa, Kerem'i mezhepçi bir politika izlediği gerekçesiyle desteklememiştir.²⁰⁸

1864 yılında Maruniler ile Osmanlı valisi arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle Nizamname'de değişiklikler yapılmıştır. 1861 yılından beri mutasarrıflık görevinde bulunan Davud Paşa, görevi boyunca edinmiş olduğu izlenimlerini ve tecrübelerini İstanbul'a aktarmak suretiyle yapılması gereken reformlar hakkında öneride bulunmuştur. Söz konusu nizamnameye göre tesis edilmiş olan konseyde dört Maruni, üç Dürzi ve iki Yunan Ortodoks, bir Yunan Katolik ve bir Sünni, bir Şii Müslüman bulunuyordu. Fransa, eşit temsilde ısrar ederek Marunilerin sandalye sayısını arttırmayı amaçlamıştır.²⁰⁹

Değişikliğe göre Nizamname, Lübnan'da yönetime, oranlı ve mezhebe dayalı bir sistem getirmiştir. Bu değişiklik açıkça Avrupalı güçlerin istekleri ile uyuşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin eskiden beri uyguladığı özerk yönetim şekli yeniden uygulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, etnik ve dini farklılıkların yönetimde bariz bir şekilde etkili ve belirleyici olduğu bir sistem getirilmiş oldu.

Bu gelişmeler neticesinde, bölgeyi uzun yıllar etkileyecek, kargaşa ve çatışmanın önünü açacak bu sistem, Lübnan'da yasal olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni düzen, Şekip Efendi uygulamasına yönetim konseyinde temsili gruplara ayırması bakımından benzer olsa da eşit bir sistem yerine mezhep temelinde temsili savunması bakımından farklılık göstermektedir. Böylece Nizamnamenin, yönetimde mezhepsel ayrılığın temellerini attığını söyleyebiliriz. Bu düzenleme ile 1920 yılına kadar düzen sağlanmış ve dini gruplar arasında çatışma çıkmamıştır. Bu dönem boyunca yalnızca yerelde, ileri gelenler arasında daha fazla güce sahip olmak amacıyla çatışmalar çıkmıştır.

²⁰⁷ Uygun, ss. 42-45.

²⁰⁸ Mange, ss. 106-107.

²⁰⁹ Marie Joelle Zahar, "Power Sharing Regime in Lebanon: Foreign Protectors, Domestic Peace, and Democratic Failure", **Sustainable Peace: Power and Democracy After Civil Wars**, (ed. Philip G. Roeder and Donald S. Rothchild), Columbia University Press, New York, 2005, ss. 222-223.

18 Maddeden oluşan bu yeni Nizamname'ye göre kazalar nahiyelere bölünmüş ve kazadan sorumlu yetkilinin mutasarrıfın tayin etmesiyle yapılması kararlaştırılmıştır.²¹⁰ Aynı zamanda her bir karye kendisinin seçtiği ancak Mutasarrıf'ın atadığı bir şeyhe sahip olacaktı. Her mezhebin, cemaatin temsilci bulundurması açısından önemli olan bu nizamname, cemaatler arasında keskin ayrımlar yaratmış ve grupların bir araya gelip karar almasından ziyade, merkezden atanan Mutasarrıf vasıtasıyla bölgenin yönetilmesini amaçlamıştır.

Kerim'in isyanı sonrasında, Davud Paşa ile Babiâli'nin ilişkileri bozulmaya başlamış ve Davud Paşa merkezi yönetimden uzaklaşarak, Lübnan'a bağlanmıştır. Bu durumdan memnun olmayan Babiâli'nin baskısı sonucunda Davud Paşa, görev süresinin bitmesini beklemeden 1868 yılında istifa etmiştir.²¹¹ Babiâli, Nasri Paşa'yı Avrupalı devletlerle görüşükten sonra Lübnan'ın yeni mutasarrıfı olarak atamıştır. Davud Paşa döneminde bölgede genel olarak sükunet sağlanmış ve o, Lübnan'da saygıdeğer bir yönetici olmuştur. Babiâli'nin de desteğiyle O, Yusuf Kerim'in isyanı hariç, bölgede huzuru genel olarak sağlayabilmiştir. 1864 yılında hazırlanan Nizamname'nin olumlu sonuçları hissedilmeye başlanmış ve her gruba siyasi temsil hakkı vermek suretiyle siyasi sürece katılmaları sağlanmıştır.

Aynı zamanda bu dönemde yayınlanan Islahat Fermanı'yla birlikte²¹², millet sisteminin terk edilmesi ve Avrupalı devletlerin Lübnan'daki cemaatlere verilen imtiyazları kendi çıkarlarına yönelik kullanmayı amaçlamaları da önemli gelişmelere neden olmuştur. Avrupalı devletler bölgedeki gelişmelere mezhepsel temelde bakmış ve özellikle bu Nizamname ile Fransa'nın doğuda oluşturmaya çalıştığı Katolikler üzerinde etkisi gelişerek artmıştır. Ayrıca Nizamname, Avrupalı devletlerle hazırlanmış ve onaylanmıştı ve bu Babiâli'nin bölgede tek başına karar alamadığının da açık bir göstergesiydi. Dolayısıyla, bundan sonra çıkan her çatışmada ve anlaşmazlıkta Fransa ve diğer Avrupalı güçler meseleye konsolosluklar aracılığıyla müdahil olmuştur.

²¹⁰ Hurewitz, s. 169.

²¹¹ Abraham, s. 84.

²¹² Mustafa Reşit Paşa, Islahat Fermanı aleyhinde görüş bildirmiş ve kendisine danışanları da bu yönde bilgilendirmiştir. Ancak, Ahmet Cevdet Paşa'nın belirttiğine göre, Islahat Fermanı reformları dönemin koşullarına göre değerlendirildiğinde uygulanması zaruri bir hal almıştı ve Mustafa Reşit Paşa da bunun bilincinde idi. Onların karşı oldukları nokta ise, bu reformların bir süreç içerisinde aşamalı bir şekilde uygulanma yerine hepsinin uygulamaya konulması olmuştur. Bkz.: Cevdet Paşa, Tezâkir, Cilt: I, ss. 71-76.

Bu dönemde uygulamaya konulan Lübnan Vilayet Nizamnamesi, Lübnan idari yönetim şeklinin ana hatlarını oluşturmuştur. 1861 yılında Osmanlı Devleti ve Avrupalı devletler tarafından ortaklaşa hazırlanan bu yeni düzen 1864 yılında değişikliklerden geçmiştir. Bu değişiklikler ile Maruniler'in temsili genişletilmiştir. Lübnan'ın yönetim şeklini belirlemesinin yanı sıra yargısal konuları da kapsamıştır. Nizamname Mutasarrıf'a Lübnan yönetiminde geniş yetkiler vermiştir. Dolayısıyla, bu yeni düzen, mutasarrıf, Babıâli tarafından atansa da Osmanlı Devleti'nin kontrolünün sınırlı olmasına neden olmuştur.²¹³ Aynı zamanda, Enver Ziya Karal, Mutasarrıflık rejiminin Osmanlı Devleti'nin itibarını olumsuz yönde etkilediğini ve diğer bölgelerde özerklik taleplerinin oluşmasına ortam hazırladığını savunmaktadır.²¹⁴ İlber Ortaylı'ya göre ise Mutasarrıflık yönetimi, Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikalarını uygulayamadığının açık bir göstergesi olmuştur. Ayrıca, Nizamname ile Lübnan'ın neredeyse bağımsız olduğunu belirtmektedir.²¹⁵

Görüldüğü üzere 1840'lı yıllardan başlayarak Lübnan'da Dürziler ile Maruniler arasında çıkan çatışmalar ve sonraki dönemde meydana gelen 1860 İç Savaşı, bu iki grup arasındaki güç mücadelelerinden kaynaklanmıştır. 1842 yılındaki olaylardan sonra uygulanmaya başlanan Şekip Efendi Nizamnamesi sonucunda bölge ikiye ayrılarak buralara Maruni ve Dürzi valiler atanmıştır. Bu uygulama sonrasında yerel liderlerin güçleri ve etki alanları sınırlandırılmıştır.

Fransa ise bu Nizamnamenin getirdiği idari alanda yapılan reformları çok iyi kullanarak, Marunilerin çıkarını desteklemek suretiyle bölgede etkisini artırmış ve gelişmelerde belirleyici bir aktör olmuştur. 1860 İç Savaşı'ndan sonra yeni bir düzen kurulmaya çalışılan Lübnan'da, Osmanlı Devleti yönetimi Fuat Paşa'yı bölgeye göndererek dış güçlerin bölgedeki etkisini azaltmayı amaçlayarak, Avrupa kamuoyunun görüşünü değiştirmek istemiştir. Dış güçlerle işbirliği ve görüşme sürecinden sonra Lübnan'da yeni bir nizam uygulanmaya başlanmıştır. Osmanlı

²¹³ Abraham, s. 79. Ayrıca, Frederick Jones Bills de Lübnan için 'imperium in imperio' tanımını kullanmıştır. Bu tanım, bir hükümetin, iktidarın veya yönetimin içinde bir iktidar, hükümet veya yönetim şeklinde açıklanabilir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nin Lübnan üzerindeki kontrolü, bu nizamname ile büyük ölçüde bitmiştir. Frederick Jones Bliss, **The Religions of Modern Syria and Palestine: Lectures Delivered Before Lake Forest College on the Foundation of the Late William Bross**, C. Scribner's Sons, New York, 1912, ss. 98-100.

²¹⁴ Enver Z. Karal, Cilt: VI, s. 42.

²¹⁵ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri**, s. 52.

Devleti ve Fransa'nın etkisiyle bölgede idari ve hukuki alanda yapılan değişimler sonucunda Maruniler güç kazanmış ve bölgede etkin grup olarak yerini almışlardır.

Kendilerinin bölgede siyasi ve idari anlamda baskın olmasını amaçlayan Hıristiyan Maruniler, diğer gruplara karşı üstünlük mücadelesi vermişlerdir. 1850 ve 1860'lı yıllarda Fransa'nın etkisiyle güç kazanan Maruniler, sonraki süreçte Lübnan'daki gelişmelerde etkili olmuştur. Maruniler kendilerini Müslümanların yanı sıra diğer Hıristiyan gruplardan da farklı ve ayrıcalıklı görüyorlardı ve Fransa'nın korumacılığını üstlendiği bir grup olarak, Osmanlı yönetimindeki bölgede siyasi ve sosyal anlamda bu diğer gruplardan ayrılmayı öngörüyorlardı.

Tıpkı Dürzi ve Maruni gruplar arasında olduğu gibi Avrupalı güçler arasında da bir rekabet mevcuttu. Söz konusu rekabet onların Doğu Akdeniz'de nüfuz kazanma mücadelesine dönüşmüştür. Bu dönemde Fransa'nın Hıristiyan Marunilerin koruyuculuğunu üstlenmesi ve onları desteklemesi, bölgedeki dengeleri Marunilerin lehine değiştirmiştir. Osmanlı Devleti yönetimi millet sistemini uygulamaya çalışarak bu farklı dinler ve mezhepler arasında eşitliği sağlamaya çalışmış ancak 19. Yüzyılda gerçekleşen Tanzimat Dönemi reformları sonrasında çıkan çatışmalar, Avrupalı devletlerin de müdahil olmasıyla engellenememiştir. Avrupalı güçler tarafından, Fransa ile Marunilerin ittifakında da görüldüğü üzere, din bölgeye müdahale etmek için önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Lübnan'da anayasal çalışmalarda bu dış devletlerin etkilerinin görüldüğünü söyleyebiliriz. Zaten Avrupalı güçlerin bu yüzyıldaki stratejisi, mezhepsel farklılıkları kullanarak sömürge elde etmek olmuştur. Lübnan da toplumsal yapısıyla bu amaca ulaşmaya yönelik politikaların en açık bir biçimde görüldüğü bir bölge olmuştur.

Özetle, olayların çıkmasında Maruni ve Dürzi çatışmalarının ve bu grupların birbirleri üzerinde kontrol sağlama, dolayısıyla güç mücadelesi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, dış güçlerin de bölgedeki emelleri, Lübnan'daki gelişmelerde etkili olmuştur. Lübnan'da yaşanan her çatışmada, bu iki faktörün etkili olduğu görülmektedir. Olaylar ve aktörler ve ittifaklar dönemin dinamiklerine ve farklı grupların çıkarlarına göre değişse de, bu denklem hep aynı kalmıştır. Gruplar arasında çıkan çatışmalar, üstünlük ve güç mücadelesi sebebiyle yaşanmış; dış güçlerin etkisi ve bölgedeki gruplarla ittifak kurması suretiyle çatışmaların artmasına

ve iç savaşların çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bu dönemde ise, Fransa'nın etkin rolü ve Marunilere yönelik desteği, bölgede belirleyici olmuş ve bu grubun güçlenmesi sağlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'NIN SÖMÜRGEÇİLİK FAALİYETLERİNİN ORTA DOĞU-ARAP COĞRAFYASINA VE ÖZELLİKLE LÜBNAN'DAKİ ETKİLERİ

3.1. OSMANLI-FRANSA İLİŞKİLERİ VE FRANSA'NIN OSMANLI-ARAP COĞRAFYASINA YÖNELİK POLİTİKASININ TARİHİ SEYRİ

16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Osmanlı-Fransa ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Bu yüzyılda, Habsburg hanedanı hem Fransa'nın hem de Osmanlı Devleti'nin ortak düşmanıydı ve Habsburg'a karşı bu iki devlet işbirliği yapmıştı. Bu dönemden itibaren gelişen yakın ilişkiler, siyasi alanda olmasının yanı sıra kendisini ticari alanda da göstermiştir. Osmanlı Devleti, Fransa'ya kapitülasyonlar vermiş ve böylece ticari alanda ilişkilerin gelişmesi sağlanmıştır. Çünkü, Fransa'ya bu imtiyazların verilmesi, ticaretin gelişmesine, dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne de yaramıştır. Osmanlı Devleti bu dostluk ilişkilerine her zaman uygun şekilde davranmış ve bu yönde politikalar izlemiştir. Ancak Fransa, dönem dönem bu ilişkileri zedeleyecek girişimlerde ve faaliyetlerde bulunmuşsa da, iki devlet arasında çatışma yaşanmamıştır.²¹⁶

18. yüzyılda Rusya ve Avusturya karşısında sürekli yenilgiler alınması nedeniyle, Osmanlı Devleti yöneticileri reformların bir gereklilik olduğu düşüncesindeydiler. Bu reformlar da ancak bir dış devletin desteğiyle ve katkısıyla başarılı olabilirdi. Fransa, bu dönemde Avrupa'da önemli ve etkili bir güç idi ve Rusya ve Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne paralel bir siyaset izlemekteydi. Ayrıca, askeri alanda da oldukça ileri durumdaydı. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti yetkilileri Fransa'dan yararlanılması gerektiği kanaatine varmışlardır.

1789 yılında yaşanan Fransız İhtilali, etkisini 1792 yılından itibaren hissettirmeye başlamıştır.²¹⁷ Osmanlı Devleti bu gelişmelerde tarafsız bir politika izlemeyi amaçlamıştır. Fransa ile Avusturya arasında yaşanan savaşta Fransa galip gelmiştir. Avusturya'nın yenilmesi sonucunda Osmanlı Devleti yöneticileri memnuniyet duymuşlar ve bu dönemde Fransa'ya karşı güven duygusu gelişmiştir.

²¹⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara Cilt: V. 1983, ss. 21-22.

²¹⁷ Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Cilt: V, 1971, ss 2767-2768.

Osmanlı Devleti, Fransa'daki milliyetçilik, ulusçuluk gibi gelişmeleri kendi iç politikasındaki gelişmeleri etkilemeyeceği düşüncesiyle olumlu karşılamıştır. Bu dönemde Fransa'daki yeni rejimi tanıtmak ve Avusturya ve Rusya'ya karşı savaş açmak amacıyla yönetim tarafından Descorches, Verninac ve Aubert de Bayet 1792-1797 yılları arasında İstanbul'a gönderilmiştir.²¹⁸ Bu temsilcilerin gönderilme amaçları ise Fransa'daki devrim hükümetini Babıâli'ye tanıtmak ve Osmanlı Devleti ile müttefik olmak.²¹⁹ Bu amacı Descorches'in şu sözlerinde de görmekteyiz:

*“En mühim mesele, Türkleri derhal harbe girmeye kandırmaktır. Avusturya, Sardunya, Prusya, Hollanda, İngiltere ile harp halindeyiz. İspanya'ya karşı da yakında harbe gireceğiz.”*²²⁰

Ancak, bu girişimler etkili olmamış, Osmanlı Devleti, Fransa'daki yeni hükümeti diğer Avrupalı devletler tanımadığından dolayı tanımak istememiştir. Osmanlı Devleti yöneticileri, Fransa ile ilgili meselelerde tarafsızlığın çıkarlarına uygun olduğunu düşünerek bu yönde bir politika izlemeyi uygun görmüşlerdir. Avrupa'daki bazı ülkelerin Fransa'daki yeni hükümeti tanıma eğiliminde olması nedeniyle Babıâli Fransa tarafından görevlendirilen temsilcilere iyi davranarak, ilerideki olası işbirliğinin önünü açmışlardır.

Nitekim, 1794 yılında Prusya'nın Fransa'daki hükümeti tanınması üzerine Osmanlı Devleti Fransa Cumhuriyeti'ni tanımıştır. Fransa ile Osmanlı Devleti arasında antlaşma yapılması planlanmıştır. Osmanlı Devleti, diğer Avrupa devletlerini karşısına almak istememiştir. Dolayısıyla, Fransa ile Avrupa devletleri arasında savaş durumunun sona ermesinden itibaren geçerli olacak bir antlaşma yapılması teklif edilmiştir.²²¹ Bu amaca yönelik çalışmalar yapılmışsa da başarılı olamamıştır ve Napolyon Bonapart'ın etkisiyle Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik politikası değişikliğe uğramıştır.

Napolyon Bonapart Osmanlı Devleti ordusunu düzene sokmak amacıyla İstanbul'a gitmiştir. Rusya ve Avusturya arasındaki gelişen ilişkileri vurgulayarak, Osmanlı Devleti ordusunun güçlenmesi için Fransa'nın girişimlerde bulunması

²¹⁸ Karal, s. 22.

²¹⁹ Cezar, s. 2768.

²²⁰ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, s. 23.

²²¹ Karal, s. 24.

gerektiğini ve bunun Fransa'nın çıkarlarına uygun olduğunu ifade etmiştir. Napolyon'a göre Osmanlı Devleti'nin güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesi Fransa'nın çıkarları ile örtüşmekteydi. Ancak, Napolyon'un görüşleri Avusturya karşısında kazandığı zaferlerden sonra değişmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmak üzere olduğunu ve onu savunmanın anlamsız olduğunu söylemiştir.²²² Ona göre Fransa, Mısır'a bir sefer düzenleyerek burada hakimiyetini kurmalıydı. 1797 yılında İtalya ile savaşları bitiren Campo Formio antlaşması imzalandıktan sonra Paris'e dönerek Mısır konusunda kendisiyle hemfikir olan Dışişleri Bakanı Talleyran ile görüşerek uzlaşmaya varmıştır.²²³ İngiltere'yi sömürge mücadelesinde yenmek amacıyla Mısır seferini başlatma kararı almışlardır. Onların asıl amacı ise Akdeniz'de Fransa'nın etkisini artırarak sömürge mücadelesinde ön plana geçmesini sağlamaktı.

Fransız İhtilali'nden sonra Fransa, Avrupa'da savaşlara girmiş ve İngiltere'yi zayıflatmak amacıyla Hindistan ve Doğu Asya'ya giden yolları etkisi altına alarak bu bölgelerle İngiltere'nin iletişimini kesmeyi amaçlamıştır.²²⁴ Bu amaca yönelik olarak Mısır önemli bir yer teşkil etmiş ve Osmanlı Devleti'nin de çöküş sürecinde olması, bu emellerin hayata geçirilmesi adına Fransa'ya fırsat olmuştur.²²⁵

O dönemde Fransız General Napolyon da Mısır işgali fikirlerini destekleyerek 1798 yılında Mısır'a bir çıkarma yapmıştır. Napolyon, Mayıs 1798'de 38 bin kişilik bir ordu ile Mısır'a sefer düzenlemiştir. Haziran ayında Malta'yı ele geçirerek Temmuz'da nihayet İskenderiye'ye varmışlardır.²²⁶ Babıâli burada savunma açısından zayıf durumdaydı ve bölgede bulunan kölemenler Fransa'ya karşı koymaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır ve Fransa Mısır'a hakim olmuştur.

Napolyon, burada yayınladığı beyannamesinde padişahın dostu olduğunu ifade etmiş ve İslamiyet'i beğendiğini dile getirmiştir. Ayrıca, bölgede Fransa'nın ticari işlerine ve buradaki halka zarar veren kölemenleri cezalandırmak istediklerini

²²² Karal, s. 26.

²²³ Cezar, ss. 2770-2771.

²²⁴ Cezar, ss. 2777-2778.

²²⁵ Enver Ziya Karal, **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Yayınları, İstanbul, 1938, ss. 29-50.

²²⁶ Karal, s. 27.

belirtmiştir.²²⁷ Napolyon'un bu açıklamalarındaki amacın bölgedeki halkın desteğini almak ve Fransa'nın varlığını kabul ettirmek olduğu söylenebilir.

Napolyon, bu dönemde İngiltere'ye karşı denge kurabilmeyi ve Akdeniz'de hakimiyet elde edebilmeyi amaçlıyordu. Fransa, İngiltere'ye denizden bir çıkarma yapmıştı ancak başarılı olunamamıştı.²²⁸ Fransa, İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan ve Doğu Asya ile İngiltere'nin iletişimini kesmek suretiyle İngiltere'nin zayıflamasını amaçlamıştı. Fransa'nın kara ordusu güçlüydü ve Fransa, donanmalarının da güçlü olmaları sebebiyle İngiltere'ye üstünlük sağlayabileceği düşüncesindeydi. Mısır seferi bu amaçla yapılmıştır.

Nitekim, Napolyon, Avusturya ve İtalya'ya karşı kazandığı zaferlerden sonra Yunan adaları ve Arnavutluk'u alarak Osmanlı Devleti ile komşu olmuştur. Babıâli bu dönemde Fransa'nın izlediği politikalarından endişe duymaya başlamıştır. Mora valisinin merkeze gönderdiği raporda Bonapart'ın Yunanlılar arasında milliyetçiliği geliştirmek amacıyla propaganda yaptığını ifade etmiştir. Fransa'nın amacının Girit'e ve Mora'ya yerleşmek olduğunu söylemiştir. Bu dönemde Rusya, Osmanlı Devleti'nin yanındaymış gibi bir tutum içine girmiştir. Rusya'nın amacı İstanbul'da ve Boğazlar'da etkisini artırmaktı ancak bunu henüz başaramamıştı. Ayrıca, Fransa'nın Doğu Akdeniz'e yönelmesini kendisinin çıkarlarına karşı gören Rusya, Fransa'nın Akdeniz'deki varlığını akamete uğratmaya yönelik bir politika geliştirmeyi amaçlamıştır.

Bu dönemde Vidin'de başkaldıran Pazvantoğlu ve Hicaz'da Osmanlı Devleti aleyhine gelişmeye başlayan *Vehhâbilik*²²⁹ düşüncesi sebebiyle Osmanlı Devleti Fransa'ya etkili bir karşılık verememiştir. Fransa'ya karşı savaş açmak yerine Mısır'da bulunan Beylere haber gönderilerek Fransa'ya karşı koymaları yönünde telkinlerde bulunulmuştur. Ayrıca, Akdeniz'deki kıyı şehirlerine haber gönderilerek olası bir Fransa istilasına karşı hazırlıklı olmaları konusunda uyarılmışlardır.

Ağustos 1798'de ise İngiltere donanması, Akdeniz'de bulunan Fransız donanma birliklerini Ebuhir limanında yakalayarak bir saldırı gerçekleştirmiştir.²³⁰ Napolyon'un donanması burada büyük bir darbe almıştır. İngiltere'nin bu zaferi

²²⁷ Karal, s. 27.

²²⁸ Cezar, ss. 2775-2777.

²²⁹ Mehmet Ali Büyükkara, 'Vehhâbilik', **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 42, 2012, ss.611-615.

²³⁰ Cezar, ss. 2780-2787.

üzerine Babiâli Fransa'ya 1798 yılının Eylül ayında savaş açmıştır.²³¹ Ancak, Babiâli Fransa'yı tek başına yenemeyeceğinin farkındaydı ve bunun ancak Fransa'ya karşı diğer devletlerle ittifak kurmak suretiyle mümkün olabileceğini düşünmekteydi. Bu devletler Fransa'ya karşı olan İngiltere ve Rusya idi. Fransa'nın Mısır'a asker çıkarması Akdeniz'de Rusya'nın çıkarlarına karşıydı. Eylül 1798'de Rus donanması Akdeniz'e gönderilerek burada Mora ve Arnavutluk sahillerini Fransa'ya karşı savunması ve Yunan adalarını alması amaçlanmıştır. İngiltere'nin de gelişmelere müdahil olmasıyla birlikte bu dönemde Rus-Osmanlı ve Osmanlı İngiliz antlaşmaları imzalanmıştır.²³²

Napolyon Mısır seferinden sonra Suriye'ye yönelmiştir. Buraya sefer düzenleme amacı da Hindistan'ı fethederek Fransa'nın hakimiyetini mümkün kılmaktır. Ancak Napolyon, bu bölge ve kullanacağı yollar konusunda yeterli bilgiye sahip değildi. Ayrıca Hindistan'la ilgili de herhangi bir bilgisi yoktu. Napolyon Ebuhr'da mağlubiyet aldıktan sonra Fransa'dan destek alamayacağını farkında idi ve bu dönemde Osmanlı Devleti ile anlaşarak en azından Mısır'da kalmayı amaçlamıştır.

Ancak, Osmanlı Devleti diğer devletlerle yakın ilişkiler geliştirmişti ve Fransa'yı Mısır'dan atmaya yönelik çalışmalara çoktan başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin ordusunun ve donanmasının İngiltere'nin desteğiyle bölgeye geleceğini öğrenen Napolyon, Mısır'da yerleşmeyi amaçlamıştır. Bu ise ona göre ancak Suriye'ye hakim olmakla mümkün olabilirdi. Çünkü Suriye'ye sahip olduğunda Doğu Akdeniz'deki önemli limanlara da sahip olmuş olacaktı.²³³ Napolyon, Suriye ve Lübnan'da dini ve kültürel olarak etkisini artırmayı amaçlamıştır.

²³¹ Karal, s. 30.

²³² Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Rusya ve İngiltere ilişkileri gelişmiş ve Fransa'ya karşı antlaşmalar yapılmıştır. Bu antlaşmalar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Karal, ss. 31-37

²³³ Cezar, ss. 2793-2794.

Bonapart'ın Suriye'ye saldırması neticesinde telaşlanan Babiâli, Yusuf Paşa komutasında bir orduyu Mısır'a gönderme kararı almıştır. Ayrıca, Köse Mustafa Paşa komutasındaki bir başka ordu da Rodos'tan bölgeye intikal ederek Napolyon'un ordusunu arkadan kuşatacaktı. Ancak, Fransa'nın Akka'dan çekilmesi üzerine Yusuf Paşa'nın bu ordu ile temasa geçmesi zorlaşmıştır. Mustafa Paşa'nın ordusunun ise bu gelişme üzerine Napolyon'un ordusu ile karşı karşıya gelme ihtimali doğmuştur. Napolyon, Mısır'a döndüğü zaman Ebuhr'a gelmiş olan Mustafa Paşa'nın ordusuna saldırarak Temmuz 1799'da galibiyet kazanmıştır. Ancak, Ağustos 1799'da Avrupa'da Fransa'nın Avusturya'ya yenildiği haberini alınca Fransa'ya dönmüştür.

Napolyon'un yerine bıraktığı Kleber ise Mısır hakimiyeti konusunda ümitsizdi ve burayı boşaltmaya yönelik girişimlere başlamıştı. Ocak 1800'de Mısır'ı boşaltmaya yönelik şartname yürürlüğe konulmak istenmiştir ancak İngiltere bu şartnameyi Fransa'nın zaten güçsüz olduğu gerekçesiyle tanımak istememiştir. Bunun sonucunda ise Mısır bir kez daha Fransa tarafından işgal edilmiştir. Haziran 1800'de ise general Menou Fransa ordusunun komutanlığına getirilmiştir. Mart 1801'de İngiltere'nin İskenderiye'ye asker çıkarması üzerine İngiliz ve Fransız birlikleri arasında çatışmalar meydana gelmiş ve Fransız birlikleri bu çatışmalardan mağlup ayrılmıştır ve bunun üzerine Ağustos 1801'de imzalanan mütareke ile çekilmeyi kabul eden Fransa'nın Mısır'daki etkisi sona ermiştir.²⁴⁰

Fransa'nın Mısır seferi üzerine Avrupalı devletler arasında Akdeniz problemi ortaya çıkmıştır. Ancak, Fransa bu seferden istediği sonuçlara ulaşamamış ve Akdeniz'de etkisini artıramamıştır. Ayrıca, İngiltere'ye karşı Doğu'ya giden sömürge yollarında da avantaj sağlayamamıştır. Fransa'nın Mısır'dan çekilmesiyle beraber Osmanlı Devleti ile Rusya ve İngiltere ilişkileri de etkilenmiştir. İngiltere, Mısır'da kalıcı olmayı amaçlamış, fakat Babiâli de bundan rahatsız olmuştur. Bu arada Rusya ise Rumlar üzerinde etkisini artırmayı amaçlamış ve milliyetçilik propagandaları yapmaya başlamıştır. Fransa tehlikesinin bitmesiyle beraber, bu iki devlet Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmak yerine kendi çıkarlarına yönelik politika izlemişlerdir.

Mısır seferinden sonra Napolyon, Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler geliştirmeye yönelik bir politika izlemiştir. III. Selim'e saygı duyan ve onun ıslahatçı

²⁴⁰ Karal, ss. 41-42.

politikalarını destekleyen Bonapart, ayrıca bu dönemde diğer devletlerle olan mücadelelerinde Osmanlı Devleti'ni yanına çekmeye çalışmıştır. III. Selim de Napolyon'un bu politikalarına karşılık vermiştir ve iyi ilişkiler geliştirmeyi amaçlamıştır. Zaten Mısır seferinden sonra Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı tehlikesi de bitmiş durumdaydı. Onun, Rusya ve İngiltere'ye karşı politikasında Fransa önemli bir devlet idi.²⁴¹

1803 yılında Amiyen Antlaşması imzalanarak Avrupa'da kısa süreli bir barış ortamı tesis edildiyse de İngiltere'nin Malta adası işgalini sürdürmeye devam etmesi üzerine Fransa ile İngiltere arasında savaş çıkmıştır.²⁴² 1804 yılının sonlarında Napolyon, konsüllüğü kaldırarak kendisini Fransız imparatoru olarak ilan etmiş ve imparatorluk rejimini kurmuştur. İngiltere'nin girişimiyle Fransa'ya karşı Rusya, Avusturya, İngiltere, İsveç ve Napoli'den oluşan bir ittifak oluşturulmuştur. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin Fransa'da kurulan yeni imparatorluğu tanımaması için baskı uygulamışlardır.

Rusya ve İngiltere'nin tehditleri üzerine orta yolu bulmaya çalışan Babîâli, bu meselenin bir Avrupa meselesi olduğunu ifade etmiştir. Fransız elçisi ise bu tutumu protesto ederek İstanbul'u terk etmiştir. Bu durum İngiltere ve Rusya tarafından bir zafer olarak görülmüştür ve 1799 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan savunma antlaşması yenilenmiştir. Ancak, Fransa Avrupa'da gerçekleşen savaşlarda zaferler kazanıyordu. 1805 yılında Austerliç'te Fransa'ya karşı Avusturya ve Rusya orduları büyük bir hezimet almıştır.²⁴³ Bu gelişmeler neticesinde, Osmanlı Devleti Fransa'daki imparatorluk rejimini tanımıştır.

Bu dönemde Ahmed Muhib Efendi'nin Fransa'ya gönderilmesiyle ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Rusya ile İngiltere ise bu duruma kaygıyla yaklaşmış; olası bir Fransa-Osmanlı Devleti ittifakını bozmaya yönelik bir politika izlemek istemişlerdir. Ayrıca, Sebastiyani adında bir temsilci Napolyon tarafından İstanbul'a yollanmış ve III. Selim tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.²⁴⁴

Bu dönemde gelişen Osmanlı Devleti ve Fransa ilişkilerinin bir sebebi de olası bir Rusya tehlikesidir. İstanbul'da Rusya'nın tehdidinden korkan Osmanlı

²⁴¹ Karal, s. 47; Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II: 19. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa**, çev. Server Tanilli, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 528-532.

²⁴² Cezar, s. 2795.

²⁴³ Karal, s. 49.

²⁴⁴ Cezar, ss. 2807-2808.

Devleti yöneticileri, burayı tek başlarına savunamayacaklarının farkındaydılar. Bu düşüncelere ek olarak yukarıda belirttiğimiz üzere Fransa, Avrupa'daki savaşlarda Rusya ve Avusturya'ya karşı galibiyetler alıyordu. Sebastiyani, İstanbul'a ziyareti sırasında boğazların Rusya'ya karşı kapatılmasını sağlamıştır. Rusya ise bu uygulamaya karşı olarak Osmanlı Devleti'ne ultimatom göndererek protesto etmiştir. İngiltere de buna destek vermiştir ve Osmanlı Devleti'ni Fransa ile işbirliği konusunda uyarmıştır.

Bu dönemde, bir taraftan Fransa'nın olası genişlemeci politikaları, diğer taraftan Rusya'nın Karadeniz'den, İngiltere'nin ise Çanakkale'den saldırı yapma ihtimalleri arasında kalan Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere'den gelebilecek tehdidi daha hayati görmüş ve boğazları Rus gemilerine tekrar açmıştır. Rusya ve İngiltere'nin bu diplomatik zaferi yine de ilişkilere sukûnet ve istikrar getirmemiştir. Rus Çarı gönderdiği ultimatomun kabul edilmeyeceği düşüncesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı saldırı girişimlerine çoktan başlamıştı ve Rusya 1806 yılının sonlarına doğru Osmanlı Devleti topraklarına girmiş ve Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiştir.

III. Selim, Rusya'nın Eflak ve Boğdan işgali karşısında şaşkınlığa uğramıştır. İngiltere de bu işgali onaylamamış ve memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Ancak, İngiltere Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkilerini sınırlandırmasını isteyerek; Çanakkale ve boğazların kendisine bırakılmasını ve Rusya'nın Eflak ve Boğdan'daki işgalinin kabul edilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti bu isteklere olumlu karşılık vermemiştir. Bunun üzerine İngiltere'nin büyükelçisi İstanbul'u terk etmiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti'nde İngiltere'nin boğazlara olası bir saldırısının mümkün olabileceği görüşleri hakim olmuştur.²⁴⁵ Bu dönemde Fransa ile iyi ilişkiler geliştirilerek ittifak kurulmuştur. Fransız subaylar boğazlarla ilgili konularda görevlendirilmiş ve olası bir İngiltere saldırısına karşı birtakım tedbirler alınmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.²⁴⁶ Ancak, görevlendirilen yetkililer tarafından planlanan tedbirler alınmamıştır zira onlara göre İngiltere'nin boğazlara yönelik herhangi bir saldırısı ihtimal dahilinde değildi.

Bu düşünce İngiltere'nin yararına olmuştur ve boşluktan faydalanarak 1807 yılının Şubat ayında İstanbul önüne kadar gelmiştir. Boğazı geçerek İstanbul'a

²⁴⁵ Cezar, ss. 2798-2799.

²⁴⁶ Karal, s. 52.

yaklaşan İngiltere donanması sarayda endişe ve telaş yaratmıştır.²⁴⁷ Osmanlı Devleti yetkilileri, İngiltere'nin önceden talep ettiği isteklerin kabul edilmesi kararına varmışlardır. Bu durum Fransa'nın büyükelçisi Sebastiyani'ye de bildirilmiştir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz üzere, İngiltere'nin isteklerinden birisi de Fransa ile ilişkilerin kesilmesi idi. Sebastiyani duruma şaşırmış ve Osmanlı Devleti yetkililerine, İngiltere'ye karşı duydukları korkunun yersiz olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ona göre kara ordusu ile desteklenmeyen bir saldırı İstanbul'a zarar veremezdi. Halkın korkusu yerini İngiltere'ye karşı koyma azmine bırakmış ve halk İngiltere'ye karşı silahlanma çalışmalarına başlamıştır.

Babıâli ise İngiltere'nin isteklerini kabul etme yönünde politika izleme kararı almışken bu gelişmeler üzerine kararından vazgeçmiştir. İngiltere ise bu gelişmeler üzerine kaygı duymuş ve Osmanlı Devleti'ne isteklerinin kabul edilmesi amacıyla bir ultimatom vermiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin belirsiz tavrı üzerine İngiltere'nin önünde iki seçenek kalmıştır; birincisi İstanbul'a saldırmak, ikincisi ise bu saldırıyı gerçekleştirmekten vazgeçmektir. İngiltere, İstanbul savunmaya hazır bir duruma geldiğinden ve İstanbul'a saldırıdan netice alınamayacağı bilinciyle ikinci seçeneği tercih etmiştir. Bu başarısızlık üzerine İngiltere, 1807 yılının Mart ayında Mısır'a bir çıkarma yapmıştır.²⁴⁸

Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere'ye karşı Fransa ile iyi ilişkiler geliştirmiştir.²⁴⁹ Osmanlı Devleti bu dönemde Eflak ve Boğdan'daki Rus işgalinin sonlandırılmasını ve Kırım'ı Rusya'dan geri almayı amaçlamıştır. İngiltere de Mısır'a çıkarma yapmıştı ve Osmanlı Devleti İngiltere'nin bu bölgedeki etkisini azaltmayı amaçlamıştır. Fransa, Fridland'da 1807 yılının Haziran ayında yapılan savaşta Rusya'ya karşı mağlubiyet kazanmıştır. Rusya bu yenilgi üzerine Fransa ile anlaşmak istemiş ve Tilsit Antlaşması bu iki devlet arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma sonrasında Fransa'nın çıkarlarına yönelik politika izleyen Napolyon, Osmanlı Devleti'ni Eflak ve Buğdan'da Rusya'nın işgalini kabul etmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Ayrıca, Rusya da Yunan adalarıyla, Dalmaçya ve Cattaro'daki Fransa'nın hakimiyetini kabul edecekti. Napolyon, Avrupa'daki amaçlarına yönelik Rusya'nın desteğini almayı amaçlamıştır ve buna yönelik Osmanlı Devleti'nin

²⁴⁷ Cezar, s. 2808.

²⁴⁸ Karal, s. 54.

²⁴⁹ Cezar, ss. 2805-2806.

dostluğunu kaybetmeyi göze almıştır. Esasen, Fransa'nın politikaları zaten her zaman Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki gelişmelerde ve bölgede diğer devletlere karşı koz olarak kullanmak olmuştur.²⁵⁰

Bu dönemde Fransa, İspanya ile de savaşa girmişti ve bu savaşta Rusya'nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla, Napolyon, Erfurt'ta Rus çarı ile görüşerek Rusya'nın isteklerini değerlendirdi. Osmanlı Devleti yöneticileri, Fransa'nın bu tutumundan rahatsız olarak, Fransa ile işbirliği yapmanın çıkarlarına aykırı olduğu kanaatine varmışlardır. 1809 yılında Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında anlaşma yapılmış ve Rusya ile savaşın devamına karar verilmiştir. Böylece 1809 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş başlamış ve 1812 yılına kadar sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin ordusu bu savaşta savunma durumuna geçmiştir ve 1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması ile Rus orduları Basarabya'yı almıştır.²⁵¹ Eflak ve Buğdan ise, Osmanlı Devleti'ne geri verilmiştir.

Genel olarak Fransa, 19. yüzyılda Akdeniz'de sömürgelerini koruyarak egemenlik alanını genişletmeyi amaçlamıştır. Ancak Fransa birçok bölgede İngiltere'ye karşı mağlubiyet almıştır. 19. yüzyıla girerken önce Malta ve Mısır'ı kaybetmiş ve Mora Yarımadası'ndaki varlığı sona vermiştir. Bu dönemde yalnızca Cezayir ile Tunus'ta varlık gösterebilmiştir ve teknoloji açısından da İngiltere gibi öncü rol oynayamamıştır. Ticari açıdansa son derece güçlü bir devlet olan Fransa oldukça yüksek bir endüstri üretimine sahipti ve dünya ticaretinde önemli bir paya sahipti. Fransa karada oldukça güçlüydü ve denizlerde de güçlü olmak istiyordu. Ancak, İngiltere'ye karşı önemli bir başarı elde edememiş ve denizlerde istediği ölçüde etkili olamamıştır.

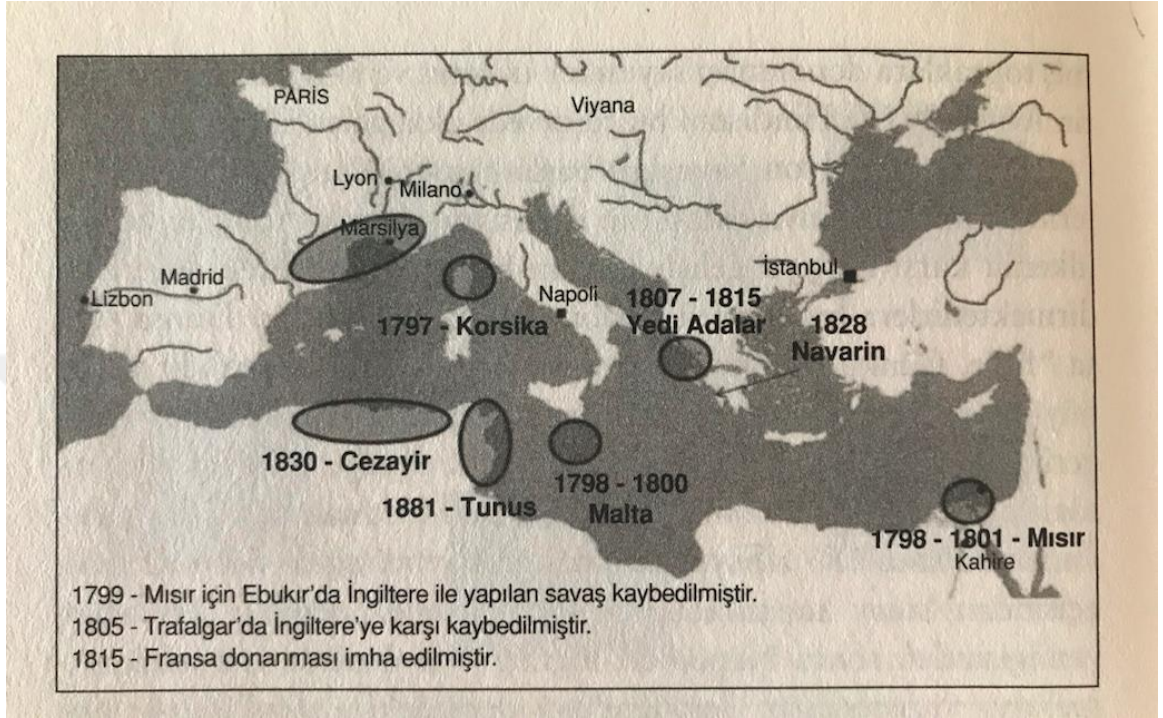
İngiltere'nin denizlerdeki gücünü tarihçiler, İngiltere'yi balınaya, Fransa'yı ise file benzeterek açıklamaktadır.²⁵² Fransa ordusu o dönemde çok güçlüdür ve başarılıdır. Ancak hedeflenen başarıya denizlerde ulaşamamıştır. Bunun önemli sebeplerinden ikisi Yedi Yıl Savaşları ve Fransız İhtilali sürecinde önemli derecede donanmasını kaybetmiş olmasıdır. Fransa bu dönemde Cezayir işgaline önem vermiş ve burada kalıcı olmayı amaçlamıştır. Çünkü buranın işgali demek Fransa'nın Kuzey

²⁵⁰ Mantran, ss. 543-548.

²⁵¹ Karal, s. 100.

²⁵² Fatih Erbaş, **Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi: 19. Yüzyılda Donanmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 125.

Afrika'daki sömürge faaliyetlerinin başlaması anlamına gelmiştir.²⁵³ Fransa daha sonra ise 1881 yılında Tunus'a girerek burayı işgal etmiştir. Tunus Akdeniz'i kontrol etme anlamında önemli bir bölgedir.

Harita 5: Fransa'nın 19. yüzyılda Akdeniz'deki durumunu gösteren harita.²⁵⁴

3.2. MİLLİYETÇİLİK FİKİRLERİ BAĞLAMINDA FRANSA'NIN FAALİYETLERİ VE BUNLARIN OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMALARI

Bilindiği gibi Fransız İhtilali sonrasında milliyetçilik fikirleri gelişmiş ve bu durum hakimiyetinde gayrimüslim tebanın ve değişik etnik grupların bulunduğu Osmanlı Devleti'ni önemli ölçüde etkilemiştir.²⁵⁵ Çünkü milliyetçilik fikirleri, batılı devletler tarafından siyasi ve dini amaçlarla propaganda malzemesi olarak kullanılıp özellikle Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyanlar arasında yayılmaya çalışılmıştır.

Nitekim mesela Napolyon da milliyetçilik fikrini siyasi amaçlarına ulaşabilmek amacıyla kullanmış ve böylece Hıristiyan tebaa üzerinde etkisini artırmayı amaçlamıştır. Kaynaklardaki bilgilerden onun Mısır'ı işgal etmeyi

²⁵³ Erbaş, s. 125.

²⁵⁴ Erbaş, s. 126.

²⁵⁵ Cezar, s. 2858.

amaçladığı yıllarda Akdeniz’de etkisini artırabilmek amacıyla milliyetçiliği yaymaya yönelik faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁶

Bu bağlamda yine Fransa, Campo Formio Antlaşması sonucunda Venedik’i yıkıp Dalmaçya, Bosna ve Mora’da Osmanlı Devleti ile sınırdaş olmuştur. Buralarda milliyetçilik fikirlerini yaymaya yönelik propagandalara süratle başlamıştır.²⁵⁷ Örneğin, İyoniyen adalarındaki Rumları Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmış ve burada bağımsızlık düşüncesinin yayılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Sınırlardaki komutanlarına emirler göndermiş ve bu bölgelerde bulunan halkları Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmak suretiyle Akdeniz’in bir Fransız gölü olması amacına ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca, bu bölgelere Osmanlı Devleti aleyhinde kullanılmak üzere askeri malzeme dahi göndermiştir.²⁵⁸

Ayrıca Mısır’a çıkarma yaptığı sırada Osmanlı Devleti’yle mücadele eden Fransa, burada Mısır milliyetçiliğini geliştirmeye de çalışmıştır. Bu çerçevede ‘Mısır Mısırlılarıdır’ fikrini yaymaya başlayarak Mısırlı olmayan devlet memurlarının yerine Mısırlıların atanmasını sağlamıştır.²⁵⁹ Napolyon’un bu faaliyetlerinde başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü Fransa Mısır’ı boşalttıktan sonra bile Kölemen beyler üzerinde bu faaliyetler etki bırakmış ve onlar ‘Mısır Mısırlılarıdır’ fikrine bağlı kalmışlardır. Bu çalışmalar ve propaganda faaliyetleri sonucunda, bölgede bulunan halklar milliyetçilik fikirlerinden daha hızlı bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıca şunun da belirtilmesi gerekir ki Osmanlı Devleti merkezi yönetiminin bu bölgelerde etkisinin azalması ve savaşlarda aldığı yenilginin de bu gelişmelerin yaşanmasında önemli etkisi vardır.

3.3. MEHMET ALİ PAŞA’NIN MİSİR İSYANI VE FRANSA’NIN ETKİLERİ

1830’lu yıllara girerken, 1828 yılında imzalanan Edirne Antlaşması²⁶⁰ neticesinde Yunanistan Krallığı kurulmuş ve Fransa Cezayir’i işgal etmişti. Bütün bu gelişmelere ek olarak, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa da burada isyanlar başlatmıştır.²⁶¹ İsyanın etkisinin artması sonucunda dış güçlerin de karışmasıyla

²⁵⁶ Karal, s. 101.

²⁵⁷ Cezar, s. 2858.

²⁵⁸ Cezar, s. 2858.

²⁵⁹ Karal, s. 101.

²⁶⁰ Shaw & Shaw, ss. 31-32.

²⁶¹ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1982, ss. 125-127.

olaylar daha da büyümüştür. Londra’da Mısır ile ilgili bir konferans düzenlenerek Mısır’daki yönetim muhtarlık olarak düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti yönetimi ise buradaki kölemenleri merkezi otoritenin gücünün tesis edilmesi yönünde önemli bir engel olarak görmüş ve onları ortadan kaldırmaya yönelik bir politika izlemiştir. Mısır’daki kölemen beyleri ise güçlerini kaybetmemek adına Fransa’dan yardım istemişlerdir. 1804 yılında Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti’nin bölgedeki otoritesini tesis edebileceği düşüncesiyle Mısır’a vali olarak atanmıştır.²⁶² Mehmet Ali Paşa burada güçlü bir idare kurmak istemiştir ancak İngiltere ve Kölemen beyleri güçlü bir idarenin kurulmasından yana olmamışlardır.²⁶³

Daha sonraki süreçte ise Mehmet Ali Paşa ve merkezi yönetim arasında anlaşmazlıklar yaşanmaya başlanmıştır. 1831 yılının sonlarında oğlu İbrahim Paşa’yı Akka’ya göndererek Yafa, Gazze ve Hayfa’nın Mısır’ın kontrolüne geçmesini sağlamıştır. Ayrıca Akka da bir süre kuşatılmış ve alınmıştır. Şam’da ihtilal çıkarılmış ve buradaki vali öldürülmüştür.²⁶⁴ Bunun üzerine, Suriye’de Mehmet Ali Paşa iktidarı tanınmıştır. Bütün bu gelişmeler merkezi yönetimin bilgisi dışında gelişmiş ve bu nedenle merkezi yönetim bir fetva yayınlatarak Mehmet Ali Paşa’yı asi olarak ilan etmiştir.²⁶⁵ Mehmet Ali Paşa’nın Mısır ve Suriye’de bağımsız ya da yarı bağımsız bir idare kurmayı amaçladığı söylenebilir.²⁶⁶

Mehmet Ali Paşa’nın ordusu Akka’da zafer kazandıktan sonra Şam’a girmiştir. Bu zaferler üzerine Osmanlı Devleti yönetimiyle görüşerek Suriye’yi kendisine vermelerini istemiştir. Osmanlı Devleti’nin bu teklifi reddetmesi üzerine çatışmalar devam etmiştir.²⁶⁷ II. Mahmut bu dönemde Mehmet Ali Paşa’ya karşı Rusya ile işbirliği yapmayı tercih etmiştir. Böylece, Mısır problemi uluslararası nitelikte bir sorun haline gelmiş ve bu meselede yabancı devletler kendi çıkarlarını temel alarak çözüm önerileri geliştirmiştir.²⁶⁸

²⁶² Mantran, ss. 541-543.

²⁶³ Cezar, ss. 2701-2703.

²⁶⁴ Karal, s. 129.

²⁶⁵ Cezar, ss. 2928-2929.

²⁶⁶ Karal, s. 130.

²⁶⁷ Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 64.

²⁶⁸ Cezar, s. 2931.

Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesiyle gerileyen Osmanlı-Fransız ilişkileri, Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'ya destek vermesiyle birlikte daha kötü bir hal almıştır. Onlara göre Mısır, Fransa'ya zaten yakın bir bölgeydi ve Napolyon'un 1798 yılındaki Mısır çıkarmasından beri bir bağ kurulmuştu. Ayrıca, Mehmet Ali Paşa, Fransa için İngiltere'ye karşı önemli bir müttefik idi. Dolayısıyla, doğrudan Osmanlı Devleti'nde kalacağına Mehmet Ali Paşa'nın yönetiminde olacak bir Mısır, Fransa'nın çıkarlarıyla örtüşmüştür. Ancak, Prusya, Avusturya ve Rusya, Mehmet Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemişlerdir. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasına destek vermiştir. Çünkü, Osmanlı Devleti, Rusya'nın Akdeniz'e inerek İngiltere'nin sömürge yollarına tehdit oluşturma olasılığını engelliyordu.²⁶⁹

Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi talep etmesi Avrupalı devletler nezdinde olumlu karşılanmamıştır. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın özellikle Hünkâr İskeleyi Antlaşması²⁷⁰ ile etkisini artıracaklarını düşünmüştür. Dolayısıyla, Mısır meselesini büyük devletlerin müdahil olduğu bir mesele haline getirmeyi amaçlamışlardır. 1839 yılında Metternich'in yazdığı nota Babîali'ye Avusturya, Fransa, İngiltere, Rusya ve Prusya tarafından iletilmiştir. Notaya göre Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali Paşa tarafından yapılan tekliflere beş büyük devletin katılımı olmadıkça bir cevap verilmemesi isteniyordu. Osmanlı Devleti, bu kararı memnuniyetle karşılamış ve Mehmet Ali Paşa ile herhangi bir görüşme yapılmayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla, Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı ilk savaşta Osmanlı Devleti Rusya'nın himayesini kabul ederken, ikinci savaşta ise bu beş Avrupa devletinin ortak himayesini kabul etmiş oluyordu.²⁷¹

Osmanlı Devleti bu dönemde Suriye'nin kendisine bırakılmasını talep etmiştir. Fransa ve Rusya ise bu talebe karşı çıkarak bölgede Mehmet Ali Paşa'nın kalmasını istemiştir. Fransa sonradan İngiltere ve Avusturya'ya katılarak Suriye'nin Osmanlı Devleti'ne bırakılması konusunda karar alınmasını sağlamıştır. İngiltere'nin

²⁶⁹ Karal, ss. 133-134.

²⁷⁰ 1833 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya tarafından İstanbul'un Hünkâr İskeleyi semtinde imzalanan bir karşılıklı yardımlaşma ve saldırmazlık antlaşmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karal, s. 137., Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar**, İmge Yayınevi, Ankara, 1989.

²⁷¹ Karal, s. 197.

girişimiyle Mehmet Ali Paşa'ya Suriye'yi terk etmesi konusunda bir ultimatom gönderilmesi istenmiştir ancak Fransa buna destek vermemiştir.

İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston Fransa'nın yokluğunda bir antlaşma yapılmasını planladı ve 1840 yılının Temmuz ayında İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından Londra'da dördü bir antlaşma imzalandı.²⁷² Dördü antlaşmanın temel amacı Mehmet Ali Paşa'yı uzlaşmaya zorlamak ve Osmanlı Devleti'ni korumaktır. Mehmet Ali Paşa alınan karara uymak istememiştir ve hakimiyeti altında olan hiçbir toprağı terk etmeyeceğini bildirmiştir. Osmanlı, İngiltere ve Avusturya'nın gemilerinden oluşan bir filo Beyrut'un önlerine gelerek Mısır gemilerini yakmıştır ve bir ay içinde Sayda, Sur ve Beyrut gibi şehirleri almıştır. Daha sonra ise Akka da alınmıştır.

Mehmet Ali Paşa, Fransa'ya olan güveni konusunda yanıldığını anlamıştır ve İskenderiye'ye bir filo ile gelen İngiliz Amiral Nopier'in sunmuş olduğu anlaşmayı kabul ederek Suriye'yi istemekten vazgeçmiştir. Osmanlı Devleti, Mısır'ın Mehmet Ali Paşa'da kalmasından dolayı memnun olmamıştır. Osmanlı Devleti savaşa devam edilmesini ve Mısır'a yeni bir vali atanmasını istemiştir. İngiltere'nin desteği ile Nopier ile Mehmet Ali Paşa arasında imzalanan antlaşma uygulanmaya başlamıştır.

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır, Suriye ve Lübnan gibi bölgelerde kontrolü ele geçirmesi aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü de göstermiş oldu. II. Mahmud bu dönemde Mehmet Ali Paşa'nın Lübnan ve Suriye'yi terk etmesini olumlu karşılamış ancak bölgede yabancı güçlerin etkisini artırabileceğine dikkat çekmiştir. II. Mahmud; "*Suriye ve Lübnan'ı Mehmed Ali'nin elinden kurtardık, ancak şimdi Avrupa bu vilayetlerin tümünün iç işlerine müdahale etmek istiyor, bu fenalıkları getirecektir*" diyerek bu hususa dikkat çekmiştir.²⁷³

1830 yılından başlayarak 1840 yılına kadar süren Mısır olayları, ilk zamanlarda iç mesele olarak Babiâli tarafından algılandıysa da aslında Avrupalı devletlerin müdahil olmasıyla uluslararası bir durum haline getirilmiştir. Mehmet Ali Paşa, Suriye ve Lübnan'daki amaçlarını gerçekleştirememiş fakat Mısır'daki varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde İngiltere bölgedeki gelişmelere müdahale ederek Hindistan ve Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlayabilmiştir. Fransa'nın bu dönemdeki amacı ise 1798 yılında Mısır seferiyle başlayan nüfuzunu Mehmet Ali

²⁷² Karal, s. 198.

²⁷³ Uygun, s. 36.

Paşa'yı destekleyerek artırmaktır. Bu politikasını yürütürken Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış ve onun toprak bütünlüğünü savunmuştur. Osmanlı Devleti'nin ise bir paşanın isyanını bastıramayacak kadar güçsüz olduğu anlaşılmış ve bu dönemden sonra yabancı devletlerin yardımına ihtiyaç duymuştur.²⁷⁴

Beş büyük devletin Mısır meselesine müdahalede bulunmalarının bir diğer sebebi ise İstanbul ve Boğazların durumudur. Mısır meselesi dörtlü antlaşma ile çözüldüyse de Boğazlar problemi hala devam etmekteydi. Bu noktada Fransa'nın boğazlar üzerindeki amaçlarından bahsetmekte yarar vardır. Fransa, sömürge politikasıyla birlikte eskiden beri Osmanlı Devleti'yle geliştirdiği müspet ticari ve siyasi ilişkiler hasebiyle de boğazlar ile ilgilenmeye eskiden beri başlamıştır. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Fransa arasında sağlanan dostluk neticesinde Fransa'nın kazanmış olduğu kapitülasyonlar Fransa'ya birçok ayrıcalık vermişti. 18. yüzyılda Amerika'daki sömürgelerde İngiltere hakimiyet kurunca Atlas Denizi'nde kaybettiğini Akdeniz'de kazanmak isteyen Fransa, Akdeniz'i bir Fransız gölü haline getirmeyi amaçlamıştır. Taleyran'ın hatıratında yazdığı şu sözlerle de Fransa'nın bu amacı anlaşılmaktadır.

*“Akdeniz tamamen bir Fransız gölü olmalıdır. Ticaretini biz yapmalıyız. Bizim projelerimizi kendilerine mal edinmek isteyenleri Akdeniz'den uzaklaştırmalıyız.”*²⁷⁵

1798 yılında imzalanan Kampo Antlaşması'ndan sonra Venedik Cumhuriyeti'nin bir kısım toprağını alan ve Yedi Yunan adalarına yerleşen Fransa ayrıca Mısır'a da Akdeniz'i bir Fransız gölü yapma hedefi doğrultusunda sefer düzenlemiştir. Ancak, Fransa bu amacına ulaşmada Rusya ve İngiltere ile karşı karşıya gelmiştir. Bu bağlamda, Napolyon, Akdeniz'e, İstanbul'a ve özellikle Doğu Akdeniz'e çok önem vermiştir. Lübnan da önemli limanları hasebiyle bu noktada etkili bir bölge olarak Fransa'nın etkisini artırmaya çalıştığı bir bölge olmuştur.

Boğazlar meselesi bu dönemde 1841 yılında imzalanan antlaşma ile neticelendirilmiştir. Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve İngiltere'nin katılımıyla imzalanan antlaşma dört madde içermektedir. Rusya'nın zaferi gibi algılanan bu antlaşmaya göre Rusya Hünkar İskelesi Antlaşması'nda sağlamış olduğu boğazların

²⁷⁴ Karal, s. 203.

²⁷⁵ Karal, s. 206

kapalılık prensibini sürdürmüş oldu. Rusya'nın amacı Karadeniz'deki güvenliğinden emin olmaktı. Ancak, Rusya bu antlaşma ile Boğazlar'daki ve Doğu Akdeniz'deki haklarından vazgeçmiş oldu. Diğer büyük devletlerin en büyük korkusu Rusya'nın genişleyici emelleri olduğundan ve bu antlaşmaya göre Rusya'ya bir sınır getirildiğinden söz konusu antlaşma onların da çıkarına olmuştur.²⁷⁶ Ancak antlaşma çok uzun süreli uygulanamamış ve 1853 yılında Rusya'nın girişimlerine karşı İngiltere ve Fransa gemilerinin boğazlardan geçmesi üzerine son bulmuştur.²⁷⁷

Mehmet Ali Paşa ve Boğazlar sorunu çözümlenmişse de Tanzimat Dönemi politikalarına karşı gelişen tepki ve aynı zamanda milliyetçilik fikirlerinin yayılması sonucunda Lübnan'da çatışmalar çıkmıştır. İngiltere ve Fransa'nın olaylara müdahale etmesi ise sorunların daha derinleşmesine neden olmuştur. Bölgede bulunan Dürzi ve Maruniler Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yerli Şihabi ailesi tarafından yönetiliyordu. Mehmet Ali Paşa'nın bölgeye geldiği dönemde bu unsurlar bazen ona destek verirken bazen de Osmanlı Devleti'nden yana olmuşlardır. Mısır savaşının sonlarına doğru ise Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kaybetmekte olduğunu gören bu unsurlar Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlardır.

Emir Beşir İngiltere ile yakınlık geliştirdiğinde Osmanlı Devleti yönetimi onun iki oğlundan biri olan Emîr Kasım'ı emir olarak atamıştır. Emîr Kasım etkisiz birisiydi ve Osmanlı Devleti bu fırsattan faydalanarak Tanzimat Dönemi merkezîyetçi uygulamalarını Lübnan'da uygulamayı amaçlamıştır.²⁷⁸ Bir divan kurularak başına Emîr Kasım getirilmiş ve Tanzimat Dönemi reformlarının geliştirilmesi sağlanmıştır. Lübnan'da yaşayan halk bu divandan memnun kalmamış ve isyan çıkarmıştır. Osmanlı Devleti yönetimi ise Ömer Paşa'yı emir olarak atamış ve Lübnanlıların muhtariyeti sona ermiştir. Ancak isyan yatışmamış ve isyancılar yabancı devletlere başvurarak Lübnan sorununun uluslararası bir nitelik kazanmasını sağlamışlardır.²⁷⁹

Lübnan isyanı ile en çok ilgilenen devlet Fransa olmuştur. Fransa zaten haclı seferinden beri Suriye ve Lübnan'da bulunan Hıristiyanlarla yakın ilişkiler geliştirmiş ve kendisini onların hamisi saymıştır. Ayrıca, Mısır meselesinin

²⁷⁶ Karal, s. 209.

²⁷⁷ Karal, s. 209.

²⁷⁸ Karal, s. 210.

²⁷⁹ Karal, s. 211.

Londra'da istediği gibi çözülmemesi hasebiyle Lübnan'da çıkan sorunu bir fırsat olarak görmüştür. Böylece, Maruniler üzerinde etkisini artırmaya dönük bir politika izlemiş ve Lübnan'da etkisini artırmayı amaçlamıştır.²⁸⁰ İngiltere ise Mehmet Ali Paşa isyanından itibaren bölgeye ilgisini artırmış ve burayı Hindistan'a giden sömürge yollarında kilit bir bölge olarak görmüştür. Bu bölgede dinin etkili olmasının farkında olarak etkisini bu yönde artırmayı amaçlamış ve protestanlık propagandası yapmıştır. 1842 yılında Kudüs'te bir Protestan Kilisesi kurulmuştur.²⁸¹ Böylece Protestan misyonerler Lübnan'da yayılarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu propagandalar neticesinde Dürzileri etkileyen İngiltere'nin de bölgede etkisi sınırlı da olsa artmıştır.

Ömer Paşa'nın Emir olmasına Fransa karşı çıkmış ve Şihabi ailesi yönetiminin devam etmesi yönünde bir tavır almıştı. Önceki bölümlerde ayrıntılarıyla ele aldığımız gibi Lübnan'da Ömer Paşa'nın görevi sonlandırılarak Çifte Kaymakamlık Sistemi uygulanmaya başlandı. Ancak bu yeni idari sistemin uygulanmasına rağmen yatışma sağlanamamış ve Lübnan'da iç çatışmalar devam etmiştir. Fransa ise görünürde dini menfaatlerini korumak amacıyla Lübnan'daki gelişmelere müdahil olmuş ve bölgedeki siyasi, kültürel ve dini amaçlarını uygulamayı amaçlamıştır.

Ayrıca 1856 yılında imzalanan Islahat Fermanı'nda da Fransa'nın etkisinin olduğu söylenebilir. Fransa bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaaya verilen hakların genişletilmesini talep etmiştir. 1855 yılında Viyana'da Fransa, İngiltere ve Avusturya tarafından yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyan halkın hak ve imtiyazlarını açıklamasını isteyen bir madde eklenmiştir.²⁸² Fransa'ya göre Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında haklar, vergiler, askerlik ve eğitim gibi konularda farklar vardı ve bu farkların bir ferman ile kaldırılması gerekiyordu. Tanzimat Dönemi'yle gelen birtakım hakların genişletilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁸³ Görüldüğü üzere, Islahat Fermanı'nın uygulamaya konulmasında diğer devletlerin yanı sıra Fransa'nın da önemli derecede

²⁸⁰ Karal, s. 211.

²⁸¹ Karal, s. 211.

²⁸² Karal, s. 249.

²⁸³ Karal, s. 250.

katkıları olmuştur ve Fransa üzerinde etki kurmak suretiyle etkisini artırmaya çalıştığı Hıristiyanların haklarının genişletilmesine önem vermiştir.

3.4. FRANSA’NIN LÜBNAN’DAKİ FAALİYETLERİ

Fransa, yukarıda belirttiğimiz üzere Lübnan’da etkisini artırmak istemiş ve bu amacına yönelik çeşitli politikalar izlemiştir. Siyasi açıdan Osmanlı-Arap coğrafyasındaki amaçlarına ulaşamamış olsa da Lübnan’da Marunilerle ilişkilerini geliştirmek suretiyle dini, kültürel ve eğitim alanlarında çeşitli politikalar izleyerek buradaki etkisini artırmayı başaramıştır. Bu bölümde Fransa’nın misyonerlik faaliyetleri başta olmak üzere, kültür ve eğitim politikalarını anlatarak, Maruniler üzerinde ne derece etkili olduğunu analiz edeceğiz. Fransa, ‘dini koruma’ adı altında Maruniler üzerinde hak iddia etmiş ve açmış olduğu okullar vasıtasıyla onları etkisi altına almayı amaçlamıştır.

Fransa’daki yönetim bu dönemde Doğu Akdeniz’deki politikalarını uygulayabilmesi için Fransız halkının desteğini almayı amaçlamıştır. Dolayısıyla, çeşitli araçlarla ve propaganda yoluyla Fransız kamuoyunun Lübnan’daki olaylardan taraflı bir şekilde algı yapılarak etkilenmesi sağlanmıştır. Böylece Fransız halkı, Lübnan’daki Fransızların faaliyetlerini her zaman desteklemiş ve Fransa’nın bu bölgede Marunilerin savunuculuğunu yapmasını memnuniyetle karşılamıştır.

Fransa, 1840 yılında diğer Avrupa güçlerini ve Osmanlı Devleti’ni karşısına alarak Mehmet Ali Paşa yönetimini desteklemiştir. Ancak Londra’daki görüşmeler neticesinde Mehmet Ali Paşa’nın bölgeyi terk etmek zorunda kalması ile Fransız yöneticiler arasında hayalkırıklığı yaşanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin bölgede kontrolü ele alabilmesi ve Fransa’nın etkisini kaybedeceği düşüncesi, Marunileri endişeye sevk etmiştir.²⁸⁴ Nitekim, 1861 yılında Fransa, askerini Lübnan’dan çekmeye başlayınca, Maruni Kilisesi bundan rahatsız olmuş ve Fransa’nın bu politikadan vazgeçmesini talep etmiştir.²⁸⁵ Özetle, Fransa çıkarları çerçevesinde bölgede etkisini artırmaya yönelik bir politika izlemiştir.

²⁸⁴ Carol Hakim, **The Origins of the Lebanese National Idea: 1840-1920**, University of California Press, California, 2013, s. 37.

²⁸⁵ Brendon Simms ve D. J. B. Trim, **Humanitarian Intervention: A History**, Cambridge University Press, 2011, s. 180.

Nitekim, bu endişeyi gidermek ve bölgede Fransa'nın etkisini artırmak üzere Dışişleri Bakanı François Guizot, Prosper Bourre'u Beyrut'a göndermiştir. Bölgeye gelerek araştırma yapan Bourre, Mehmet Ali Paşa'yı desteklemenin Fransa'nın çıkarlarına hizmet etmeyeceğini görerek durumu Fransız hükümetine bildirmiştir. Aynı zamanda Marunilerin desteğini kazanmanın Fransız çıkarları bakımından hayati derecede önemli olduğunu da hükümete iletmiştir.²⁸⁶ Bourre 1841 yılında Maruniler ile bir görüşme yaparak Lübnan'da asıl liderin Maruni Patriği olduğunu ve emirlerin eskiden elinde tuttuğu yetkiyi şimdi Maruni Patriğinin kullanacağını söylemiştir.

Maruniler açısından Fransa'nın desteği çok önemliydi ve bölgede güçlenmelerini sağlayacaktı. Maruniler ile Fransa arasında kurulan bu işbirliği ve anlaşma iki taraflı çıkar temelinde gelişmiştir. Maruni Kilisesi, Fransa'yı Marunilerin geleceği için önemli görürken, Fransa da kendi etkisini ve gücünü bölgede artırabilmek için Marunileri önemli görmekteydi. Fransa için İngiltere önemli bir rakipti. İngiltere, Dürzilere destek vermek suretiyle Fransa'nın bölgedeki politikalarını sekteye uğratmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla, Maruniler ile ilişkilerini geliştirme ve onları etkisi altına almak, Fransa için bu bakımdan da önemli olmuştur.

Fransız entelektüellerin Lübnan ile ilgili düşüncelerini anlatan ifadeleri de Fransız yöneticilerinin ve Lübnan'a yönelik uyguladıkları politikaların fikri zeminini anlamak açısından önemlidir. Örneğin; Frederic Fort'un bir makalesinde geçen '*Lübnan dağları, Asya güneşinin altında gökyüzüne doğru yükselen zirveleriyle sonsuz bir ihtişam ve derin bir huzur içerisindeki Alplerdir*'²⁸⁷ tasviri ve aynı zamanda bir Fransız gazetecinin '*Burası vakti ile Chateaubriand ve Nerval'in sözünü ettiği Doğu'ya benziyordu*'²⁸⁸ ifadeleri Fransız entelektüellerinin Lübnan ile ilgili düşünceleri hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Nitekim, Fransa'nın Lübnan'daki politikalarının ideolojik ve fikri zemini hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu düşüncelerle Lübnan'da Fransa, kendi yöntemlerini kullanarak dini ve kültürel politikalar takip etmiştir ve Lübnan önemli değişim ve dönüşüm süreçlerinden geçmek suretiyle Batı'ya yakınlaştırılmaya çalışılmıştır.²⁸⁹

²⁸⁶ Farah, s. 37.

²⁸⁷ Uygun, s. 38.

²⁸⁸ Uygun, s. 38.

²⁸⁹ Uygun, s.38.

Kaymakam Mustafa Emin Bey'in yazdığı gizli bir rapora göre²⁹⁰ Maruniler'in Fransa himayesinde bir hükümet kuracağını ve Marunilerin eskiden beri bunu arzu ettiklerini anlıyoruz. Ayrıca raporunda, Marunilerin bağımsızlık arzularının Dürzileri perişan ettiğini söylemektedir. Bu bölgede 67.767 Maruni ve 1.4000 Rum Ortodoks ve 12.543 Dürzi ve 8.600 Rum Katolik, 3.127 Müslüman ve 163 tane de çeşitli milletten insan olduğunu belirtmektedir. Fransa'nın Marunilere ilgi gösterme sebebini ise nüfuslarının çok fazla olmasına bağlamış ve Maruniler de bu sebepten dolayı devlet kurmak istemişlerdir. Bu rakamlara göre bakarsak Maruniler ahalinin yaklaşık 3'te 2'sini oluşturmaktadır. Rumlar ise bu anlamda ikinci sıradadır. Dürziler nüfus olarak üçüncüdürler ancak emlak anlamında Dürziler Rumlardan üstündürler. Bunlar nüfusça Dürzilerin altı katıdır.

Bazı yerlerde Dürzilerin hakimiyeti vardır ve bu nedenle Maruniler buralarda etkin olamamaktadırlar. Dürziler olası bir hareketi bastırabilecek güçtedirler. Daha önceki Lübnan hadiselerinde ise bunu gördük demektir. Hatta Maruniler Dürziler tarafından büyük hasara uğratılmıştır. Bu olaylar sırasında Rumlarla Dürziler ittifak yaparak Marunilere saldırmışlardır. Bu olaylara önceki bölümlerde değinmiştik. Maruniler nüfusları çok olduğu için bu bölgeyi kendi hakları olarak görmekteydiler, bu konuda Fransa'nın desteğine başvurarak, Fransa'nın himayesinde patrik ve papazların yönetiminde bağımsız bir Maruni hükümeti kurmaya çalışmışlardır.

Bir Maruni patriğin mektubu ele geçirilmiş ve patrik mektubundan şunları söylemektedir: Dürziler aslında göçebedir, dağlar Marunilerindir, bizim onları buradan göndermemiz gerekir.²⁹¹ Fuat Paşa döneminde de Dürziler'in Marunilere yaptığı haksızlıklar hakkında önlem alınınca Dürziler ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler bozulmuştur.

Ayrıca, Ocak 1885 yılında İçişleri Bakanlığı'ndan Özel Kalem'e yazılan bir rapora göre Suriye vilayetinde bulunan Marunilerin eskiden beri Fransa ile olan yakın ilişkilerinden dolayı Fransa himayesinde bulduklarını ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak için onları kullandığını söylemektedir.²⁹²

²⁹⁰ BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y..EE..), Dosya No: 78/ Gömlek No:91, s. 2. (Bundan sonra 78/91-2 şeklinde gösterilecektir.)

²⁹¹ BOA, Y..EE.., 78/91-2

²⁹² BOA, Y..EE.., 104/176-2

3.4.1. Fransa'nın Misyonerlik Faaliyetleri

Fransız misyonerler 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde varlık göstermeye başlamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bu faaliyetler artmış ve Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde aktif olarak faaliyetlerini sürdürerek etkilerini artırmışlardır.²⁹³ Misyonerler dini propaganda yapmak suretiyle Hıristiyan tebaa üzerinde etkili olmayı amaçlamışlardır. Onlar bu amaç doğrultusunda kurdukları eğitim, sağlık ve yardım kuruluşları vasıtasıyla faaliyette bulunuyorlardı. Bu kuruluşlar, Fransa'nın "medeniyet getirme" çerçevesinde faaliyet gösterdiğini ve buna yönelik politika geliştirdiği fikrini yaymaya çalışmıştır. Özellikle Etienne Lemy tarafından 1900 yılında yayınlanan "*La France du Levant*" adlı eserle birlikte bu tanım popüler olmuştur.²⁹⁴ Bu tanım Fransız sömürgeciliğini destekleyen kişilerce kullanılmaya başlanmış ve Fransız sömürgeciliğinin bir simgesi haline gelmiştir. Fransa, sömürge faaliyetlerinin geliştirilmesi ve Fransızca dilinin yaygınlaşması adına kurmuş oldukları eğitim kurumlarını hayati görmüşler ve bu misyonları korumak için gerekli politikaları izlemişlerdir.

3.4.2. Fransa'nın Kültür ve Eğitim Politikası

Bölgede yaşanan çatışmalar ve dış güçlerin müdahaleleri, yabancı devletlerin etkisinin bölgede kalıcı olmasının önünü açmıştır. Fransa, takip ettiği siyasi faaliyetlere ek olarak bölgede kültür politikası izlemek suretiyle buradaki etkisini dini ve kültürel anlamda uzun yıllar devam ettirerek kalıcı bir hale getirmiştir.²⁹⁵ Yukarıda belirttiğimiz üzere, Napolyon'un Mısır işgali ile bölgeye gelen Fransa, Orta Doğu'da Fransız İhtilali ve modernleşme hareketleri ile tanınmaktaydı. 1860 yılında gerçekleştirilen idari değişiklik ile Hıristiyanların koruyucusu olan Fransa'nın, bu gelişme üzerine kültürel alanda etkisini artırmasının da önü açılmış oldu.

Fransa'nın bölgeye yönelik kültürel alandaki politikaları Haçlı Seferleri'ne kadar dayanmaktadır. 1154 yılında bir Haçlı askeri tarafından Karmelitler

²⁹³ Süleyman Uygun, **Osmanlı Lübnanı'nda Değişim ve İç Çatışma**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 34.

²⁹⁴ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Lemy'nin eserine bakılabilir. Etienne Lemy, **La France du Levant**, Paris: Libraire Plon, 1900.

²⁹⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, s. 92.

kurulmuştur ve onlar daha sonra 17. yüzyılda Trablus'ta misyonerlik müesseseleri kurmuşlardır. 16. yüzyılda Fransa'ya verilen kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti idaresi altında yaşayan Hıristiyanlar açısından önemli bir gelişme olmuştur.²⁹⁶ Bu gelişme üzerine, Osmanlı Devleti yönetiminin Hıristiyanlar üzerindeki idari etkisi ortadan kalkmıştı. Kapitülasyonlar sayesinde Hıristiyanlar, Batı dünyası ile daha yakın ilişkiler kurarak ticari ilişkilerini geliştirmiştir.

Fransa, Orta Doğu'yu modernleştirme kisvesi altında siyasi ve kültürel faaliyetlerini ise 1830'lardan itibaren başlatmıştır. Bu ülkenin Amerika'daki kolonilerini kaybetmesi ve çalkantılı bir siyasi sürece girmesi, bu durumda belirleyici unsur olmuştur.²⁹⁷ Fransız İhtilali sonrasında dini söylemlerin yanı sıra, bölgedeki toplulukları etkileyecek gerçekçi söylemlerin de geliştirilmesi gerekiyordu. Self-determinasyon hakkı burada bulunan halk için uygun görünüyordu. Fransa kolonilerini arttırmaya yönelik Medenileştirme Misyonu denilen yeni bir doktrin geliştirdi. Bu doktrine göre koloni kurmak suretiyle kendi ulusal anlayışının uygulanmasını bölgede empoze eden Fransa, aynı zamanda burada yaşayan toplumu Batı kültürünün gelişiminden de faydalandıracaktı.

Alphonse de Lamartine adlı düşünür *Voyge en Orient* adlı eserinde savaş yoluyla toprak kazanımı yerine kültürel birleşme ve ruhani birlik düşünceleriyle bu bölgelerde Fransız etkisinin arttırılmasını önermiştir. Bir diğer deyişle, kültürel birliğe dayalı bir koloni ve sömürge hareketinin kurulması amaçlanmıştır.²⁹⁸ Düşüncelerinde daha ileriye giden Lamartine, farklı dine mensup kişilerin Osmanlı Devleti'nden ayrılması gerektiğini savunmuştur. O ayrıca Osmanlı Devleti'nin parçalanması suretiyle farklı milletlerin özgürlüğüne kavuşabileceğini ifade etmiştir. Bunu sağlayabilecek gücün ise Fransa olduğunu söylemiştir. Medenileştirme misyonu çerçevesinde, Doğu'ya düzen getirilecek ve Hıristiyan topluluklar aracılığıyla özellikle Lübnan'da Maruniler, Avrupa yönetimine ve değerlerine uyumlu bir toplum oluşturulacaktı.

1840 yılında, II. Beşir görevden alınca, Marunilerin Fransa ile daha yakın ilişkiler geliştirmesi ve bağımsızlıklarını kazanmalarına yönelik mücadele edilmesi

²⁹⁶ Mathew Burrows, **French Cultural Policy in the Middle East 1860-1914**, Historical Journal, Cambridge, 1986, s.111

²⁹⁷ Allen Scot, **Seducing the Orient: Origins of the France's Civilizing Mission**, University of Virginia, 2010, s. 69.

²⁹⁸ Scot, s. 70.

gerektiğini savunmuştur.²⁹⁹ Ancak daha ılımlı olan Dışişleri Bakanı Guizot ise Maruniler üzerindeki Fransız etkisinin sınırları olması gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁰ Fransız Dışişleri Bakanı'na göre idari anlamda değil de koruma politikasıyla Maruniler üzerinde etkilerini devam ettirmeleri gerektiği görüşünü savunmuştur. Eugene Boree'yi görevlendirerek, bölgeye göndermiş ve burada Marunilerin etkisini artırmak için çalışmalar yaptırmıştır.³⁰¹ Burrows'un da belirttiği üzere Fransa Orta Doğu'da siyasi olarak zorlanmaya başlamış ve bu sebeple kültürel politikalara ilgi göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Fransız kurumlarına artan ilgi de bu amaca hizmet etmiş olmuştur.³⁰²

Mehmet Ali Paşa'nın bölgedeki faaliyetleri de Fransa'nın kültür politikası izlemesinde önemli bir faktör olmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'dan sonra bölgede etkisini artırması ve egemenlik kurup, Babıâli yönetimine karşı gelmesi neticesinde İngiltere, Osmanlı Devleti yönetiminin yanında yer almıştı. Ayrıca, Avusturya, Rusya ve Prusya da, İngiltere'yi desteklemiştir. Fransa ise Mehmet Ali Paşa'yı destekleyen tek devlet olmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı Guizot, Fransız Büyükelçisi'ne yaptığı açıklamalarda bölgede bulunan Hıristiyan halkın Fransa için önemli olduğunu vurgulamış ve yüzyıllar öncesine dayanan bu ilişkinin sürdürülmesi gerektiğini söylemiştir. Fransa yönetimi Osmanlı Devleti'nin birliğini koruyarak güvene dayalı bir ilişki geliştirmeyi amaçlamıştır.³⁰³

1842 yılında Guizot Fransa'nın kültürel politikalarını güçlendirmiştir. Hıristiyan misyonerlerin en önemli etkinlik alanı eğitim olmuştur. Orta Doğu'yu fikri anlamda etkileyen ve Batı'nın eksenine girmesini sağlayan bu dönüşüm misyoner okulları aracılığıyla sağlanmıştır. Lübnan'da bu okullardan yetişen kişiler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lübnan'a ve Marunilere ortak bir geçmiş arayışı içine girmişler ve böylece Maruni ve Hıristiyan kimliğinin gelişimi sağlanmıştır.³⁰⁴ Bu dönemde Katolik misyoner tarikatları oldukça güçlenmiş ve faaliyet alanını genişletmişlerdir. Fransa'nın bölgede sağladığı siyasi ve askeri nüfuz ise bu

²⁹⁹ Burrows, s. 112

³⁰⁰ Simms, s. 41

³⁰¹ Simms, s. 42.

³⁰² Burrows, s. 117.

³⁰³ Burrows, s. 114.

³⁰⁴ Yasin Atlhoğlu, **Savaşta ve Barışta Lübnan Marunileri**, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2014, s. 169.

faaliyetleri koruyarak gerektiği zaman Emir II. Beşir Şihabi'ye baskı yapmak suretiyle önünü açıyordu.

1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilanıyla beraber, Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren misyoner örgütler çalışmalarını arttırmıştır. Fransa'nın kurmuş olduğu St. Joseph Üniversitesi, Fransa'nın ve Katolikliğin kültürel yapısını bu bölgeye taşıması açısından önemlidir. Bu okul aynı zamanda medenileştirme misyonu çerçevesinde de faaliyetlerin sürdürüldüğü bir kurum olmuştur. Söz konusu okul, Maruni Kilisesi'nin otoritesinin artırılmasına da katkı sağlamıştır. Aynı zamanda siyasi desteğin yanı sıra karmaşık hale gelmiş dini problemlerin de çözümünde Maruni Kilisesi ile işbirliği yaparak önemli bir görev üstlenmiştir. Ayrıca "medenileştirme" politikaları çerçevesinde burjuva sınıfının oluşturulması sürecine de katkıda bulunmuştur. Görüldüğü üzere St. Joseph Üniversitesi, Fransa'nın kültürünü ve Katolik değerleri bölgeye yaymasının yanında Maruni Kilisesi'nin de etkisini arttırmasını sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler, Lübnan'da gruplar arasında milliyetçilik fikrinin gelişimine zemin oluşturmuştur. Lübnan'da bağımsız bir Hıristiyan Maruni devletinin kurulması fikrinin oluşmasında Fransa'nın etkileri açık bir şekilde görülmektedir.³⁰⁵

Hıristiyan misyonerlik faaliyetleri neticesinde eğitim faaliyetleri gelişerek bölgenin modernleşmesi sağlanmıştır. Misyoner faaliyetlerin temel amacı Arap tarihini ve Arapça'yı bilen ancak Batı kültüründen de etkilenen bir neslin yetiştirilmesini sağlamaktır. Nitekim batı tipi eğitim kurumlarının yaygınlaşmasıyla ve Batı ile ticari ilişkilerin gelişmesiyle birlikte böyle bir entelektüel sınıf ortaya çıktı.³⁰⁶

Batı'nın etkisinin artması ve Tanzimat Dönemi reformlarının getirdiği siyasal ve toplumsal değişimler, bu sınıfın kültürel faaliyetlerde bulunmalarının önünü açmıştır. Bu dönemde gazetecilikle uğraşan bu entelektüeller Hadikat el Akhbar (1858-1868), Samart el-Fünun (1885) yıllarında çıkarılan gazeteler, bölgedeki değişimlere ve dönüşümlere önemli katkılarda bulunmuştur.

Özetle, Fransa, askeri ve ekonomik etkisinin yanı sıra, kültürel anlamda Lübnan üzerinde etkili olma siyaseti izlemiş ve başarılı olmuştur. Eğitim bu noktada

³⁰⁵ Athloğlu, s. 189.

³⁰⁶ Albert Hourani, **Syria and Lebanon: A Political Essay**, Oxford University Press, London, 1946. ss. 85-93.

önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Kurulan okullar aracılığıyla bölge üzerinde kalıcı etkiler bırakılmış ve Lübnan'da eğitilmiş entelektüel ve burjuva sınıfının oluşması sağlanmıştır.³⁰⁷ Bu gelişmeler neticesinde sonraki dönemde yayılan düşüncelerin oluşması için bir zemin oluşmuştur. Bu bölgenin fikri ve ideolojik değişimi sağlanmak suretiyle kalıcı olmayı amaçlayan Fransa, Lübnan'da bölgede önemli bir dış güç konumuna gelmiştir.

Şam'da Arapça yazılan, Suriye ve Lübnan hakkında bilgi veren bir metnin tercümesi olan bir belgede ise Fransa'nın, I. Napolyon'un istilasından beri özellikle Lübnan'da nüfuzunu artırmaya çalışması ve burada hakimiyet kurmaya yönelik bir politika izlemesi belirtilmektedir. Bu amacına ulaşmak amacıyla ise mektep inşa etmek suretiyle Maruni çocukları istediği yönde eğittiği anlatılmaktadır.³⁰⁸ Cizvit papaz ve rahibelerinin bu mekteplerdeki çocuklara eğitim verdiklerini söylemektedir. Dolayısıyla, Lübnan'da bu mekteplerde eğitim alan çocuklar büyüdüklerinde Fransa'yı kendilerine hamisi olarak görmüşlerdir.³⁰⁹

Ayrıca, belgede geçtiği üzere kendilerini o kadar Fransız hamisi görmüşlerdir ki Prusya savaşına Fransa'ya destek olması amacıyla onbeş bin gönüllü asker göndermişlerdir. Dolayısıyla, bu bilgiye göre Marunilerin, Fransa adına savaştığını anlıyoruz. Fransa'ya destek olmak amacıyla asker gönderen Marunilerin 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'ne destek olmayı akıllarına bile getirmediklerine dikkat çekmektedir. Buradan anladığımız üzere Fransa'nın Maruniler üzerinde etkileri oldukça fazlaydı ve Marunilerin neredeyse kendilerini Fransız olarak gördüklerini söyleyebiliriz.

Bir diğer raporda belirtildiği üzere Marunilerin tek bir amacı vardır o da bağımsız bir devlet kurmak. Bunun için nüfuslarının çokluğuna ve Fransa'nın himayesine güvenmektedirler. Osmanlı Devleti bu girişimleri önleyebilmek adına Dürzileri dağlarda tutmaya çalışmaktadır. Maruniler, Dürzilerin dağlardan gitmelerini istemektedirler ancak bunun önlenmesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca, Lübnan'ın kuzeyine kadar olan kısmında çoğunlukla Marunilerin

³⁰⁷ Shaw & Shaw, s. 133.

³⁰⁸ BOA, Yıldız Esas Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı (Y..EE..KP.), 1/80-1

³⁰⁹ BOA, Y..EE..KP., 1/80-1

bulduğunu ve bunların okullarının olduğunu söylemektedir. Bu okullar sayesinde Fransa ile yakın ilişkiler kurduklarını da belirtmektedir.³¹⁰

Bir başka raporda ise Fransız mektepleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.³¹¹ Bu okullardan bazıları ise;

1- Yesuiye Mektebi, 1875 senesinde Beyrut'ta gayet iyi bir halde inşa olan ve Cizvit rahipleri tarafından idare edilen bu okulun senelik ücreti 700 frank olduğu halde gece ve gündüz 800 Dürzi ve Hıristiyan talebesi vardır. Güzel bir kütüphanesi olduğu belgede geçmektedir. İdadi mertebesinde olan bir okuldur. Ayin icrasında Müslüman talebelerin de bulunması zorunludur. Okulun eğitim dili Fransızca'dır. Fransa hükümeti bu okula yıllık 85.000 Frank bağış yapmaktadır.³¹²

2- Tıbbiye Mektebi: Cizvitler tarafından idare edilmektedir. Daha çok tıp dersleri vardır bu okulda. Meşhur bir okul olduğu için Mısır'dan, Anadolu'dan Kıbrıs'tan Suriye'den 60 talebesi vardır. Masrafları ayrıca Fransa'dan gelen para ile karşılanmaktadır.

3- Ruhban Okulu: Cizvit ruhbanı yetiştirmek için 30 talebeden oluşan okuldur. Cizvit rahipleri tarafından idare edilmektedir.

4- Nâsıra Leyli İnas Mektebi: Hıristiyan yatılı kız okulu mektebidir. 1875 senesinde şehrin en güzel mahallesinde inşa edilmiştir. Cizvit ruhbanları tarafından idare edilmektedir. En bilinen kız okuludur bölgedeki. Ücreti senelik 600 Franktır. 200 talebesi vardır. 15 öğretmen vardır. 200 öğrencinin içerisinde Müslüman ve Dürzi kızlar da vardır. Fransa'dan 15 bin frank yıllık destek gelmektedir.

5- Nâsıra Nehhari İnas Mektebi: Bu okul gündüz kız mektebidir. 200 talebe vardır. Cizvitler tarafından idare edilmektedir. Çeşitli ilimlerin yanı sıra el işleri öğretme konusunda ünlüdür. Fransa'dan destek almaktadır.

6- Sur Dışariyet Mektebi: 1846 yılında yetim kızlara mahsus bir mekteptir. Toplam 2000 talebesi vardır. 140 tanesi ücretlidir sadece. Senelik 500 Frank verilmektedir. El işlerinde ve sanayi işlerinde eğitim vermiştir. Senelik 20.000 Frank Fransa'dan destek almaktadır.

7- St. Joseph: merkezi fransa'da olan bir şirket tarafından 1870'de inşa olunmuştur. 180 tane kız öğrencisi vardır. Fransa'dan 5000 Frank destek almıştır.

³¹⁰ BOA, Yıldız Perakende Askeri Maruzâtı (Y..PRK.ASK.), 88/18-1

³¹¹ BOA, Yıldız Perakende Maârif Nezareti Maruzâtı (Y..PRK.MF.), 2/22-2

³¹² BOA, Y..PRK.MF., 2/22-2

8-Medresetül Hikmet: 1875 yılında Maruni Patriğinin girişimiyle kurulmuştur. Maruni patrikliği tarafından idare edilir. Ücreti yıllık 400 Franktır. 300 talebesi vardır. 30'u Dürzidir. Fransızca dersleri olduğundan Fransa'dan 10.000 Frank her sene bağış gelmektedir ve idadi mertebesindedir.

9- Patri Yarka Mektebi: 1866 yılında Rum katolikleri tarafından kurulmuştur. 86 gece 30'u gündüz olmak üzere talebesi vardır. 250 Frank ücreti vardır yıllık. Fransızca dersleri olduğu için ve okulun eğitim dili Fransızca olduğu için Fransa'dan 10000 frank destek alır.³¹³

Kudüs ve Beyrut mutasarrıflığı görevini yapan görevli Beyrut'ta kaldığı sürede gördüğü bazı olayları rapor etmiştir. Bu rapora göre Beyrut'un bilim konusunda oldukça gelişmiş olduğunu ve bu özelliği ile diğer şehirlere kıyasla farklı olduğunu söylemiştir. Raporda ayrıca eğitim adı altında yabancı devletlerin faaliyetleri hakkında da incelemeler yapmıştır. 1861 yılında halkı yatıştırmak için bazı imtiyazların verildiğini ifade etmektedir. Ona göre Lübnan'da yaşanabilecek olası sorunların önüne bu imtiyazlar geçmiştir. Ayrıca Fransızlar için Lübnan'ın önemini gösteren bir hususa da dikkat çekmiştir. Fransız diplomatın Şark'a çok önem verdiğini ve Şark için ise atılacak ilk adımın Suriye bölgesi olduğunu ve St. Lui zamanından beri Cebel-Fransızları diye adlandırdıkları bölgenin Lübnan olduğunu söylemektedir. Fransızlar ekonomik açıdan kaybettiklerini eğitim aracılığıyla kazanmak adına rahiplerini ve öğretmenlerini Lübnan'a göndererek faaliyetlerine devam etmiştir. Fransızların Lübnan'a ilgisini bilen İngiltere bölgeye komiser göndererek Dürzileri himaye etmiş ve Fransa'nın politikasını akamete uğratmaya çalışmıştır.³¹⁴

3.4.3. Fransa'nın Lübnan'daki Hıristiyanları Koruma Faaliyetleri

1535 yılında ilk kapitülasyonlar verildikten sonra, "dini himaye" kavramından ilk kez bahsedilmeye başlanmıştır. Zaman içerisinde bu kavram geliştirilmiş ve Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi artmıştır. Osmanlı Devleti'nden ayrıcalık alan ilk devlet Fransa değildi ve Osmanlı Devleti bundan önce de kapitülasyonlar vermişti.³¹⁵

³¹³ BOA, Y..PRK.MF..., 2/22-2

³¹⁴ BOA, Y..PRK.MF..., 2/23-1

³¹⁵ Halil İnalçık, "İmtiyazat", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 22, Cilt: 22, 2000, ss. 245-252.

Birçok devlet ticarete ayrıcalıklara sahipti ve Osmanlı denizlerinden ve boğazlarından bu ayrıcalıkları kullanarak ticaret yapmaktaydı.³¹⁶ Fransa bu bölgede ayrıcalıklara Osmanlı Devleti'nden önce de sahipti ve Memlûkler döneminde İskenderiye'de ayrıcalıklara sahip olmuştu. Aynı zamanda Osmanlı'nın Mısır fethinden sonra da, Yavuz Sultan Selim bu ayrıcalıkları tanımış ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde de sürdürülmüştür.

Görüldüğü üzere, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti dönemi de dahil olmak üzere, Fransa'nın ticari alanda ayrıcalıkları vardı ve Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler geliştiren Fransa bu ayrıcalıkları korumayı sürdürdü. Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus ise, Mısır'ın fethinden sonra Akdeniz ticaretinin kontrolünü eline geçiren Osmanlı Devleti'nin coğrafi keşiflerin olumsuz etkilerine karşılık bu bölgenin ticaretini canlı tutmayı amaçlamış olması ve kapitülasyonları kabul etmeye mecbur kalmasıdır. Çünkü yeni ticaret yollarının keşfedilmesiyle birlikte Akdeniz'in önemi eskiye oranla azalmıştı. Dolayısıyla buradaki ticareti canlı tutmak amacıyla verilen kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti'ne de fayda sağlamaktaydı.

Buna ek olarak, iki taraf da ticari ilişkilerin yanı sıra, siyasi alanda da işbirliği kurmak suretiyle güçlerini artırmak istemişlerdir. Bu iki devlet de ilişkilerini siyasi ve ekonomik alanlarda geliştirmek istemiştir. Kapitülasyonlar sayesinde Fransa'nın önemli kazanımları olmuştur. Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde karada ve denizde ticaret ve seyahat sınırlaması yoktu. Aynı zamanda, Osmanlı Devleti ile kapitülasyon anlaşması olmayan devletler, Osmanlı Devleti boğazlarında ve denizlerinde ticaret yaparken Fransız bayrağı taşımak zorundaydı.

Fransa'ya sağlanan kapitülasyonların avantajlı olmasının yanı sıra, bazı zorlukları da beraberinde getirdiği bir hakikattir. Osmanlı Devleti, Avrupa'da tehdit olarak görülüyordu ve bu dönemde Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler getiren Fransa da bu yüzden diğer devletler tarafından düşman olarak değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla, Fransa, Katolik dünyasından gelecek olası bir tepkiye karşılık, Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmaları gizli tutmayı amaçlamıştır.

17. yüzyılın başından itibaren Fransa'nın katolikler üzerindeki koruyucu rolü güçlenmiş ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan katolikler üzerinde dini konularda önemli

³¹⁶ Daha fazla bilgi için bkz; Reşat Ekrem Koçu, **Osmanlı Müdahaleleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920**, Türkiye Matbaası, İstanbul, 1934.

ayrıcalıklar kazanmıştır. Ayrıcalıklara bu sefer dini konularda önemli bir yer ayrıldı ve önceki yüzyıldaki ticari alanda olmanın ötesine geçerek, kapsamlı bir şekilde dini konuları da içerdi. İki devlet arasındaki anlaşmaya göre Fransa tebaası, Kudüs'ü özgürce ziyaret edebilecekti. Ayrıca Kudüs'te yaşayan rahiplere ve Kutsal Kabir Kilisesi'ndeki dini ritüellerin yapılmasına izin verilmiştir.³¹⁷ Bu imtiyaz, Fransa için önemli bir kazanımdı. Fransa böylelikle Osmanlı'da yaşayan Katoliklerin fiili temsilcisi olarak görülmüştür. Fransa, özellikle 14. Louis (1643-1715) döneminde ise dini koruma hedefleri doğrultusunda faaliyetlerini arttırmıştır. Gönderdiği mektupta Marunilerden bahsetmekte ve Lübnan'da bulunan Marunilerin koruyuculuğunu Fransa'nın üstlendiğini dile getirmekteydi. Bu mektuptan anlaşılmaktadır ki Fransa Doğu Akdeniz bölgesinde etkisini ve nüfuzunu artırabilmek adına doğudaki katoliklerle yakın ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. 17. yüzyılda oldukça etkili olan Fransa, Osmanlı devletinde yaşayan Katolikler üzerinde koruyucu olduğunu ilan etti. Ancak Fransa, Osmanlı yönetimiyle görüş ayrılıkları yaşadı. Osmanlılara göre Fransa, kurumlarındaki ve yalnızca Latin Hıristiyanlar üzerinde koruyuculuğu savunabilirlerdi. Ancak 17. Yüzyılın sonuna doğru Fransa etkisini artırdı ve durum Osmanlı'nın kontrolünden çıktı.

1701 yılında XIV. Louis Fransız büyükelçisine, Marunilerin sorunlarının çözülmesini içeren bir mektup gönderdi. Bu mektupta, Marunilerin talepleri de ifade edildi. Görüldüğü üzere, Fransızlar Marunilerin isteklerine önem veriyor ve onların koruyucusu gibi davranıyorlardı. Bölgede katoliklerin durumunu iyileştirmek ve güçlendirmek adına Fransızlara göre bu önemli bir adımdı. Dini koruma kisvesi altında, bölgeye yönelik etkisini artıran Fransa amaçlarına yönelik bir politika izledi.

1789 Fransız Devrimi dini örgütleri ve misyonerleri derinden etkiledi. Dini adamlar öldürüldü veya sürgün edildi ve kiliseler yağmalandı. Kilise üzerine baskı yapıldı ve bu Katolikler arasında yeni yönetime karşı nefret duygularını tetikledi. Bu gelişmeler Fransız misyonerlerini de etkiledi. Aynı zamanda Fransa'nın Mısır'ı işgali Fransa ile Osmanlı arasında 1798 ve 1800 yılları arasında bir savaşın yaşanmasına neden oldu ve bu iki ülkenin ilişkilerine ciddi ölçüde zarar verdi. Bu dönemde, Fransız temsilcilikleri kapatıldı ve Fransızlar tutuklandı. Aynı zamanda, Katolik misyonlar da bu durumdan etkilendi. Ancak savaş bittikten hemen sonra, Fransa

³¹⁷ Koçu, s. 421.

siyasi, ekonomik ve dini ayrıcalıkları yeniden alabilmek amacıyla faaliyetlere başladı ve girişimler neticesinde 1802 yılında Fransa ile Osmanlı arasında bir anlaşma imzalandı. Fransa'ya tanınan imtiyazlar yeniden kabul edilmiş oldu. Napolyon misyoner faaliyetlerin Fransa'ya önemli katkılar sağlayacağını düşündü ve Fransa'nın çıkarlarına yönelik bu misyonlar aracılığıyla faaliyetlerde bulundu. Bu dönemde Fransız ihtilalinden kaynaklanan zararlar giderilmeye çalışıldı ve misyoner faaliyetlerin Doğu bölgelerde olabildiğince geliştirilmesi amaçlandı.

Özetle, Fransız Devrimi'nden sonra Fransız misyoner faaliyetleri ve Katolikler üzerindeki koruyucu olma çalışmaları zarar gördü. Çünkü Kilise, Fransa'daki gelişmelerden önemli ölçüde olumsuz etkilenmiştir. Bu bağlamda birçok kilise yağmalanmış ve din adamları sürgün edilmiştir. Maddi ve insani kaynak arzı gerektiren misyonerlik faaliyetleri bu dönemde düşüşe geçti. Ancak, Fransa, dini koruyuculuğun sağladığı faydaların farkındaydı ve bu bölgedeki siyasi, ekonomik ve dini kazanımlarını kaybetmek istemedi. Napolyon döneminde özellikle yeniden aktif bir şekilde faaliyete başlayan misyoner çalışmaları devam etti ve özellikle 1815 yılında monarşinin restorasyonu sonrası etkisini artırarak sürdürdü.

1815 yılında Fransız monarşisinin restorasyonundan sonra dini koruma faaliyetlerinin artırılması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetler sürdürüldü. Kutsal Yerler'deki Fransızların koruyuculuğuna yönelik faaliyetler yapıldı. 1848 yılına kadar Fransa, faaliyetlerini bölgedeki gelişmelere paralel olarak sürdürdü. 1830 yılında Mısır Sorunu ve Mısır'ın Suriye'yi işgali, Fransa'nın bölgeye olan ilgisini daha da arttırdı. Osmanlılara karşı Mısır'ı destekleyen Fransa, Katolik misyonerlerin de bu dönemde güçlenmesini sağladı. Bu gelişmeler sonucu, bölgede Maruniler de Fransız desteğini almak suretiyle gücünü artırdı. Maruniler siyasi ve ekonomik alanda önemli avantaj sağladılar. Bu da misyonerlerin faaliyetlerini artırmasına yönelik müspet bir ortamın oluşmasını sağladı.

1840 yılında Mısır Sorunu'nun çözülmesiyle birlikte Mısır'ın Suriye işgalinin son bulması, Fransa'ya diplomatik alanda zarar verdi. Maruniler Mısır'a yakındı ve işgal sırasında ayrıcalıklı pozisyon elde etmişlerdi. Maruniler, Mısır'ın işgalinin son bulmasıyla Dürzilerle karşı karşıya geldiler. Maruniler ve Dürziler arasında ciddi çatışmalar yaşandı ve İki Kaymakamlık uygulanmışsa da etnik dini düşmanlığın

önüne geçemedi. Fransa bu dönemde kendisini Marunilerin hamisi kabul edip, onları korumayı bir vazife olarak telakki etmiş görünüyor.

1848 yılında Fransa'da yaşanan devrimin ardından Üçüncü Cumhuriyet kuruldu ve dini koruma amacı aynı şekilde devam etti. Napolyon kilise ile yakın ilişkiler geliştirdi ve Osmanlı'daki misyoner faaliyetleri destekledi. Fransa'daki Üçüncü Cumhuriyet kendisini Doğu'daki Hıristiyanların özellikle Marunilerin koruyucusu ilan etti.³¹⁸ Bu çabalar, Mısır Sorunu'ndan sonra Fransa'nın azalan etkisini yeniden artırmaya yönelik faaliyetlerin sonucu olarak görülebilir.

Fransa aynı zamanda Rusya ile de bölgede rekabet halinde idi. Ruslar, Osmanlı'da yaşayan Ortodokslar üzerinde koruyucu olmayı iddia ediyordu. Bu iki devlet arasındaki en önemli sorun ise Kutsal Yerler'in kontrolü ile ilgiliydi. Bu zaten eskiden beri Katolik ve Ortodokslar arasında yaşanan rekabetin bu dönemdeki yansımasıydı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Ruslar Ortodokslar üzerinde kısmi koruma hakkı aldı. Bu noktadan sonra özellikle Kutsal Yerler üzerinde tartışmalar başladı ve bu dönemde Babıali'yi meşgul eden ve bu sorunu çözmeye yönelik önemli bir gayret sarfettiren önemli bir mesele haline geldi.

Fransa Kutsal Yerler meselesini bölgede etkisini artırmak için bir fırsat olarak gördü ve kendi pozisyonunu Rusya ve Avusturya gibi diğer Hıristiyan güçlere karşı güçlendirmek istedi. Böylece bölgedeki bu etkisini onlara karşı bir kart olarak kullanmayı amaçladı.³¹⁹ Osmanlı ise Fransa ve Rusya arasında bir denge kurmak istedi ve hem Katolikleri hem Ortodoksları memnun edecek bir statüsko oluşturmayı amaçladı. 1852 yılında Osmanlı, Katolik ve Ortodoks temsilcilerden oluşan bir komite kurarak bu sorunun çözülmesini amaçladı.³²⁰

Roma sefiri Ziya Bey Lübnan'da yaptığı incelemeler sonucunda bir rapor hazırlamıştır. Bu raporu Osmanlı Devleti'ne Adliye Nazırı sunmuştur. Raporla belirtildiği üzere Lübnan'da yaşayan Maruniler Fransa'nın desteğine güvenerek faaliyetlerini sürdürmüştür. Böylece, Fransa'nın desteğini arkasına alan Maruni din adamları politikalarını Maruni çıkarları temelinde geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin politikalarına karşı gelerek devlete zarar vermek adına çeşitli girişimlerde

³¹⁸ Serkan Gül, “**The French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860 and 1914**”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2015, ss. 122-127.

³¹⁹ Clive Ponting, **The Crimean War: The Truth Behind the Myth**, Chatto&Windus, London, 2004, s. 5.

³²⁰ Armaoğlu, ss. 231-233.

bulunmuşlardır.³²¹ Lübnan'daki durum hakkında çeşitli bilgiler veren Ziya Bey'e göre Maruni din adamlarının faaliyetlerine kolaylıklar sağlanması suretiyle onların desteği kazanılabılırdi.³²² Ziya Bey'in raporunda geçtiği üzere Fransa, yabancı hiçbir unsurun Lübnan'da güçlenmesini istememiştir. Roma'ya bağlı Mösyö Piyavi'nin devletin işleyişiyle alakalı konularda düzeni bozucu girişimlerde bulunduğunu, devlet aleyhinde bir politika izlediğini ve Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Fransa'nın bu politikadan rahatsız olduğunu aktarmaktadır. Roma elçisi Piyavi'nin Lübnan'dan alınması için girişimde bulunan Fransa bu konuda başarılı olmuştur. Fransa, Lübnan'a papalıkta çalışan ancak Fransız tebaasından olan birinin buraya atanmasını istemiştir.³²³ Ziya Bey raporda şu hususa da dikkat çekmektedir ki buraya atanacak kişinin doğal olarak Fransa ile yakın ilişkiler tesis edeceğinden dolayı devletin bu konuda gereken önlemleri alması gerektiğini ifade etmiştir.³²⁴

Ziya Bey raporunda ayrıca şunu ifade etmektedir; Lübnan'da yaşayan Marunilerin Fransa'ya manevi açıdan bağlı olduklarını ve bundan dolayı da Fransa'ya Lübnan'daki politikalarında yardım ettiklerini söylemektedir. Ayrıca, bölgede otoriteye müdahale ettiklerini ve sürekli çeşitli fesatlıklar çıkardıklarını ve Fransız politikası götüüklerini belirtmektedir.³²⁵ Ziya Bey raporunda ayrıca Fransız politikalarının uygulanabilmesi için Maruni rahiplerin de bu yönde çalışmalar yaptıklarını ve bu politikaların engellenmesine yönelik çalışılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü Maruni din adamlarının etkili olduğunu söylemektedir.

Ayrıca, Papa'nın Suriye ve Lübnan'daki vekili olan Piyavi'nin gizli bir şekilde Marunilerle görüştüğünü de raporunda belirtmektedir. Fransa, Piyavi'nin bu bölgeden uzaklaştırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur ve bu girişimler sonucunda Piyavi Kudüs'teki Latin patrikliğine memur olarak gönderilmiştir. Bu olaydan anlaşıldığı üzere Fransa, Maruniler üzerinde katoliklerin bile etkili olmasını istememiştir ve onların Marunilerle ilişkisini engellemeye yönelik bir politika takip etmiştir. Diğer bir deyişle ifade etmek gerekirse Fransa, Lübnan'da Fransız tebaasından olan bir din adamının bölgede olmasını istemiştir ve başka bir Hıristiyan din adamının faaliyetlerini engellemiştir.

³²¹ BOA, *Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi* (A.)MKT.MHM.), 500/14-1

³²² BOA, A.)MKT.MHM., 500/14-1

³²³ BOA, A.)MKT.MHM., 500/14-1

³²⁴ BOA, A.)MKT.MHM., 500/14-1

³²⁵ BOA, A.)MKT.MHM., 500/14-3

Lübnan mutasarrıfının yazdığı bir rapora göre Maruni din adamları Fransa konsolosluğuyla yakın ilişkiler içerisindeydi ve Fransa eskiden beri Marunilerle alakalı korumacı politikalar izliyordu.³²⁶ Hatta raporda geçtiği üzere Maruni piskoposlarından Yosef Efendi yakın zamanda Roma'ya çağrılmış ve Roma'yla ilişkilerin artırılması konusunda karar alınmıştır. Maruni piskoposlar devlet aleyhinde faaliyetlerde bulduklarını ve bundan dolayı Osmanlı yetkililerinin ve halkın bu konuda telaşlı olduğunu aktarmaktadır. Maruni ileri gelenlerinin günden güne daha görünür bir şekilde Fransa tarafına geçtiklerini ve devlete karşı politikalar izlediklerini söylemektedir. Maruni ileri gelenlerinden bir kişi Paris'e giderek Fransa Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Mösyö Şarm ile görüşmüş ve Marunilerin geleceği için Fransa'nın desteğine ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Ancak Fransa'nın ona güvenmediğini ve aksine piskoposların mezhep olarak Roma'dan ayrılıp kendi bağımsız kiliselerini kurmasını istemiştir.³²⁷ Bu konuda Osmanlı Devleti'ni Maruniler ile Fransa'nın ilişkilerinin gelişmesini engellemesi yönünde uyarın Mutasarrıf, kilise bağımsız olursa bağımsız bir Maruni devleti de kurabileceklerini ifade etmiştir.

3.5. OSMANLI DEVLETİ'NİN ALDIĞI KARŞI ÖNLEMLER

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimleri etkilemeye yönelik başlatılan misyoner faaliyetler giderek artmıştı. Özellikle eğitim alanında aktif bir çalışma yürüten misyonerler Fransız etkisini artırmayı amaçladılar. Aynı zamanda bu okulların kuruluşu ve işletmesiyle ilgili belirsizlikler Osmanlı Devleti yetkilileri ve yabancı okullar arasında zaman zaman çatışmaya sebep oluyordu. Fransa'ya göre eğitim alanındaki mücadelede, misyonerler mücadelenin temelini ve en önemli boyutunu oluşturuyordu. Lübnan bölgesinde yabancılar eğitim alanında oldukça etkiliydiler. Bu yabancı okullara daha iyi eğitim alabilmek için Lübnanlılar tarafından talep oldukça fazlaydı.

Bu okullardaki Hıristiyan öğretileri ve Batı'nın üstünlüğü fikri temel alınmaktaydı. Osmanlı otoritelerinde ise Batı merkezli eğitim alan gençlerin dini ve siyasi anlamda zararlı düşüncelerle eğitildiği fikri mevcuttu. Bu eğitim sistemini

³²⁶ BOA, Yıldız Perakende Umum Vilayetler (Y..PRK.UM.), 10/103-1

³²⁷ BOA, Y..PRK.UM., 10/103-1

tehdit olarak gören Osmanlı Devleti yönetimi, Lübnan bölgesindeki okullara karşı ciddi bir tavır takındı. Buna yönelik yapılacak öncelikler ise devlet okullarının sayısının artırılması ve yabancı okulların kontrolünü oluşturuyordu. Dolayısıyla, Osmanlı yönetimi, yetkililerden bölgedeki eğitim durumuyla ilgili raporlar istedi ve yabancı okulların çalışmalarını önlemeye yönelik politika izledi.³²⁸

1861 yılında Büyük Güçler'in kontrolünde özerk bir yönetime sahip olan Lübnan'da Osmanlı Devleti iktidarı oldukça etkisiz bir durumdaydı. Misyonerler mevcudiyetini bu dönemde oldukça artırdılar. Özellikle Fransız misyonerler bölgede oldukça etkiliydi ve onlara bağlı birçok okul vardı. Bölgede Osmanlı yönetiminin idaresi zayıfladıkça bu okullarla rekabet ve mücadele de o ölçüde zorlaşıyordu. Ancak Beyrut'un yönetimi ve Beyrut, merkez tarafından önemli bir bölge olarak görülüyordu. Beyrut, Doğu Akdeniz'de ticaret ve eğitimin merkezi olmuştu ve buranın kontrolü bölgede iktidarı sağlamak açısından önemliydi. Bu bağlamda, misyonerlik faaliyetleri de bu bölgede oldukça gelişmişti. Bu sebeplerden dolayı, bölgedeki gelişmeler Osmanlı yönetimi tarafından yakından takip ediliyordu.

Özellikle 1890'lardan itibaren birçok raporda bölgenin durumu ve misyoner okulların faaliyetleri merkeze sunuluyordu. Beyrut Valisi Mihran Boyacıyan'ın hazırlayarak 1891 yılında Abdülhamid'e sunduğu rapor bu bağlamda önemlidir. Rapora göre, Beyrut'un yönetimi, bölgenin kontrolü açısından oldukça önem arz ediyordu. Bu önem de yabancı devletlerin bölgede daha fazla etkin olma mücadelesine sebep oluyordu. Rapora göre misyoner okullarıyla Osmanlı yönetiminin mücadele etmesi gerekiyordu.³²⁹ Buna ek olarak, eğitim sisteminde Türk tarihine ve Osmanlı'ya yeterince önem verilmiyordu. Ancak bu misyoner okullar, eğitim kalitesi sayesinde bölgedeki yetişmiş insan gücünün oluşmasını sağlıyordu. Osmanlılar bu okullarla rekabet edebilmek adına yeni okullar açmaya yöneldi ve halihazırda kurulu olan okulların geliştirilmesi amaçlandı. Bütün çalışmalara ve girişimlere rağmen, misyoner okullarıyla rekabet edebilecek okullar kurulamadı ve bu okulların etkisi bölgede devam etti. Bütün çabalara rağmen, Müslümanlar da bu yabancı ve misyoner okullara daha kaliteli eğitim almak için gidiyordu. Görüldüğü üzere, yabancı okullar, misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde önemli bir rol oynamış

³²⁸ Gül, ss. 185-188.

³²⁹ Atilla Çetin, "II. Abdülhamid'e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor", **Türk Kültürü**, Sayı: 253, 1984, ss. 318-321.

ve Osmanlı yöneticileri tüm çabalara rağmen bu okullarla rekabet edecek kurumlar çeşitli finansal ve siyasi sebeplerden dolayı başarılı olamamışlardır. Fransız misyonerler ve onların kurmuş oldukları okullar bölgede oldukça etkiliydi ve verdikleri eğitim aracılığıyla bölgedeki nüfuz ve etki alanını genişletiyorlardı. Bu okulların gelişmesi engellenemedi ve Fransa gerek siyasi gerek iktisadi anlamda kaynak ayırarak bu okulların etkisini sürdürdü. Osmanlı ise bu okullarla mücadele etmeye yönelik politikasında başarılı olamadı.

Osmanlı Devleti'nin, Fransız misyonerlere yönelik politikasının bir başka boyutunu ise misyonerler tarafından yayınlanan yayınlara yönelik sansür oluşturmaktadır. Misyonerler tarafından yazılan dini, tarihi ve bilimsel yayınlar Osmanlı yetkilileri tarafından kontrol ediliyor ve gerekli görüldüğü zaman bu yayınlara sansür uygulanıyordu. Bu baskıcı ve kontrol rejimi Osmanlı Devleti yetkilileri ile Fransız temsilciler arasında sorunların ve tartışmaların çıkmasına neden oldu. Dini yayınlar, Fransız misyonerlerin eğitim ve dini inancın yayılmasındaki çalışmalarında en önemli araçlardan birisini oluşturuyordu ve Beyrut bu faaliyetlerin merkezi konumundaydı. Basılan yayınlar Hıristiyanlık propagandasının yanı sıra İslami değerlere ve Osmanlı Devleti yönetimine karşı eleştirileri içeriyordu.

Bu tür yayınlar Osmanlı yönetimi tarafından tehlikeli görülmüş ve bu yayınlara yönelik sansür uygulanmıştır. Buna ek olarak, bölgede basılan kitapların yanı sıra, dışarıdan getirilen kitaplar da incelemeye alındı ve “zararlı” bilgiler içeren kitaplara sansür uygulanmıştır.³³⁰ Ayrıca, Osmanlı Devleti yönetimi basımevlerini de kontrol altında tutmuştur. Bu basımevleri, dini kitaplar basarak misyonerlik faaliyetlerine önemli katkılarda bulunuyordu. Aynı zamanda, misyonerlerin söylemleri de yakından takip edilerek zararlı olduğu düşünüldüğü noktada müdahale edilmeye çalışılıyordu. Görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti yönetimi misyoner faaliyetleriyle ilgili oldukça tedirgindi ve gerek basılan yayılan olsun gerek söylemler olsun yakından takip edilerek, Osmanlı Devleti'ne karşı zarar verildiği gözlemlendiğinde müdahale ediliyordu. Ancak şu gerçeğin altının çizilmesi gerekmektedir ki finansal ve insani kaynakların yetersiz olması hasebiyle bu politika da yeterli ölçüde başarılı olamamıştır.

³³⁰ İlknur Polat Haydaroglu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, ss. 20-22.

Özetle, 16. yüzyılda önce siyasi yardımla başlayan sonra ticaret faaliyetleriyle derinleşen Fransız etkisi, 17. yüzyılda Fransa'nın Katolikler üzerinde dini himayesi talebiyle devam etmiş ve sonraki dönemde misyonerlik faaliyetleri artarak devam etmiştir.³³¹ Lübnan bölgesi de bu Katolik misyoner faaliyetlerin merkezinde yer almıştır. Misyonerler, Osmanlı'da yaşayan azınlıklar üzerinde etkili olmaya başlayınca Osmanlı devleti için tehdit olarak görülmüştür ve Osmanlı bu gelişmeler üzerine misyoner faaliyetleriyle mücadele etmeyi amaçlamıştır. Ancak Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi kargaşa ve maddi sıkıntılar, etkili bir mücadelenin önünde engel teşkil etmiştir ve Fransız misyonerler bölgede etkisini artırarak, Marunilerin güçlenmesine ve etkisini artırmasına sebep olmuştur. Böylelikle, bölgede güç dengeleri Maruniler lehine değişmiş ve bölgeyi etkileyen köklü değişimlerin dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Mutasarrıf'ın yazdığı yukarıda da bahsettiğimiz raporda ayrıca Osmanlı Devleti'nin alması gereken tedbirlere de yer verilmiştir. Maddi ve ilmi açıdan zengin Arap çocuklarını eğitim ile kendi yanına çekerek bu devletlerin okullarına göndermemeleri gerektiği söylenmiştir. Osmanlı Devleti'nin alması gerektiği ilk önlemin eğitim olduğunu ancak bu konuda yeterli ilerleme kaydedilemediğini anlıyoruz. Mutasarıf, Lübnan'da eğitimin geliştirilmesi için yapılması gerekenleri madde madde raporunda yazmıştır. Ona göre Lübnan'da eğitimin geliştirilmesi ve yabancı okullara karşı gereken tedbirlerin alınabilmesi için şunları yapmak gerekmektedir:³³²

- 1: En kısa sürede okul idaresi ve eğitmen olan memurların Beyrut'a sevk edilmesi,*
- 2: Bir maarif heyetinin oluşturulması ve oluşturulan heyetin özellikle Türkçe eğitimi çok iyi anlatacak bir muallimin olması ayrıca tüm okullarda zorunlu olarak Osmanlı Tarihinin okutulması için gerekli düzenlemeler,*
- 3: Yerli ruhban ve ahali tarafından kurulan okullardaki yabancı dil derslerini veren yabancılara kıyasla Osmanlı tarihi ve Türkçe bu okullarda zorunlu hale getirilmesi*
- 4: Müslüman çocukları olanların yabancı okullara gitmesinin yasaklanması*

³³¹ Ahmet Refik, "Türkiye'de Katolik Propagandası", **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, Cilt: 14, Sayı:5, 1924.

³³² BOA, Y..PRK.MF..., 2/23-2

5: Trablus ve Lazkiye gibi bölgelerde sayısı çok olan mektepler gibi burada da devlet desteği ile okul açılması,

6: Osmanlı'nın açtığı okullara halkı teşvik etmek için en kısa sürede gerekli olan makamlara istihdam edilmesine izin verilmesi,

7: Cebel-i Lübnan mutasarrıflığının kaymakam merkezlerinde açılan okullarda Türkçeyi teşvik etmek adına maarif sandıklarından yıllık bir miktar tahsisat bağlanması,

8: Atanacak öğretmenlerin güzelce seçilerek malumat ile beraber halkın saygı duyacağı kişiler olmasına özen gösterilmesi,

9: Türkçeye aşina olmayanların memuriyetlere katiyen kabul ve istihdam olunmaması

10: Bölgeye gönderilecek bütün devlet belgelerinin Türkçe olması gerekmektedir.”³³³

³³³ BOA, Y..PRK.MF..., 2/23-2

SONUÇ

Gerek 19. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik fikirlerinin ve gerekse Avrupa'daki sanayi devriminin sonucu olarak doğan sömürgecilik faaliyetleri ve rekabeti, Osmanlı Devleti'ni birtakım idari reformları yapmaya zorlamıştır. Bu durum yabancı devletlerin gayrimüslimler üzerinde etkilerini artırmasına imkan sağlamıştır. Bunun sonucu olarak bu dönemde, Avrupalı devletlerle yakın ilişkiler geliştiren gayrimüslim tebaa, Osmanlı Devleti'nden kopmaya başlamıştır.

Özellikle bu bağlamda 1840 yılında Avrupalı devletlerin de müdahalesiyle Lübnan'da, Mısır'daki Mehmet Ali Paşa idaresi sona ermiş ve bunun üzerine bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanmasına yönelik bir politika izlemeye çalışmıştır. Bu anlamda Osmanlı Tanzimat Dönemi reformları çerçevesinde merkezileşmeyi amaçlamış ve aynı zamanda gayrimüslimlere de siyasi, idari, dini, ekonomik ve kültürel alanlarda çeşitli imtiyazlar verilmiştir. Ancak bu dönemde Maruni ve Dürzi unsurlar arasında çıkan çatışmalar neticesinde bölgedeki kargaşa ortamı, yabancı devletlerin Lübnan'da etkisini artırmasının önünü açmıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde bölgeye Mustafa Nuri Paşa gibi önemli yöneticileri göndererek, Lübnan'da yaşayan her iki unsurla da iletişim kurmayı amaçlamış ve iki tarafı da memnun edecek çözümler geliştirmeye yönelik bir politika izlemiştir.

Bu arada Fransa ile İngiltere arasında bölgeye atanacak emir konusunda anlaşmazlık çıkmış, bu durum Osmanlı Devleti'nin hareket alanını artırmaya yaramıştır denebilir. Böylece, Babîali Osmanlı idaresi 1842 yılında emir olarak Lübnan'a Mirliya Ömer Paşa'yı atamıştır. Bu iki devlet arasındaki rekabet sayesinde, Osmanlı Devleti'nin bir dereceye kadar bölgenin geleceğiyle ilgili bir nebze kendi inisiyatifinde karar alma imkanı verdiği söylenebilir.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Mehmet Ali Paşa idaresinin Lübnan'da sona ermesinde de Avusturya ve İngiltere gibi yabancı devletlerin etkisinin olduğu açıktır. Fransa'ya rağmen, bu devletlerden destek alan Babîali yönetimi, bölgede etkisini artırabilmiştir. Ancak, daha sonra ise Fransa ve Marunilerin işbirliği sayesinde Beşir Kasım Lübnan'a emir olarak atanmıştır. Ancak Dürziler Emir Kasım'a karşı ayaklanma başlatmış, Osmanlı Devleti ise bu ayaklanmayı olumlu karşılamıştır. Nitekim, Emir Kasım, Fransa'nın desteğiyle emir olmuştur. Bu ayaklanma

sonrasında, Ömer Paşa bölgeye yönetici olarak gönderilmek istendiyse de Fransa'nın politikası sonucunda bu girişim engellenmiştir. Şunun da belirtilmesi gerekir ki bölgede yaşayan Maruni ve Dürzi unsurlar yerel yöneticiler tarafından idare edilmeye alışmıştı ve bu dönemde uygulanmak istenen merkeziyetçi uygulamalar alışmış oldukları bir yönetim şekli değildi. Ayrıca, Fransa'nın tutumu da bu dönemdeki gelişmelerde etkili olmuştur.

Çıkan çatışmaları sonlandırmak ve bölgede istikrarı sağlamak amacıyla Dış İşleri Bakanı Lübnan'a gönderilerek Çifte Kaymakamlık denilen yeni bir yönetim sistemi uygulanmıştır. Merkeziyetçi politikaların başarısız olması nedeniyle, Osmanlı Devleti yabancı devletler ile işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. İngiltere ve Fransa'nın muhtelit karyelerin yönetimi konusunda anlaşmazlık yaşamasından faydalanan Osmanlı Devleti, bu dönemde merkezileşmeyi sağlamaya yönelik bir politika izleyebilmiştir. Ancak, 1858 yılından itibaren çıkan çatışmalar, Lübnan'da bir iç savaş yaşanmasına neden olmuştur.

Fransa, bu dönemde çıkan çatışmalarda Osmanlı Devleti yönetimini suçlamıştır. Ancak şunun belirtilmesi gerekir ki Osmanlı Devleti yönetimi, bölgede dengeli bir yönetim anlayışı izlemeyi amaçlamış ve Fuad Paşa gibi önemli devlet adamlarını buraya göndererek sorunlara kalıcı çözümler üretmek istemiştir. Örneğin, çatışmalardan sorumlu Dürziler Osmanlı Devleti yönetimi tarafından cezalandırılmıştır. Bu çatışma ortamı neticesinde Fransa bölgedeki etkisini artırarak politikalarını daha etkin bir şekilde uygulama ortamı bulmuştur.

1860 yılının sonlarında bir komisyon kurulmuş ve Fransa, bu komisyonda özerk bir yönetim kurulmasını amaçlamış ve yönetime Şihabi ailesinden birisinin getirilmesi gerektiğini savunmuştur. İngiltere ise yarı özerk bir paşalık yönetiminin kurulmasını istemiştir. Görüşmeler sonucunda özerk bir sancak yönetiminin kurularak başına Hıristiyan bir mutasarrıf getirilmesi kararlaştırılmıştır. Maruniler, kendilerine verilen imtiyazları kaldırdığı gerekçesiyle burada onaylanan nizamnameyi kabul etmek istememişlerdir. Davud Paşa Lübnan'a ilk mutasarrıf olarak atanmış ve bölgede görece bir istikrar sağlanabilmiştir. Ancak, Maruni Yusuf Kerem'in isyanıyla bu istikrar ortamı bozulmuştur. 1864 yılında Nizamname'de değişiklikler yapılmış ve yönetimde oranlı ve mezhebe dayalı bir sistem getirilmiştir.

Bu sisteme göre etnik ve dini farklılıklar ön plana çıkmıştır. Şekip Efendi'nin öngördüğü eşit bir sistem yerine dine ve mezhebe dayanan bu sistem Lübnan'ın geleceğini menfi yönde etkilemiştir. Ayrıca, bu Nizamname'nin hazırlanmasında Avrupalı devletlerin önemli rolü, Osmanlı Devleti kontrolünün Lübnan'daki sınırlarını göstermesi açısından da önemlidir. Yapılan değişiklikler ile Marunilerin temsili genişletilmiştir. Mutasarrıfa verilen geniş yetkiler neticesinde Osmanlı Devleti'nin kontrolü daha da zayıflatılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasi açıdan değişim ve dönüşüm geçirdiği bu dönemde, tebaalar arasında eşitliğin sağlanması amaçlanmıştır. Lübnan'da yaşayan elitler dış güçlerle işbirliği kurmuşlardır. Maruniler bu dönemde Fransa ile ittifak kurarak güçlerini artırmışlardır ve Lübnan'daki gelişmelerde önemli bir unsur olarak ortaya çıkmışlardır. Fransa ise 1798 yılında İngiltere'ye karşı Doğu Akdeniz'de üstünlük mücadelesine girmiştir. Lübnan'da etkisini artırmak amacıyla dini önemli bir araç olarak kullanmıştır ve siyasi ve kültürel olmak üzere çeşitli politikalar izlemiştir.

Napolyon'un 1798 yılında Mısır seferiyle bölgeye gelen Fransa, bu bölgede Fransız ihtilali ve modernleşme hareketleri ile bilinmekte idi. Lübnan'da 1860 yılında gerçekleştirilen idari değişiklik ile Hıristiyanların koruyucusu olan Fransa, kültürel ve dini alanda etkisini güçlendirerek bölgedeki nüfuzunu artırmayı amaçlamıştır. Bu bölgede izlenen kültürel faaliyetler '*medenileştirme*' adı altında yapılmıştır. Fransız devlet adamları, siyasi alanda yaşanan başarısızlıklar üzerine, savaş yoluyla toprak kazanımı yerine, kültürel ve dini alanda yapılacak çalışmalara önem vermişlerdir. Dini koruma politikasıyla Maruniler ile yakın ilişkiler geliştirilmiş ve onların Lübnan'da etkilerini artırması sağlanmıştır. Bu dönemde Hıristiyan misyonerler özellikle eğitim alanında izlediği politikalar sayesinde Maruniler'e politik bir bilinç kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

1- KAYNAK ESERLER

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Belgeleri (BOA)

A.}MKT.MHM. (Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi)
500/14

Y..EE.. (Yıldız Esas Evrakı)
104/176
78/91

Y..EE..KP. (Yıldız Esas Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı)
1/80

Y..PRK.ASK. (Yıldız Perakende Askerî Maruzâtı)
88/18

Y..PRK.MF.. (Yıldız Perakende Maârif Nezâreti Maruzâtı)
2/22

Y..PRK.UM.. (Yıldız Perakende Umum Vilayetler)
2/23

Kaynak Yayınlar

Ahmed Cevdet Paşa. **Tarih-i Cevdet**, İstanbul, 1974, Cilt: I.

Ahmed Cevdet Paşa. **Tezâkir**, Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

Ahmed Lütî Efendi. **Tarih-i Lütî**, Cilt: XIII, (Naşir Abdurrahman Şeref).

Ali Haydar Mithat. **Mithat Paşa**, İstanbul, 1325.

TBMM Açık Erişim

Maarif Salnamesi, 1318 H. (1900-1901 M.).

Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1277 H. (1860-1861).

2- ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

Abraham, A. J.. **Lebanon in Modern Times**, University Press of America, Lanham, 2008.

Acar, İrfan C.. **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Acartürk, Ertuğrul ve Kılıç, Ramazan. ‘Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadive Siyasi Perspektiften Analizi’, **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 29, Sayı 2, 2001, ss. 1-21.

Akar, Mustafa. **Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860 1861)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.

Akarlı, Engin. **The Long Peace: Ottoman Lebanon (1861-1920)**, University of California Press, Berkeley, 1993.

Akyıldız, Ali ve Kurşun, Zekeriya. **Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Ali Fuat. **Şekip Paşa**, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Cilt I, Sayı: 3, Kanun-ı Evvel Şubat, 1930.

Altundağ, Şinasi. **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Anderson Matthew Smith, **Doğu Sorunu 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Armaoğlu Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul, 2010.

Atlioğlu, Yasin. **Savaşta ve Barışta Lübnan Marunileri**, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2014.

Aydın, Mehmet. **Dinler Tarihine Giriş**, Literatürk Yayınları, Konya, 2008

Belge, Murat. **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Beydilli, Kemal. “şark Meselesi” **TDV İşlam Ansiklopedisi**, Cilt, 38, 2010.

Bliss, Frederick Jones. **The Religions of Modern Syria and Palestine: Lectures Delivered Before Lake Forest College on the Foundation of the Late William Bross**, C. Scribner’s Sons, New York, 1912.

Braudel, Fernand. **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, ev. Barış Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Burrows, Mathew. **French Cultural Policy in the Middle East 1860-1914**, Historical Journal, Cambridge, 1986.

Bykkara, Mehmet Ali. ‘Vehhâbilik’, **TDV İşlam Ansiklopedisi**, Cilt: 42, 2012.

Cezar, Ahmet. **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, İstanbul, Cilt: V, 1971.

Ceyhan, Semih. “Zhd”, **TDV İşlam Ansiklopedisi**, Cilt: 44, 2013.

Choueiri Youssef, “Ottoman Lebanon and Lebanese Patriotism”, **Lebanon: A History of Conflict and Consensus**, (ed. Nadim Shehadi and Dana Haffarllills), The Centre for Lebanese Studies, London, 1992.

Collelo, Thomas. (Ed.), **Lebanon: A Country Study**, Headquarters Department of Army, Washington, 1989.

Çadırcı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Çetin, Atilla. "II. Abdülhamid'e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor", **Türk Kültürü**, Sayı: 253, 1984, ss. 316-324.

Çetinsava, Gökhan. "Orta Doğu", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 33, 2007.

Çınar, Zafer. **Lübnan'daki Maruni ve Dürzilerin Siyasi Mücadeleleri**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015, s. 45.

Darendeli İzzet Hasan Efendi. **Ziyânâme: Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi (1798-1802)**, Haz. M. İlkin Erkutun, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

Demirci, Mustafa. "İkta", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XXII, İstanbul, 2000, ss. 43-47.

Entelis, John P. "Ethnic and Religious Diversity in Lebanon", **Society**, Mart, Yıl: 22, Sayı: 3, 1985, ss. 48-51.

Erbaş, Fatih. **Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi: 19. Yüzyılda Donanmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Farah, Caesar E.. **The Politics of Interventionism in Ottoman Lebanon, 1830-1861**, Centre for Lebanese Studies, Oxford, 2000.

Fawaz, Leila. **An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860**, University of California Press, Berkeley, 1994.

Fawaz, Leila. "The Civil War of 1860 in Mount Lebanon and Damascus", **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1986.

Fıglalı, Ethem Ruhi. **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Şato Yayınevi, İstanbul, 1980.

Fayda, Mustafa. **Hulefâ-yı Râşidîn Devri: Dört Halife Dönemi**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2015.

Gorgeon, François. **Sultan Abdülhamid**, (Çev. Ali Berktaş), Homer Kitabevi, İstanbul, 2006.

Gül, Serkan. **French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860-1914**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Gündüz, Ahmet. "Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler : Orta Doğu Örneği", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 25, Mart 2016, 763-784.

Gürsel, Seyfettin. "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Sayı: III, 1985.

Hakim, Carol. **The Origins of the Lebanese National Idea: 1840-1920**, University of California Press, California, 2013.

Hanssen, Jens ve Philipp, Thomas ve Weber, Stefan. (Ed.), **The Empire in the City: Arab Provincial Capitals in the Late Ottoman Empire**, Ergon in Kommission, Würzburg, 2002.

Harik, Iliya F.. **Politics and Change in a Traditional Society; Lebanon, 1711-1845**, Princeton University Press, New Jersey, 1968.

Haydaroğlu Polat, İlknur. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

Hitti, Philip K.. **A Short History of Lebanon**, St. Martin's Press, New York, 1965.

Holt, Peter Malcolm. **Egypt and the Fertile Crescent, 1516-1922: A Political History**, Cornell University Press, Ithaca, 1966.

Hourani, Albert. **Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939**, Cambridge University Press, New York, 1983.

Hourani, Albert. **Syria and Lebanon: A Political Essay**, Oxford University Press, London, 1946.

Hurewitz, Jacob Coleman. **Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record**, Princeton, New Jersey, 1956.

İnalçık, Halil. "İmtiyâzât" **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 22, 2000.

İnalçık, Halil ve Seyitdanlıoğlu, Mehmet. (Ed.), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2006.

İnalçık, Halil. "Application of Tanzimat and Its Social Effects", **Archivum Ottomanicum**, Cilt: V, 1973.

Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**, Cilt: V, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Karal, Enver Ziya. **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1938.

Karpat, Kemal H.. *Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays*, Brill, Leiden, 2002.

Karpat Kemal, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Kayalı, Hasan. **Jön Türkler ve Araplar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Kaynak, Reşat. **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1991.

Keleş, Erdoğan. “Cebel-i Lübnan’da İki Kaymakamlı İdari Düzenin uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 43, Ankara, 2008, ss. 131-157.

Khalaf, Samir. **Lebanon’s Predicament**, Columbia University, New York, 1987.

Kılıçdağı, Ohannes. “Milliyetçiliğin Emekleme Çağında Bir Kimlik Edinme Çabası: Osmanlıcılık” **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 162, Haziran 2007, ss. 24-32.

Kocaoğlu, Mehmet. “The Revolt of Cavallan Mehmet Ali Pasha”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı 5, Ankara, 1994.

Koçu, Reşat Ekrem. **Osmanlı Müdahaleleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920**, Türkiye Matbaası, İstanbul, 1934.

Küçük, Cevdet. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Tanzimat”, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu** (Ed. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Lybrey, Albert Howe. “Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları”, **EÜEF Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 3, ss. 140-156.

Macfie, A. L.. **The Eastern Question, 1774-1923**, Longman, London and New York, 1996.

Makdisi, Ussama. **The Culture of Sectarianism: Community, History and Violence in the Nineteenth Century Ottoman Lebanon**, University of California Press, Berkeley, 2010.

Makdisi, Ussama. “Corrupting the Sublime Sultanate: The Revolt of Tanyus Shahin in the 19th century Ottoman Lebanon,” **Comparative Studies in Society and History**, Cilt: 42 Sayı: 1, Cambridge University Press, 2000, ss. 180-208.

Makdisi, Ussama. “Ottoman Orientalism”, **American Historical Review**, Cilt: 107, Sayı: 3, 2002, ss. 768-796.

Makdisi, Ussama. “After 1860: Debating Religion, Reform and Nationalism in the Ottoman Empire”, **International Journal of Middle East Studies**, Cilt: 34, Sayı: 4, 2002, ss. 601-617.

Mange, Alyce Edythe. **The Near Eastern Policy of the Emperor Napoleon III**, University of Illinois Press, 1940.

Mantran, Robert. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II: 19. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa**, çev. Server Tanilli, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.

Ma’oz, Moshe. **Ottoman Reform in Syria and Palestine, 1840-1861: The Impact of the Tanzimat on Politics and Society**, Clarendon P., London, 1968.

Mardin, Şerif. **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Marie, Joelle Zahar. “Power Sharing Regime in Lebanon: Foreign Protectors, Domestic Peace, and Democratic Failure”, **Sustainable Peace: Power and Democracy After Civil Wars**, (ed. Philip G. Roeder and Donald S. Rothchild), Columbia University Press, New York, 2005.

Miller, William. **The Ottoman Empire, 1801-1913**, The University Press, Cambridge, 1913.

Napier, Sir Charles. **The War in Syria**, J.W. Parker, London, 1842.

Okur, Mehmet Akif. “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, **Bilig**, Ankara, Sayı: 48. 2009, ss. 137-156.

Ortaylı, İlber. “Millet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 30, 2005.

Ortaylı, İlber. **Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2008.

Ortaylı, İlber. **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

Ortaylı, İlber. ‘19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar’, **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı: IV, 1984, ss. 89-113.

Ortaylı, İlber. **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Öztuna, Yılmaz. **Tanzimat Paşaları: Ali ve Fuad Paşalar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Öztürk, Mustafa. “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, **History Studies Ortadoğu Özel Sayısı**, Cilt: 2, 2010, ss. 325-351.

Peretz, Don. **The Middle East Today**, Greenwood Publishing Group, 1994.

Poliak, Abraham. N.. **Feudalism in Egypt, Syria, Palestine and Lebanon, 1250-1900**, Royal Asiatic Society, London, 1939.

Refik, Ahmet. “Türkiye’de Katolik Propagandası”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, Cilt: 14, Sayı:5, 1924, ss. 257-276.

Ponting, Clive. **The Crimean War: The Truth Behind the Myth**, Chatto&Windus, London, 2004.

Rove, Peter G. ve Sarkis, Hashim. (Ed.), **Projecting Beirut: Episodes on the Construction and Reconstruction of a Modern City**, Pestel, Münih, 1998.

Salibi, Kamal Suleiman. **A House of Many Mansions The History of Lebanon Reconsidered**, I.B. Tauris, London-New York, 2005.

Samur, Sebahattin. “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi”, **Bilimname**, Cilt: XII, Yıl: 2007, Kayseri, 2007, ss. 131-138.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e**, Cilt: I, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000.

Scot, Tolbert Allen. **Seducing the Orient: Origins of the France’s Civilizing Mission**, University of Virginia, 2010.

Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural. **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975**, Cambridge University Press, 1977.

Simms, Brendon ve Trim, D. J. B.. **Humanitarian Intervention: A History**, Cambridge University Press, 2011.

Soysal, İsmail. **Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789 1802)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964.

Taşpınar, İsmail. “Maruniler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 2005.

Tauber, Eliezer. **The Emergence of the Arab Movements**, Psychology Press, London, 1993.

Tekindağ, Şehabeddin, “Dürzi Tarihine Dair Notlar” **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 10, Cilt: 7, İstanbul, 1954.

Tomar, Cengiz. “Lübnan”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 27, 2003.

Troboulsi, Fawwaz. **A History of Modern Lebanon**, Pluto Press, London, 2007.

Tümer, Günay ve Küçük, Abdurrahman. **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2002.

Uçarol, Rıfat. **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1982.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, Cilt: II, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Uygun, Süleyman. **Osmanlı Lübnanı’nda Değişim ve İç Çatışma: Maruni Asi Yusuf Bey Kerem (1823-1889)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

Ülman, Haluk. **1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasinden Bir Örnek Olay**, Ankara Üniversitesi, Ankara 1966.

Quataert, Donald. **The Ottoman Empire 1700-1922**, Cambridge University Press, New York, 2005.

Winslow, Charles. **Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society**, Routledge, 1996.

Yapp, Malcolm E.. **The Making of the Modern Near East, 1792-1923**, Longman, New York, 1987.

Yiğit, İsmail. “Ribât”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 35, 2008.

Yorulmaz, Şerife. “Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl 20. Yüzyıl başları)”, **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, Sayı: 11, Ankara, 2000, ss. 697-768.

Zamir, Meir. **Lebanon’s Quest: The Road to Statehood 1926-1939**, I.B. Tauris, Lodon, 1997.

EKLER

Ek 2- Osmanlı Dönemi Lübnan'ından ve Önemli Şahsiyetlerden Bazı Görüntüler

a- 1891 yılına ait fotoğraf. Şehitler Meydanı olarak anılan meydan. Osmanlı idare binası fotoğrafta görünmektedir.

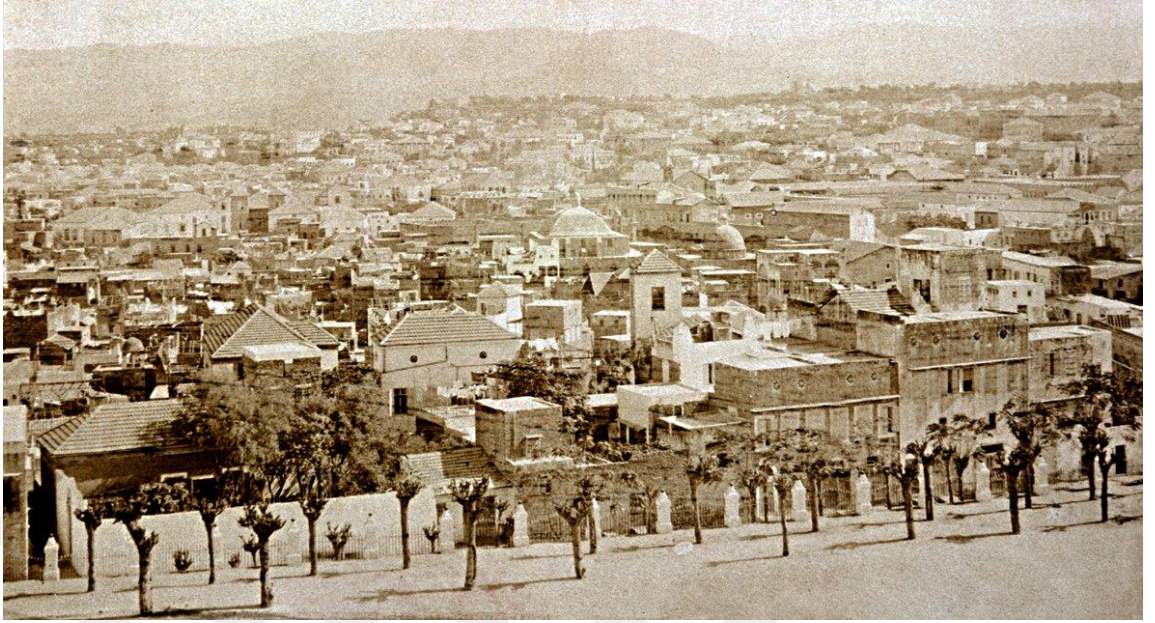

b- Fransız seferini düzenleyen birliklerin Beyrut'a gelişi, 1860.³³⁴

³³⁴ Beauce Jean Adolphe, **Historia**, June 2010.

c- 20. yüzyılın başlarında Beyrut'tan bir görüntü³³⁵

d- 1884 yılında Osmanlı'nın Beyrut'ta inşa ettiği saray³³⁶

³³⁵ Davut Dursun, "Beyrut", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, 1992, ss. 81-84.

³³⁶ Davut Dursun, "Beyrut", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, 1992, ss. 81-84.

e- Sultan Abdülaziz³³⁷

³³⁷ Cevdet Küçük, "Abdülaziz", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 1, 1988, ss. 179-185.

f- Lübnan’da gazete ve dergiler çıkararak, çeşitli eğitim, kültür ve sosyal konularda önemli yazılar kaleme alan Maruni Butrus al-Bustani³³⁸

³³⁸ Ali Şakir Ergin, “Butrus b. Bûlus el-Bustânî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, 1992, ss. 473-474

g- Lübnan'da hakimiyet süren ve önemli etkiler bırakan Kavalalı Mehmet Ali Paşa³³⁹

³³⁹ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25, 2002, ss. 62-65.

h- 1789 yılından 1840 yılına kadar Lübnan'ı yöneten emir II. Beşir Şihabi

1- Hermon Dağı'nda çekilen Dürzilere ait bir fotoğraf, 1901.³⁴⁰

³⁴⁰ The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Druze", **Britannica**, 1998.